

**Громадська організація
«Львівська фундація суспільних наук»**

**ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ
учасників міжнародної
науково-практичної конференції**

**«ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ НАУК
В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ»**

24–25 листопада 2017 р.

**Львів
2017**

УДК 303(063)

П 76

П 76 Пріоритети сучасних суспільних наук в трансформаційних умовах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24–25 листопада 2017 року). – Львів : ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2017. – 112 с.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, запропонована учасниками.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 303(063)

© Автори статей, 2017
© Львівська фундація суспільних наук, 2017

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

Вязова Р. В., Убейволк О. О.

ПОНЯТТЯ «МЕНТАЛЬНІСТЬ» ТА «МЕНТАЛІТЕТ»
В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ..... 6

Єніна Л. О.

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ЯВИЩА МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ 9

Зобенко К. И.

ПСИХОФИЗИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА
В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ СОЗНАНИЯ..... 12

Котія К. О.

АКТУАЛЬНІСТЬ КОНЦЕПТУ «СРОДНОСТІ» Г. СКОВОРОДИ 15

Макаренко С. Д., Саніна Я. О.

ФЕНОМЕН НІГІЛІЗМУ ТА ЙОГО ПРОЯВИ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОНТОЛОГІЇ 18

Старикова Г. Г.

ПРЕСУППОЗИЦИЯ КАК ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ
ИМПЛИЦИТНЫЙ КОМПОНЕНТ ЕСТЕСТВЕННОГО ЯЗЫКА 21

Христокін Г. В.

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ТЕОЛОГІЇ..... 24

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ НАУК

Брушковська Д. В.

ЕЛЕМЕНТИ «М'ЯКОСТІ» В КОНТЕКСТІ
УПРАВЛІНСЬКИХ СТРАТЕГІЙ СУЧАСНОСТІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ 29

Шахгусейнова Т. Т.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
З САМОТНІМИ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ 33

Шевякова О. М., Гапонова Е. О.

КОНФЛІКТИ У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ..... 37

НАПРЯМ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК

Булгакова В. А., Баюк Д.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГАБСБУРЗЬКОЇ МОНАРХІЇ
В 50-70 РР. ХІХ СТ..... 39

Григорук Н. А. СУТНІСТЬ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ПІЗНАННЯ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ	42
Калінович О. І., Приходько В. М., Костенко Н. М. ОСОБЛИВОСТІ КРОЮ ТА ОРНАМЕНТИКИ ПОЛТАВСЬКИХ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ».....	47
Лукашевич Т. П. «МОЩЕЙНА ЕПОПЕЯ». КАМПАНІЯ ПРОТИ МОЩЕЙ У ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ	52
Орехівський В. Д. ЕВОЛЮЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ СОЛОМИ В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ УКРАЇНИ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ.....	57
Савчук А. А. КВІТНЕВА ПРОГРАМА 1858 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ 1861 РОКУ	61
Чопей Д. О. ВИНИКНЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕРАЛЬДИЧНОЇ МОВИ	64
НАПРЯМ 4. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНИХ НАУК	
Бурба О. С. ЧИННИКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО УСПІХУ КАНДИДАТІВ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2015 РОКУ В УКРАЇНІ ТА 2014 РОКУ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПАРТІЙНА ПІДТРИМКА ЧИ ВЛАСНІ РЕСУРСИ	67
Гедзюк М. А. ДІЯЛЬНІСТЬ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У СФЕРІ ВИРОБЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА США	71
Жук І. Є. ОСОБЛИВОСТІ «ГІБРИДНОЇ» ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	74
Зерницький Р. В. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ	77
Мельничук І. С. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВІДМОВИ ГРОМАДЯНАМ У ДОСТУПІ ДО ІНФОРМАЦІЇ	81

Монастирьова Є. В. СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ: ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА	83
Орлова К. М. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЄВРОПИ	87
Пелюх К. І. ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ГЕОПОЛІТИКИ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	91
Попазогло В. С. НЕФОРМАЛЬНІ РУЙНІВНІ ІНСТИТУТИ В СТРУКТУРІ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ.....	93
Середюк А. П. МІГРАЦІЙНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КОНФІГУРАЦІЮ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В ЄС.....	97
Стадніченко О. І. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	100
Христоророва Ю. С. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР СТРИМУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ	103
Явір В. А. ЕТНОПОЛІТИЧНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ.....	106

НАПРЯМ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

Вязова Р. В.

кандидат філософських наук, доцент

Убейволк О. О.

кандидат філософських наук, доцент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

ПОНЯТТЯ «МЕНТАЛЬНІСТЬ» ТА «МЕНТАЛІТЕТ» В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Виокремлення людських спільнот за етнічною ознакою є специфічним. У першу чергу етнічна спільнота має низку особливостей, які роблять її у певному розумінні незвідною до соціальних спільнот іншого гатунку. Етнічна спільнота – одна із форм існування соціуму в рамках своєї специфічної структури – закріплює історично посталі форми спільного існування. Уявлення етносу про свою винятковість підкріплюється етнодиференціюючими рисами. Попри розбіжності визначень феноменів категорії етнічного, принциповою характеристикою є те, що етнічна група має набір певних ознак, які з нею не поділяють інші, що входять з нею в контакт, (і тим самим постають як етнодиференціюючи), а також наявність специфічних уявлень (антитюдів, стереотипів) у сфері колективної ментальності. У традиційній ментальності існує міфологічний концепт, що включає в себе уявлення про безперервність біогенетичного континуїтету генерацій, і іноді розглядається як таке, що наділяє певну групу специфічними рисами. Єдність етносу тримається насамперед на духовних засадах, сукупності структур колективної свідомості та колективної пам'яті.

Метою дослідження є поняття ментальності та менталітету, їх порівняльна характеристика

Аналіз праць таких учених як: (А. Баронін, М. Гнатко, Н. Хазратова, І. Грабовська, В. Павленко, М. Пірен та ін.) та науковців із діаспори Н. Григоріїва, О. Кульчицького, Б. Цимбалістого, М. Шлямкевича дає можливість зробити висновок, що в сучасній культурологічній, філософсько-соціологічній і психолого-педагогічній літературі розрізняють поняття «менталітет» і «ментальність».

Ми поділяємо думку Л. Лесної, що на відміну від менталітета під ментальністю слід розуміти частковий аспектний прояв менталітета не стільки в умонастрої суб'єкта, скільки в його діяльності, яка пов'язана та впливає з менталітета. Водночас менталітет, як явище розумового порядку, зовсім не тотожний суспільній свідомості. При цьому, як правило, йдеться про такі великі групи, як етнос, нація або хоча б соціальна страта [1, с. 128].

Кожен народ у процесі свого історичного буття виробив особливий менталітет, тобто своєрідний спосіб усвідомлення й ставлення до світу, який задається мовою, традиціями, вихованням, релігійними уявленнями тощо, тобто усією суспільною практикою людей. Менталітет народу формується історично, однак сам процес його творення має неусвідомлений характер: при цьому саме менталітет детермінує цінності певної людської спільноти та визначає поведінку, почуття, думки її окремих представників.

Що стосується ментальності, слід зауважити, що це також груповий феномен, який є результатом неусвідомленого процесу уніфікації способів світосприйняття, світовідчуття, світорозуміння та який виявляється в ідентичній поведінці. Ментальність – це прихована, глибинна, нечітка, невідрефлектована частина суспільної свідомості. Суб'єктом ментальності виступає не індивід, а соціум. Це сфера колективного несвідомого. Вона, в тій чи іншій мірі, притаманна всім його членам. Під ментальністю розуміють похідну особливого типу несвідомого («над свідомість», зміст якого будується на бінарній опозиції: «порядок переваги» та «порядок відторгнення»).

Таким чином, ментальність – це властивість традиційної етнічної свідомості особливим чином відображати (та виявляти своєю поведінкою) певну етнічну картину світу. Етнічна картина світу, в свою чергу, – це уявлення людини про світ, які сформувалися на засадах певних культурно-цінносних доміант. Ці уявлення частково свідомі, частково несвідомі. В цілому, етнічна картина світу є прояв захисної функції в її психологічному аспекті. Ментальність, таким чином, виступає як сукупність несвідомих комплексів, які виникають в процесі адаптації людського колективу (етносу) до оточуючого природно-соціального середовища, і які виконують в етнічній культурі роль основних механізмів, відповідальних за психологічну адаптацію етносу до оточуючого середовища.

Етнічна ментальність є комплексом таких зовнішньодіяльних феноменів, які сприймаються сторонньою свідомістю, як «дух етносу», як те, що робить етнос «помітним», специфічно відмінним серед розмаїття інших етносів. Існує велика кількість факторів, які, з одного боку, формують даний менталітет, а з іншого – підтримують і змінюють його. Перша система чинників – це расово-етнічні якості спільноти, тобто природні

якості самого суб'єкта менталітету. Друга система чинників – природно-географічні умови проживання даної спільноти. Третя система – це причини, які містяться в стійких результатах багатовікової «внутрішньої» взаємодії даної спільноти. Саме, на цьому ґрунті, формуються стійкі соціально-економічні способи та типи життєдіяльності (колективістсько-громадський чи індивідуальний; кочовий чи осілий типи життя) [2, с. 12]. Етнічна ментальність також відрізняється від інших різновидів прояву ментального феномена. В чому ж полягають ці відмінності? По-перше, найсуттєвіша відмінність етнічної ментальності від інших видів ментальностей – побутової, професійної, політичної, світоглядної та ін., полягає в дуалізмі самої її природи. Етноментальність має подвійну природу, і містить в собі, як природно-біологічні, так і соціальні основи. Цей момент обумовлює стійкість і консервативність не лише етнічної ментальності, але й всієї етнічної спільноти. По-друге, таке тлумачення етноментальності наближує його до таких психічних явищ, як етнічні архетипи, пасіонарність, комплементарність, підсвідоме, колективне несвідоме, етнічна міфологія тощо, що передбачає існування названих явищ у структурі етноментальності. Соціальна та інші види ментальності у цьому відношенні «простіші», їх структура вичерпується верхніми поверхами більш глибокої та життєвої структури етнічної ментальності. По-третє, кожний з видів ментальності має свої власні «фактори впливу», що обумовлюють їх зміст. Крім соціальних факторів, так чи інакше пов'язаних з процесом виробництва, етнічну ментальність детермінують ще й природні фактори. Нічого подібного ми не спостерігаємо у проявах інших, особливо політичних і світоглядних різновидів ментальності, які хоч і тісно пов'язані з етноментальністю, але не мають спадкоємного закріплення свого змісту. Нарешті, по-четверте, відмінності проявляються у тому, що етноментальність начебто внутрішньо присутня в інших видах ментальностей подібно тому, як економічні, соціальні, політичні і духовні угруповання складаються з представників тих чи інших етносів. Кожна з видів ментальностей має своїм підґрунтям етноментальність.

Саме етноментальність забезпечує підготовку людини до накопичення прижиттєвого досвіду шляхом власного пізнання, пропонуючи йому вже накопичену предками, і спадково закріплену інформацію про оточення, яка дозволяє «запустити» його пізнавальний апарат. Етноментальність віддзеркалює той рівень психічного життя людських колективів, який «страхує» їх, готуючи більш високорозвинуті когнітивні структури – аж до форм теоретичного пізнання – для їх функціонування, обумовлюючи те, як етнофор побачить цей світ [3].

Отже, об'єктивні, і суб'єктивні характеристики етнічності, у тому числі етнічну свідомість та ідентифікацію поєднує в собі ментальність, з одного боку – як базова якість етнічності, а з іншого – як невід'ємний її

атрибут. Ментальність, як якість традиційної етнічної свідомості певним чином відображає етнічну картину світу. Етноментальність має яскраво виражену дуалістичну природу. З одного боку – це психічні, іноді підсвідомі, несвідомі, природні, біологічні, з іншого – соціальні, культурні, обумовлені освітою і вихованням, основи. В ментальності обидві складові знаходяться у єдності і цілісності.

Список літератури:

1. Курас І. Ф. Етнополітологія : перші кроки становлення / Курас І. Ф. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
2. Кульчицький О. Українська душа. Світовідчуження українця / Кульчицький О. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
3. Крисаченко В. С. Українська політична нація : генеза, стан, перспективи / Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С.; [за ред. В. С. Крисаченка]. – К.: НІСД, 2004. – 656 с.

Єніна Л. О.
викладач

Криворізький державний комерційно-економічний технікум
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ЯВИЩА МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ

Менеджмент освіти є відносно новою галуззю знань для вітчизняного керівника – практика і дослідника педагогічної науки, оскільки криза сучасної освіти є наслідком кризи соціального управління, під тиском якої самозруйнувався соціальний організм СРСР, сформувався організаційний контур СНД і розбудовується Україна як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1 Конституції України).

Якщо залишити осторонь різні проміжні вислови і думки, то, по суті, формулюються два взаємовиключних погляди.

Перший: вся вітчизняна освіта (деякі заявляють, що й світова), всі її структури, включно з управлінням, переживають багаторічну глибоку і затяжну кризу. Причина цього полягає у переході світової спільноти від індустріальної до інформаційної фази розвитку.

Другий: ніякої кризи освіти в нашому суспільстві немає, відбувається природний процес її реформування, пов'язаний з об'єктивними, частково суб'єктивними і неминучими труднощами та суперечностями. Більш того, саме освіта, стверджують прихильники цього погляду, виявилася тією

єдиною системою діяльності нашого суспільства, яка не тільки не втратила свого потенціалу, але і в складних умовах глибокої соціальної й навіть соціетальної кризи досягла помітних позитивних результатів. Не вдаючись до деталей наведеної вище антиномії, відзначимо, що криза освіти все ж таки існує, так само як існують шляхи її подолання.

Гострота проблеми полягає у потребі демократизувати освіту, оскільки серед найпомітніших явищ у світовій вищій освіті останніх десятиріч ХХ століття є її поступове перетворення з суто елітарної, що охоплювала незначний відсоток молоді студентського віку, спершу в масову, а пізніше, на початку ХХІ століття, – в загальну. Це явище супроводжується серйозними для урядів країн – навіть більш демократичних, ніж Україна, – соціальними потрясіннями, запобігти яким можливо тільки демократизацією галузі освіти і суспільства.

Спрощене визначення менеджменту виглядає наступним чином: менеджмент – це вміння досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки інших людей. Взагалі поняття «менеджмент» можна розглядати з різних поглядів, кожен з яких відкриває нові грані цього предмета. Мається на увазі, що його можна розглядати: як процес (діяльність) і продукт; як суб'єкт і об'єкт; як структуру і технологію; як формальну або задекларовану владу і неформальне лідерство; як природний дар і фахову освіту; як науку і мистецтво. Саме тому існує велика кількість визначень цього явища. Серед найбільш поширених є, наприклад, наступні визначення менеджменту:

1. Менеджмент розглядається як вид діяльності людини, спрямований на досягнення поставленої мети. Саме менеджмент створює економічний і соціальний розвиток суспільства. Він є його результатом.

2. Менеджмент визначається як процес, за допомогою якого професійно підготовлені фахівці формують організації та керують ними шляхом встановлення цілей і розроблення способів їхнього досягнення. Цей процес є інформаційним процесом, тобто процесом формування, сприйняття, передачі, обробки і зберігання управлінської інформації.

3. Менеджмент трактується як ієрархічна організаційна структура, в межах якої реалізуються функції управління. Передусім, ієрархія апарату управління знаходить своє конкретне відображення в системі управління організацією. Таким чином, апарат управління є складовою частиною будь-якої організації і збігається з поняттям «менеджмент». Без нього організація як цілісна складова не може існувати і працювати ефективно [1].

4. Менеджмент розглядається як категорія людей, професійно зайнятих управлінням. Уміння ставити і реалізовувати цілі Ф. Тейлор визначав як мистецтво точно знати, що належить зробити і як зробити це найкраще і найдешевшим способом. Цим мистецтвом повинна володіти пе-

вна категорія людей – менеджерів, робота яких і полягає в організації і керівництві зусиллями всього персоналу для досягнення мети. Головним завданням управлінського персоналу є ефективне використання і координація всіх ресурсів організації (капіталу, будівель, обладнання, матеріалів, персоналу, інформації) [2].

5. Менеджмент тлумачиться як наука та мистецтво соціального управління. У ХХ столітті менеджмент став самостійною галуззю знань, наукою, що має свої специфічні проблеми і способи їхнього вирішення. Наукові основи цієї дисципліни подано у вигляді концепцій, теорій, принципів, способів і систем управління. Менеджмент як наука спрямовує свої зусилля на пояснення природи управлінської праці, встановлення зв'язку між причиною і наслідком, вияву факторів і умов, за яких спільна праця людей є більш корисною і ефективною.

На підставі викладеного вище можна констатувати, що менеджмент освіти є підвидовим поняттям менеджменту або соціального управління, що, насамперед, є видовим поняттям родового явища – управління. Будь-який менеджмент – управління, але не будь-яке управління є менеджментом, оскільки поряд з ним існує управління технічними системами і управління біологічними системами [3].

Виникнення терміну «менеджмент освіти» повинні дослідити історики педагогічної та управлінської науки: перші – уведення нового терміну у педагогічну науку, а другі – подальшу диференціацію управлінської праці. Зрозуміло, що у педагогічній практиці цей термін з'явився у кінці 90-х років ХХ – на початку ХХІ століття. Про це свідчить інтенсивне видання педагогічної літератури, присвяченої проблемам управління галуззю освіти на заміну ідеї партійного керівництва народною освітою. Україна та інші країни колишнього СРСР приєдналися до цього явища значно пізніше, ніж європейська спільнота. Таким чином, менеджмент освіти є відносно новим явищем. У цьому випадку саме філософія освіти як світоглядно-ідеологічний інструмент пізнання соціального світу може допомогти в усталенні поняття «менеджмент освіти» за умови своєчасного і якісного висвітлення його основних характеристик (природи, сутності, змісту та форм), а також умов, за яких він виник.

Список літератури:

1. Власюк А., Ляшенко Л. Нові підходи до планування і реформування освіти (зарубіжний досвід) // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 1. – С. 63.
2. Друкер П. Ф. Практика менеджмента / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – С. 21-30.
3. Саймон Г., Смитбург Д., Томпсон В. Менеджмент в организациях: Сокр. пер. с англ. – М.: Экономика, 1995. – С. 21.

Зобенко К. И.

аспирант кафедры философии и методологии познания

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

г. Одесса, Украина

ПСИХОФИЗИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ СОЗНАНИЯ

Область современной философии интересует достаточно широкий круг вопросов. При этом ряд философов и исследователей философии склонны видеть в развитие философии скорее преемственную постановку задач и лишь в деталях трансформированные стратегии решений. И так же, иные авторы полагают, что в отношении философии допустимо говорить о прогрессе как идей и проблем, так и их решений. Однако невозможно не согласиться с тем, что одной из самых дискуссионных и бурно развивающихся на сегодняшний день является философия сознания – раздел философии, проблематизирующий сознание и его взаимодействие с телом.

Среди немалого количества редакций проблемы сознания, пожалуй, самой универсальной является та, которая связана с проблемой соотношения сознания и мозга – так называемая «психофизическая проблема» или «проблема сознания-тела». Одним из более ярких определений проблемы взаимосвязи сознания и тела принадлежит современному американскому философу Томасу Нагелю. Т. Нагель определяет проблему сознания-тела (Mind-Body problem) как «психофизический узел», который усердно пытаются распутать самые влиятельные философы современности [1; 184]. Однозначно именно эту проблему стоит ставить в центре современных дискуссий по философии сознания.

В философском аспекте психофизическая проблема решалась, главным образом, с трех классических позиций: идеалистической, дуалистической, материалистической. В естественнонаучном плане психофизическая проблема выступала в большинстве случаев как психофизиологическая проблема, центральная точка которой составлял вопрос об отношении явлений субъективной реальности, осознаваемых состояний, к мозговым нейрофизиологическим процессам [3; 71]. Однако следует заметить, что и здесь возникала концептуальная необходимость в философской интерпретации исходных понятий объяснительных принципов классических философских направлений. В разработке психофизиологической проблемы использовались, с одной стороны, идеи Декарта о психофизическом взаимодействии и принцип психофизического параллелизма Лейбница. И с другой же стороны, – материалистические установки (Гольбах, Ламетри). Большинство естествоиспытателей, рассмат-

ривающих психофизическую проблему, занимали материалистические позиции. И все же, следует отметить, что некоторые нейрофизиологи XX в., такие как Ч. Шеррингтон, У. Пенфилд, Дж. Экклз, в объяснении психических явлений опирались на принципы картезианского дуализма.

Именно качество субъективной реальности как уникальная особенность сознания (психического), создает главные трудности при попытках объяснения связи психического с физическим, включения первого в единую картину мира.[2, 69-74]. Логические позитивисты (К. Гемпель, Р. Карнап, М. Шлик), стремясь элиминировать онтологическую проблематику, утверждали, что классическая психофизическая проблема не имеет смысла. «Ментальное» и «Физическое» – лишь два способа описания и упорядочения данных опыта. И поэтому психологические высказывания должны быть редуцированы к физическим, этим достигается единство науки. А тем самым преодолевается и «картезианский софизм», мнимые трудности соотнесения физического и психического. Постпозитивистское движение реабилитировало онтологическую проблематику, прежде всего – классическую психофизическую проблему, которая стала в большей степени – «проблемой психики мозга» («mind-brain problem») или «психического и телесного» («mind-body problem»), и с середины XX века заняла центральное место в аналитической философии.

Суть психофизической проблемы выражалась двумя ключевыми вопросами, которые обычно ставились при формулировке психофизиологической проблемы: 1. Как связаны явления субъективной реальности с мозговыми процессами, если первым нельзя приписывать пространственные и иные физические свойства, а вторые ими по необходимости обладают? 2. Каким образом явления субъективной реальности, которым нельзя приписывать физические свойства (массу, энергию), способны служить причиной телесных изменений, управлять ими? [6; 129].

Резюмируя выше сказанное, можно сказать, что ряд фундаментальных предпосылок науки перестает работать так, как хотелось бы, как только их пытаются применить к сознанию. Если к сознанию пытаются подходить так же как к миру физических объектов, то трудно не заметить очевидных трудностей. А именно того, что между физическим и нефизическим опытом невозможно установить отношений физического следования. Регистрация сопутствующих изменений в мозге представляет некий язык коррелятов, который впрочем, остается внешним по отношению к психическому опыту субъекта.

Перспективой решения психофизической проблемы в философии сознания стала информационно-компьютерная революция, возникшие во второй половине XX в. Благодаря ей возникли новые возможности исследования работы человеческого мозга и его функций с помощью систем искусственного интеллекта. В исследованиях по искусственному

интеллекту можно выделить взаимосвязанные области, в которых разрабатываются системы, имитирующие отдельные творческие процессы (программы для решения игровых задач, автоматического перевода и т. д.), интеллектуальные системы, основанные на знаниях (информационно-поисковые, расчетно-логические, экспертные), а так же интеллектуальные роботы.

Разработки в области искусственного интеллекта заложили основу для проверки философских и научных гипотез о природе человеческого разума. Философия оказалась сопричастной экспериментальной деятельности, осуществляемой при разработке программ искусственного интеллекта. Например, в ходе попыток создания универсальных обучающих программ (М. Бонгард) была успешно апробирована идея Дж. Локка о распознавании как основе мышления. Создание программ, понимающих естественный язык, программ, способных доказывать математические теоремы, в частности, базируется на трактовке разума, предложенной Г. Лейбницем. Он рассматривал разум не в качестве «чистой доски», а, выражаясь современным языком, как совокупность специализированных программ, подключающихся к работе по мере необходимости. В целом, разработка проблемы искусственного интеллекта создает предпосылки для синтеза естественнонаучного и гуманитарного подходов к анализу феномена сознания и разрешению психофизиологической проблемы.

Список литературы:

1. Деннет Д. Виды психики: на пути к пониманию сознания. – Перевод с англ. А. Веретенникова. Под общ. ред. Л. Б. Макеевой. – М.: Идея-Пресс, 2004. – 184 с.
2. Дубровский Д.И. Психические явления и мозг. М., 1971.
3. Дубровский Д. И. Информация, сознание, мозг. М., 1980.
4. Дубровский Д. И. Проблема идеального. Субъективная реальность. М., 2002.
5. Райл Г. Понятие сознания. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 408 с.
6. Юлина Н. С. Тайна сознания: альтернативные стратегии исследования. Ч. 1 // Вопросы философии – 2004. – № 10. – С. 125-135.
7. Юлина Н. С. Тайна сознания: альтернативные стратегии исследования. Ч. 2 // Вопросы философии. – 2004. – № 11. – С. 150-164.

Котія К. О.
*студентка факультету реабілітаційної педагогіки
та соціальної роботи*
Науковий керівник: **Леощенко Д. І.**
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін*
КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ КОНЦЕПТУ «СРОДНОСТІ» Г. СКОВОРОДИ

Масштабність мислення Г. Сковороди найповніше виявляється у концепції «сродності», яка має широке значення і акцентована таким чином, що природа постає одним з найважливіших центрів світобудови. У природі все влаштовано розумно і людина повинна зріднитися з нею і жити в гармонії. Природа для Г.Сковороди була джерелом радості, спокою, щастя, давала поштовх людині для творчості. Мислитель вважав, що свободу, духовне задоволення можна знайти лише у єдності з природою.

«Сродною» для людини є і праця, оскільки, на думку філософа, вона є сенсом життя людини. У вченні про сродну працю Г.Сковорода виходить з того, що кожна людина від природи наділена певними задатками, які необхідно розвивати. Ці задатки визначаються невидимою натурою, Богом. Тому перш ніж обирати заняття свого життя необхідно прислухатись до свого «серця», визначитись для чого ти народжений, для якого виду діяльності.

Таким чином, найбільш переконливо значущість концепту «сродності» обумовлюється тим, що на основі природних здібностей людини ґрунтується вибір її життєвого шляху, оскільки кожна людина має внутрішню «сродність» до певного виду діяльності. Якщо вибір людина зробила правильний, то вона буде щасливою. Бо щастя, на думку Г. Сковороди, не в багатстві, не у вчинках, а в поєднанні свого життя, своїх уподобань і здібностей з природою, тобто з волею Божою.

Отже, для кожної людини джерелом добра може бути лише «сродна» їй праця, займаючись якою, вона приносить користь суспільству, а значить досягає і свого власного щастя. Іншими словами: праця буде приносити користь самій людині та суспільству тільки тоді, коли вона виконується з бажанням. «Где возьмеш охоту без природи? Природа есть первоначальная всему причина и самодвижущаяся пружина. Она есть

мать охоты... Охота сильняе неволи, она стремится к труду и радуется им...» [2, с. 418].

Природа та сродність – це вроджена божа благодать та закон, що керує всім: «Царствіе божіе и правда его внутрь тварей есть. Никого он не обижаает, вливая закон сродностей» [3, с. 433].

Сковорода підносить значення праці як першооснови суспільного буття, як передумови людського щастя. Він наголошує, що прагнення до творчої праці закладено у самій природі людини, яка стає щасливою, задоволеною тільки тоді, коли робота відповідає її природним нахилам і здібностям, тобто є «сродною». І навпаки – «несродна» праця є мукою.

Сковорода розкриває основи щасливого життя на прикладах простих істин людського буття, пошуком яких він займався постійно. Так, свою теорію «сродності» автор обґрунтовує використанням «Басни о котях», яка виконує функцію аргументу у філософських творах, і де йдеться про двох котів, один з яких займаючись ловлею мишей, що йому природно, був щасливий, а коли почав рибалити, був неспокійний, бо боявся води, втратив сон. Навіть пристойний прибуток його не заспокоював. Автор наголошує, що порушується закон «сродності», і звідси виводить мораль: «Сіє нещастіе постигаает всех охотников не к званію, но к доходам» [1, с. 430]. У своїй творах, таких як «Разговор, называемый алфавит, или Букварь мира», «Икона Алквіадская» та цілий ряд інших, філософ виводить ознаки деяких сродностей.

У дослідженні ролі та значення праці Сковорода виступив як самотній мислитель з оригінальною трактовкою «сродної» праці як сутнісного вияву людського буття. При цьому він обґрунтував можливість перетворення праці із засобу життя на умову досягнення людиною щастя, що не втратило своє актуальності і на сьогоднішній день.

Сутність перетворення праці в першу життєву потребу полягає у перевтіленні її у творчий процес, у формуванні потреби в праці, як в творчості. Звідси, етичною стороною творчості виступає активна життєва позиція людини, її зацікавлене відношення до праці, коли вирішальним стимулом до праці є сама діяльність, як необхідна, внутрішня потреба людини у виявленні та реалізації своїх сутнісних сил. Смісл людського життя – в дії, в активності, у творчості; усі досягнення світової цивілізації і сам поступ історії виступає результатом творчої дії, творчої активності людей, їхньої енергії, наполегливої праці, в якій виявляється їхня «сродність». З огляду на це, можна виділити основні аспекти сковородинської концепції: самопізнання, самопошук (співставлення роду діяльності та здібностей), самовдосконалення, самоутвердження (побудова та використання моделі діяльності), усвідомлення самоцінності людського «Я» (залежить від внутрішнього світу людини, спрямованості думки, що визначається природною вдачею, внутрішніми духовними можливостями),

визначення антропологічного характеру духовності, гармонійність визначальних начал (розуму та почуття), гармонійність світовідчуття.

Таким чином, значущість концепту «сродної» праці полягає у тому, що його можна розглядати як основу самореалізації, смисложиттєвого самовизначення та творчої діяльності людини у процесі соціально-культурного, духовного розвитку сучасного суспільства. Щастя людини залежить від того, чи зуміла вона обрати справу свого життя за покликанням, чи займається вона справою до якої народжена, до якої її визначила природа, Бог. Задля власного щастя людина повинна обирати професію за власними здібностями і, тільки вірно вгадавши свою призначеність, вона можна добитись у житті успіхів і стати щасливою. А доки аксіологія людського світогляду буде визначатися такими орієнтирами, як користь та кон'юнктурність, доти не втратять актуальність слова Г. С. Сковороди: «Славолюбіє да сластолюбіє многих поволокло в стать, совсьм природь их противную» [4, с. 114].

Список літератури:

1. Сковорода Г.С. Басня о котях // Повне зібрання творів: у 2-х т. К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.
2. Сковорода Г.С. Дружескій разговор о душевном мире // Повне зібрання творів: у 2-х т. К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.
3. Сковорода Г.С. Картина изображеннаго беса, называемаго грусть, тоска, скука // Повне зібрання творів: у 2-х т. К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.
4. Сковорода Г.С. Орел и Черепаха // Повне зібрання творів: у 2-х т. К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.

Макаренко С. Д.
*студентка факультету реабілітаційної педагогіки
та соціальної роботи*

Саніна Я. О.
*студентка факультету реабілітаційної педагогіки
та соціальної роботи*

Науковий керівник: **Леощенко Д. І.**
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін*

КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

ФЕНОМЕН НІГІЛІЗМУ ТА ЙОГО ПРОЯВИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОНТОЛОГІЇ

Теоретичний нігілізм заперечує саму можливість пізнання істини, див. Агностицизм. Етичний нігілізм відкидає цінності і норми поведінки, і, нарешті, політичний нігілізм виступає проти всякого суспільного ладу, яким би способом він не був викликаний до життя. Найчастіше нігілізм являє собою лише крайній скептицизм, повну неприйняття реакцію проти гаданого безглуздим світового порядку. Ф. Ніцше позначає словом «нігілізм» явище, пов'язане з переоцінкою вищих цінностей, саме тих цінностей, які тільки і наповнюють сенсом всі дії та прагнення людей, тобто, на перший погляд, поняттю «нігілізм» приписується суто аксіологічний зміст. Але, згадавши, що філософія ХХ ст. надає особливу вагомість не просто буттю, а буттю людському, можна зрозуміти, чому неприпустимо зводити розуміння зазначеного поняття тільки до аксіології відокремлено від онтології: кінець-кінцем, і перша, і друга є аспектами (тобто, структурними складовими) одного цілого – людського світогляду. Тому у творчості Ніцше нігілізм постає вже як онтологічна проблема, нерозривно пов'язана з розумінням буття, його структури і способів його пізнання.

Д. Дубровський звертає нашу увагу на те, що явище нігілізму в історичному розвитку європейської філософської думки є своєрідним, оскільки внесло кардинально інші критерії в ціннісно-орієнтаційний рівень сприйняття процесів та явищ суспільства, тих, які проявляються на особистісному рівні. Звертаючись до етимології слова «нігілізм», автор зауважує, що походить воно від латинського «*nihil*» і в своїй суті означає заперечення всіх норм, принципів, законів, заперечення осмисленості

людського існування, значущості загальноприйнятих моральних і культурних цінностей; невизнання будь-яких авторитетів [1, с. 14].

На думку В. Ярошовця нігілізм – це специфічна концепція ставлення до світу, що піддає сталі цінності запереченню і ревізії. Нігілістична філософія ставить за основу поняття небуття. Сам термін етимологічно походить від слова, що означає «жодної малості», «жодної волосинки». Ніщо визначається як філософська категорія, яка означає або відсутність (небуття) конкретного існуючого, або відсутність буття взагалі. Проблематика Ніщо з'явилась ще в античній філософії, пройшла послідовну низку етапів і започаткувала нігілістичне світосприйняття.

Автор вважає, що корені цього поняття сягають у середньовіччя. Так, Августин називав нігілістами людей, які не вірять «нічому». Поняттям нігілізм позначались також єретичні напрямки христології XII ст. Вживання цього терміну стосовно теологічних установок зустрічається на початку XVIII ст. у Ф. Гоецціуса як характеристика негативно-байдужої соціально-політичної позиції. У суттєво-філософському значенні поняття нігілізм почало вживатися такими мислителями, як Й. Оберейт і, особливо, Ф. Якобі, який відкрив дискусію про трансценденталізм І. Канта та І. Фіхте [4, с. 627].

В. Лубський зазначає, що нігілістами за часів Якобі називають різних людей, а нігілізмом – різні вчення. Релігія нігілізму – це універсальна життєва позиція, що становить основу особистості людини, чиє життя дійсно стверджується за рахунок послідовного всезаперечення. Щоб стати повноцінною основою життя, всезаперечення має стати справді послідовним, що не лишає місця ні для чого, у тому числі й для самовільності індивідуального буття [2, с. 707].

У своїй праці В. Ярошовець зазначає, що Г. Гегель пов'язує нігілізм із нездатністю трансценденталістської схеми забезпечити єдність мислення і буття. Трансформація поняття нігілізм у естетичну категорію відбувається у творчості представників раннього романтизму в процесі поетизації принципів Фіхте. Ранній романтизм пробудив інтерес до східної, передусім – індійської релігії та поезії; буддизм почав інтерпретуватися як нігілістичний світогляд. Своєрідним поверненням до подібного пантеїстичного нігілізму стала метафізика волі А. Шопенгауера [4, с. 628].

В. Лубський вважає, що нігілізм у широкому розумінні – це заперечення узвичаєних цінностей, ідеалів, моральних норм, культурних традицій; у вузькому – заперечення сенсу людського життя. Автор наголошує, що поняття нігілізм з'являється у своєму дійсно віровчительному значенні у Ф. Ніцше. На думку іншого європейського мислителя, Ж.-П. Сартра, суть нігілізму зводиться до такого судження: «Будь-яка істота народжується без причини, продовжує себе по слабості й умирає випадково» [2, с. 706].

Як вже зазначалось вище, важливе значення у характеристиці нігілістичної філософії, формуванні філософської позиції нігілізму, мають філософські погляди німецького мислителя, представника класичної філософії, Ф. Ніцше. Так В. Ярошовець зазначає, що нігілізм, за визначенням Ніцше, є до кінця продумана логіка наших великих цінностей та ідеалів. Він означає, що немає цінностей, немає мети, немає відповіді на питання: «Навіщо?». Джерелом нігілізму є раціоналізм, який вкладає в поняття «раціо» зміст, що не має духовності; тому нігілізм виступає проти панування раціонально-узагальнюючого знання. Оголошуючи себе першим «абсолютним» нігілістом Європи, Ф. Ніцше вважає нігілізм вже пройденим для себе етапом. Він вперше здійснив глибокий аналіз сутності та перспектив нігілізму, пророчо визначив зростання його могутності в майбутніх століттях. Водночас, сам Ніцше виявився філософом, який створив власну нігілістичну концепцію. Його нігілізм – це своєрідний метод теоретичного аналізу, що визначає спрямованість мислення на постійне подолання і відкидання, висунення стверджувальних висловлювань як необхідного наслідку відповідних заперечень [4, с. 629].

Вперше з'явившись у всій своїй масштабності і невідворотності в пізніх текстах Ніцше, нігілізм як онтологічний феномен стане у ХХ ст. багато в чому визначальною темою дослідження або навіть провідним мотивом думки для онтологічної герменевтики М. Хайдеггера і всіх пов'язаних з нею пізніших теоретичних побудов постмодерністських онтологій. Нігілізм невинно приймає все нові, все більш радикальні форми, посилюючи свій вплив на саму структуру буття сучасної людини.

На думку Т. Лютого нігілізм в першу чергу руйнує простір теорії, і лише досягаючи цієї мети, він анігілює себе, оскільки відсутнє те, що могло б йому протистояти. Відповідно говорити про подолання нігілізму означає вести мову про відновлення теорії і, перш за все, онтологічної теорії, яка не зазнала б нігілістичного впливу і не була б живильним середовищем для появи і проліферації нових форм нігілізму. Розробляючи тему нігілізму, автор ставить питання про перехід або мутацію нігілізму в його нові форми, адаптовані до сучасних реалій і які адаптують їх до себе.

У наш час, як відзначає Т. Лютий, «...нігілізм існує через самого себе і для себе самого. Він визначає відношення до себе, відношення до іншого, образ спільного буття і протистояння із зовнішнім світом. Він дає сукупність того, що економісти і соціологи називають «способом життя», а також уможливає «бачення світу». З нього виводиться практика, відношення до всього...» [3, с. 169-170].

Отже, виходячи з вищеозначеного, можна зробити висновок про те, що у філософії нігілізм посідає важливе місце, подібне до положення, яке собі знайшли уявлення про прогрес. Саме тому нігілізм можна ви-

знати супутником історичного філософського процесу. При цьому повсякденна практика використання терміну «нігілізм» передбачає його розуміння як прагнення тотального всезаперечення.

Нігілізм – це в першу чергу онтологічний феномен, а це значить, що, говорячи про нігілізм, ми говоримо про бутті, про нашому способі ставлення до нього, про інтерпретації цього поняття. Нігілізм в онтології не хоче знати ні того, що насправді являє собою суще, ні того, як воно влаштоване, оскільки, з нигилистической точки зору будь-які інтерпретації сущого рівноймовірні, а вірніше однаково нікчемні перед вже задалегідь досконалим нігілізмом подвійним запереченням цього сущого.

Подолання такого нігілізму за допомогою відновлення онтологічної теорії у своїх правах є актуальним завданням для сучасного онтологічного мислення.

Список літератури:

1. Дубровский Д.И. Смысл смерти и достоинство личности // Философские науки. 1990. – № 5. С. 14-16.
2. Лубський В.І., Лубська М.В. Історія релігій: підручник [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. – 776 с.
3. Лютий Т.В. Нігілізм: анатомія Ніщо. К.: Парапан, 2002. – 296 с.
4. Ярошовець В.І. Історія філософії. Словник. 2-ге вид., перероб. К.: Знання України, 2012. – 1087 с.

Старикова Г. Г.

доцент кафедри філософії

Харьковский национальный университет радиоелектроники

г. Харьков, Украина

ПРЕСУППОЗИЦИЯ КАК ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ИМПЛИЦИТНЫЙ КОМПОНЕНТ ЕСТЕСТВЕННОГО ЯЗЫКА

В современной лингвистической философии представления о языке включают в себя не только вербально-знаковые и семантические компоненты. Важную роль в функционировании системы естественного языка играет комплекс имплицитных составляющих, среди которых можно отметить лингвокультурные коды и пресуппозиции, или фоновые знания.

Пресуппозиции (от лат. *prae* – впереди, перед и *suppositio* – предположение) в лингвистической семантике – необходимый семантический компонент, обеспечивающий наличие смысла в утверждении. Это ком-

понент, являющийся предварительным знанием, необязательно выраженным словесно, без которого невозможно адекватно воспринять текст. Именно подобные предварительные знания и называются фоновыми знаниями. Пресуппозиция может появляться как при чтении другого текста, так и вообще не быть выраженной в текстах, оставшись в сознании составителя-автора. Понятие пресуппозиции включает в себя как контекст, так и ситуацию, в которой сделано некоторое высказывание. Пресуппозиция дополняет смысл предложения, выраженный в его словах и структуре, в конкретном речевом акте. Под пресуппозициями исследователи понимают совокупность условий, которые необходимо удовлетворить, чтобы:

- а) сделать уместным употребление данной структуры высказывания;
- б) данное коммуникативное намерение было эффективно воплощено в конкретном высказывании;
- в) высказывание было правильно понято в своем прямом смысле.

Согласно исследованиям В. А. Звегинцева, Е. В. Падучевой, А. А. Залевской, основная проблема пресуппозиции заключается в раскрытии этих условий, а от их интерпретации будут получаться различные виды пресуппозиций: логические, прагматические и семантические. Последние, в свою очередь, подразделяются на экзистенциальные, синтагматические (обусловленность одного слова или предложения другим словом или предложением), коннотативные (связанные с побочными значениями слов и предложений) и коммуникативные (представление говорящего о степени осведомленности адресата речи) [1, с. 156-157].

Существование пресуппозиций свидетельствует о том, что в ходе коммуникации на естественном языке и «говорящему», и «слушающему» необходимо, помимо собственно языка, владеть также и необходимыми фоновыми знаниями – знаниями о реалиях, которые не проговариваются, но подразумеваются в каждой конкретной ситуации.

В конце 80-х гг. XX века лингвисты пришли к выводу о необходимости отражения этих знаний в теоретической модели языка. Об этом в свое время писал еще Э. Сепир: «Лингвисты ... должны понять, что может означать их наука для интерпретации человеческого поведения вообще... Они должны будут все больше и больше заниматься различными антропологическими, социологическими и психолингвистическими проблемами, которые вторгаются в область языка» [2, с. 181]. Уже в конце XX века была осознана необходимость изучать язык и «фоновые знания», любого типа экстралингвистическую информацию в рамках единого целостного подхода. Попытки разработать такой подход, опираясь на сугубо рационалистические принципы и представление о полном, исчерпывающем осознании содержания языка, не принесли ожидаемых результатов, поскольку выяснилось, что подавляющее большин-

ство экстралингвистических феноменов, в том числе и фоновые знания, неосознаны, невербализуемы и имплицитны. В подобных исследованиях не учитывалось наличие, как минимум, двух уровней бытия языка: собственно языковое (вербальное) и невербальное (смысловое). Именно поэтому для современной когнитивной психологии и психолингвистики актуальной является представление о двух уровнях сознания – эксплицитном сознании, или, по другой терминологии, вербализуемом, коммуницируемом и логически осознаваемом – и имплицитном подсознании, т. е. невербализуемом, некоммуницируемом неосознаваемом уровне. Фоновые знания, пресуппозиции или лексический фон, принадлежат именно невербальному, смысловому уровню сознания. Значения же слов своим субстратом имеют языковой уровень сознания. Поэтому «привязывание» фоновых знаний к лексеме методологически неправомерно. Их взаимосвязи и взаимоотношение необходимо исследовать на основе иных принципов и подходов. Фоновые знания, формирующие смысловой уровень сознания, существуют в неязыковой (т. е. невербальной) форме, но не в форме семантических долей слов и словосочетаний, как это предполагалось ранее, а в форме многочисленных логических импликаций и пресуппозиций.

Вышесказанное позволяет сделать вывод о том, что значение слова само по себе является не «вместилищем знаний», а лишь формой презентации и актуального удержания знания в индивидуальном сознании. Это означает, что одним и тем же опытом, одним и тем же знанием об окружающем мире можно овладеть в форме различных значений. Именно так можно объяснить наличие разной формы презентации одних и тех же знаний в различных национальных языках. Все это говорит о том, что фоновые знания занимают существенное место в ряду имплицитных компонентов языковой системы. В структурном отношении они принадлежат к экстралингвистическим феноменам, в функциональном же смысле фоновые знания, с одной стороны, обеспечивают связь языковых форм с окружающей реальностью и, с другой, включение языка в общекультурный контекст.

Список литературы:

1. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А.А. Залевская. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1999. – 352 с.
2. Сепир Э. Положение лингвистики как науки // Звегинцев В.А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Просвещение, 1960. – Ч. 2. – С. 176-184.

Христокін Г. В.
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та політології
Університет державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ТЕОЛОГІЇ

Як в теології так і в релігієзнавстві залишається відкритим питання про можливість застосування концепту теології до не теїстичних релігій, про статус теології за межами релігії. Тому завданням нашого дослідження буде розглянути можливі аргументи на користь позиції, що розширює предметне поле теології не лише за межі теїстичних релігій, але й за межі релігії.

Досить поширеним в поясненні сутності теології є підхід, який стверджує що теологія можлива лише при наявності Божого одкровення і є його осмисленням людиною. В такому разі теологія можлива лише в релігіях «Божого Одкровення» – юдаїзмі, християнстві, ісламі, бахаїзмі. У буддизмі, даосизмі, конфуціанстві її, нібито, не може бути [1, с. 434].

Ідея Одкровення напряду залежить від ідеї Бога. Справді, біблійна традиція переконує, що Одкровення можливо отримати лише від єдиного, персонального, розумного і вільного Творця. Цей Бог не лише творить світ, але й опікується спасінням людства, посилаючи Закон, пророків, Месію, священне Писання [4]. Такий погляд сформувався у антично-християнській культурі, як і концепт «теології».

Чи означає це, що теологія не можлива за межами біблійно-елліністичної традиції? Але уявлення про єдину, персональну, Божественну реальність характерні й для політеїстичних релігій індуїзму (крішнаїзм, вайшнавизм), сикхізму, індійським релігійно-теїстичним вченням [2]. В індуїзмі за масою божественних персон, приховується персональний і триєдиний Господь (Брахма, Шива, Вішну). Він дарує одкровення людям через свої чисельні втілення (аватари) Крішни, Рами, які відкривають знання про визволення. А індійські Веди для індуїстів є божественним одкровенням. Тому, наявність елементів теїстичних вчень в індійських релігіях робить можливими Одкровення й теологію [2].

Що ж до античності, яка й породила концепт теології, то в платонізмі та неоплатонізмі ми зустрічаємо, хоча й не персональну, але ідею єдиного Бога. Теологія в античності виникає в межах філософії, як її вища стадія. І це відкриває нам перспективи для універсалізації теології. Вона можлива там де існує філософське вчення і споглядання вищої ду-

ховної реальності та Причину світу. Теологічними є панентеїстичні учення Г. Гегеля, Й. Фіхте, Й. Шеллінга, С. Франка.

Аналогічно ми можемо назвати теологічними і нетеїстичні релігійні вчення китайських релігій в яких існувало вчення про вищу духовну реальність, яка називається Небом і Дао. І важко заперечувати, що буддійське філософське вчення про Пустоту та нірвану є по суті теологічним. І хоча східні релігії не мали класичної теології одкровення, але вони мали доктринальну теологію, яка поєднувала елементи індивідуального містичного одкровення й філософії. Більш того, навіть серед християн робляться спроби віднайти в східних ученнях елементи одкровення [4].

Але чи можна віднести до теології містичні практики та вчення? В філософії пізніх неоплатоників ми зустрічаємо теїстичну містику у формі вчення про містичне єднання з Єдиним, як вищу форму теології. Потім, під впливом Прокла, теїстичну містичну теологію розробляють християнські теологи Псевдо-Діонісій Ареопагіт, Максим Сповідник, Палама та інші християнські аскети й містики.

Проблемним може видатися пошук теології в нетеїстичних релігійних вченнях. На нашу думку, аналогічно до теїстичної, можна говорити про нетеїстичну східну містичну теологію. Мова йде про ті духовні практики, що визнають існування абсолютної реальності. В класичній Адвайта-Веданті та неоведантизмі існує розроблене пантеїстичне вчення про вище духовне буття та способи його містичного осягнення. Його цілком виправдано можна вважати теологічним [2].

Не менш проблемно виглядає визначення статусу релігійного дискурсу неконфесійної містики. Мова йде про теософію, антропософію, Кабалу та інші нетрадиційні містичні практики та учення. Усі окультно-теософські доктрини мають систематизовані містично-філософські уявлення про Божество, яке можна пізнати за допомогою містичного самозанурення [6]. При усіх зауваженнях, вони визнають межу між сакральним та профаним буттям, тому і вони можуть бути віднесені до різновиду містичної теології.

Зовсім по особливому виглядає питання про пошук теології за межами сакральної сфери, в явищах магії, спіритизму, духобачення, ясновидіння, окультизму, тощо. Тут ми вступаємо у справді проблемну зону, де світоглядні переконання дослідника визначають його наукові погляди. Ми не претендуємо на те, щоб віднести дискурс цих феноменів до розряду теологічних вчень, але маємо відзначити, що їхні уявлення про невидиму та видиму реальність, духовне та матеріальне буття, істинну та не істинну дійсність, дають певні підстави для такого кроку. Вагомим аргументом тут є творчість Ямвліха, який вважав теургію вищим проявом містичної теології. А Мартінес де Паскуаліс та Папюс за допомогою магії намагалися зв'язатися з іншим світом. Тим самим і в цих феноменах зберігаються фор-

мальні підстави для визнання їх теологічними, але остаточне рішення приймається самим дослідником. Можливо вихід в констатації квазірелігійності цих феноменів, а значить і їх квазітеологічності.

Але чи можемо ми вийти за межі релігійно-сакрального світобачення в пошуку теології? На наш погляд теологія не обмежується лише релігійною формою свого буття. Поряд з релігійними, релігієзнавство визнає існування квазірелігійних явищ [5]. Ще з часів П. Тілліха сюди відносять політичну ідеології (націоналізм, комунізм, лібералізм), вчення політичних таємних організацій (масонство), практики громадянської та природної релігій. І хоча вони не всі мають трансцендентний вимір, але вони, подібно до релігій, абсолютизують свої ідеї, встановлюють недоторкані авторитети, визначають апріорні істини, поставляють культ вождів, імперій та націй, фактично сакралізують своє знання, долучення до якого зрівнюється з духовним відродженням і пробудженням; нав'язують поклоніння ідеям та особам-носіям вищої істини. Доктрина і практика таких ідеологій схожа на релігійну, хоча не обов'язково має суто релігійні завдання – спасіння від гріху, досягнення святості та єдність з Богом [3].

Відповідно такі політичні квазірелігійні доктрини розробляють власну політичну квазітеологію, яку мають досліджувати не лише історики, політологи, культурологи, але й релігієзнавці. Останніх цікавить в політичних ідеологіях чи філософськи-окультурних доктринах їх квазірелігійний аспект. В цьому сенсі націоналізм, і навіть комунізм, мають власну квазітеологію – систему незмінних віровчень, доктринальних положень, практичних істин, обов'язкових для сповідування та виконання.

Тоді які ж феномени і дискурси не є теологічними? До теології не можна віднести справжню науку, критичну та антиметафізичну філософію. На нашу думку різновидами нетеологічного є такі дискурси, що заперечують абсолютну реальність, не встановлюють певних культів та ритуалів для поклоніння богам, духам, ідеям чи вождям. Або обмежують пізнання лише самопереживанням, принципово відмовляються від дискурсу, як антиподу істинного знання.

Але якщо ми включаємо до змісту поняття теологія не лише релігійні, але й квазірелігійні вчення, тоді чому маємо зберегти саме поняття теологія – вчення про Бога? Справді яким універсальним терміном краще описати усі згадані вище уявлення? На нашу думку досить предметним і загальнозживаним терміном для їх опису і характеристики є саме поняття «теологія»/»квазітеологія». Як ми називаємо філософією не лише явища пов'язані з пошуком мудрості, як ми відносимо до науки не лише будь яку концептуалізацію ідей, так варто віднести теологію до усіх вчень, зміст яких охоплює прагнення осмислити граничні предмети духовного буття – Бога, абсолютну реальність та істину, духовність лю-

дини, вічні принципи буття світу, незмінні та авторитарні ідеї та ритуали в яких людина чомусь поклоняється. При такому підході нам не прийдеться вигадувати нові поняття, і довго очікувати, щоб вони прижилися в науковій спільноті. А термін теологія, останнім часом, вже практично повсюдно використовують для позначення самих різних дискурсів, як в релігійній так і в нерелігійній сферах.

Таким чином, за тривалий час розвитку людського мислення теологія набувала самих різних форм. Вона довгий час була раціональною формою релігійного світобачення. І саме ця форма теології утвердилася як її основна і для багатьох єдина. Але такий погляд історично зумовлений і обмежений, бо редукує граничне мислення до мислення сакрального, а знання й пізнання священного буття редукує до релігійного мислення про Бога, а воно, в свою чергу, звужується до віровчення певної релігійної конфесії, тощо. Таким чином в основу стереотипного бачення теології, переважно прийнятого на Заході, покладається редукаціонізм, що постійно звужує її зміст. Але якщо ми поглянемо на східне мислення, на релігійні уявлення Китаю чи Індії, то не зможемо однозначно застосувати прийняті в Європі концепти до вчення буддизму, індуїзму чи сучасних форм неоіндуїзму, необуддизму, теософії, тощо.

На нашу думку в межі теологічного мислення мають потрапити як ортодоксальні, так і неортодоксальні форми мислення, як екзотеричні так і езотеричні, як власне релігійно-церковні так і релігійно-міфологічні, релігійно-містичні, як нерелігійні так і квазірелігійні способи і форми осмислення духовної реальності. Усі вони є різновидами дискурсу, що може набувати теологічного/квазітеологічного змісту і характеру.

Отже, теологія, як і філософія, є глобальним метадискурсом про абсолютизовану реальність, граничне буття чи фундаментальні принципи існування світу й людини. Вона здійснює систематичне осмислення можливостей перетворення людини на духовних засадах, створює систему вчень про теоретичні та практичні шляхи досягнення абсолютного та втілення його в життя.

Список літератури:

1. Аверинцев С. Теология / СС. Аверинцев // Собрание сочинений / П. р. Н.П. Аверинцевой и К. Сигова. София – Логос. Словарь. – К.: Дух і літера, 2006. – С. 434-441.
2. Аникеева Е. Проблемы индийского теизма: философско-компаративный анализ / Е.Н. Аникеева. – М.: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2013.
3. Гурьянов П. Богословское осмысление большевистской концепции «безбожной пятилетки» («овладение временем» и «техника обезбоживания») / П. Гурьянов // <http://www.pravoslavie.ru/104724.html>.

4. Джеральд М. Откровения Неведомого Бога. Евангельская теология мировых религий / М. Джеральд. – М.: Шандал, 2002. – 272 с.
5. Забияко А. Теологические трактовки квазирелигий (концепции И. Ваха и П. Тиллиха) / А.П. Забияко // Проблема демаркации науки и теологии: современный взгляд. – М.: ИФРАН, 2008. – С. 126-143.
6. Играс Й. Теология каббалы. Шомер Эмумим. Хранящий верность / Й. Играс / Пер. П. Зидмана. – Иерусалим: «Яхад», 2017. – 286 с.

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ НАУК

Брушковська Д. В.
*студентка факультету обліку аудиту
та інформаційних систем*

Київський національний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

ЕЛЕМЕНТИ «М'ЯКОСТІ» В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРАТЕГІЙ СУЧАСНОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Актуальність дослідження. Із прогресивними змінами у суспільстві все більш вдосконалювалися інструменти управління та менеджменту (це було спричинено нагальними суспільними потребами в результаті стрімких змін навколишнього середовища), які призвели до появи жорстких або м'яких правил, норм, інструментів управління. Якщо донести більш звично: спочатку в управлінні з'явилося два умовних знаряддя менеджменту – «батіг» та «коржик», але це дуже загально.

Метою написання даного дослідження є актуалізація управління в онтологічних, гносеологічних та деякою мірою соціальних аспектах філософії управління. Задля досягнення мети нами запропоноване вирішення декількох завдань: ознайомлення з актуальними науковими доробками провідних спеціалістів підприємництва та менеджменту; соціально-філософський аналіз сучасних провідних напрямків в управлінні; дослідження елементів «м'якості» в глобалізаційно-інформаційному суспільстві тощо.

На нашу думку, варті уваги запропоновані різними науками шляхи ефективного управління соціальними подіями та явищами, що викладені в працях сучасних вітчизняних та світових науковців, у вигляді новітніх концепцій, стратегій, теорій. В результаті детального аналізу існуючих управлінських стратегій сучасності (УСС), ми дійшли висновку, що в царині кожної гілки науки управління (управлінське консультування, менеджмент, стратегічний менеджмент тощо) існують прогресивні адаптовані на майбутнє шляхи розвитку суспільства. Так, точні науки управлінського консультування (математичне програмування, дослідження операцій, кібернетика тощо) пропонують УСС, засновані на програмно-

прикладних, статистично-математичних алгоритмах. Гуманітарні науки пропонують УСС, розроблені на базі корпоративної складової і т. д. Але найголовніше те, що кожна з сучасних концепцій містить елементи «м'якого» менеджменту, які є направляючими та фундаментальними.

Однією з найперших до розгляду пропонуємо концепцію управління, засновану на введенні невизначеності в моделі синтезу та аналізу управлінських рішень для систем високої відповідальності за нечітких, суб'єктивних та лінгвістичних знань про параметри процесів науковцями А. І. Слепцовим та Т. А. Тищук [1, с. 8].

В монографії «Управління за нечітких знань та ризиків або ж «Management by fuzzy knowledges and risks» автори-науковці показують шляхи використання методів нечіткої математики та м'яких обчислень задля врахування управлінських ризиків та небезпеки для суспільства, людини, та навколишнього середовища. Викладаються авторські пропозиції та методики для циклу нечітких досліджень в моделях сітьового планування та управління проектами, ризикового операційного та організаційного менеджменту [1, с. 8]. Поширення дії невизначеності через всі рівні соціально-економічного поля робить це явище основним супутником людських інцидентів. На соціальному рівні невизначеність має стратегічне використання і вона часто створюється і підтримується людьми для різних цілей – конфіденційності, секретності, безпеки. З іншого боку, коли ми маємо справу з проблемами управління в реальному світі, ми не можемо уникнути невизначеності середовища. На емпіричному рівні невизначеність є невід'ємною супутницею майже кожної управлінської події, як результат поєднання спостережень, вимірювань, обчислень та осмислень. Невизначеність пізнавального рівня виходить з невизначеності і багатозначності, яка закладена в природній мові [1, с. 9]. Щоб зробити безпечне та якісне управлінське рішення, повинні бути достеменно відомі ризики системи або процесу.

Отже, варто звернути увагу, що в основі «Management by fuzzy knowledges and risks» або ж концепції управління, заснованій на невизначеності, ризику та нечіткості в процесі прийняття управлінських рішень, лежить м'який математичний підхід моделювання. Поступи ХХІ ст. змушують науковців розробляти новітні моделі, структури, системи, алгоритми задля стабілізації та помірною впливу на оточуюче середовище (соціум в тому ж числі), в основі яких закладено помірне, креативне, неординарне, нестандартне управління, з помірним поєднанням жорстких математичних систем. Нагадаємо, що механізм «м'якого» математичного моделювання нечіткого підходу розглядатися нами не буде, адже поставлене завдання вимагає поверхневого ознайомлення з системами та концепціями управління.

Наступною управлінською стратегією сучасності, що представляє науковий інтерес для нашого дослідження, є концепція «цифрової культури» професора Гарвардського університету Р. М. Кантера (R. M. Kanter) [4]. В науковому доробку «Як досягти успіху у цифровій культурі майбутнього» («Evolve! Succeeding in the Digital Culture of Tomorrow») професор акцентує увагу на тому, що конкурентні переваги фірм можуть бути підсилені цифровою (електронною) корпоративною культурою: інтернет і електронна пошта сприяють дебюрократизації управління, автономізації робочих місць, перетворенню владної вертикалі у відносини по горизонталі. Електронна культура не вимагає адміністративного контролю за співробітниками і допомагає позбутися багатьох перешкод у роботі (очікування плану, що спускається зверху, надходження повної інформації з якого-небудь питання, додаткових погоджень після прийняття рішень тощо). Вона знижує опір змінам і підсилює конструктивність конфліктів, послабляючи деструктивність, змінює межі й розширює число агентів, учасників змін, змінює правила побудови робочих команд і стиль командної роботи [3, с. 19].

Працівники багатьох компаній мають змогу власноруч встановлювати «режим функціонального навантаження», не витратити час на бюрократичне паперове листування та роздруківку, а відразу без додаткових затрат часу та зусиль надавати термінову інформацію у зручному для керівництва форматі тощо. Але попри всій повазі до інформаційної культури та цікавої теорії «цифрової культури», треба враховувати нюанси сучасного інформаційного суспільства: в колективі має бути стовідсоткова довіра серед працівників, адже електронні носії можуть працювати некоректно незалежно від працівника, що надає інформацію (ситуації на кшталт «відправив вчасно отримано набагато пізніше» або ж «я відправив вчасно – це ви запізно звернули увагу» тощо). Але це вже тези зовсім іншого підрозділу.

Ще одна актуальна управлінська стратегія сучасності, що ставить акцент на виокремленні конкурентних переваг при завоюванні нових нішевих ринків – «теорія блакитного океану», що була розроблена представником китайської школи Чаном Кімом у співпраці з Рене Моборн [5, с. 123]. У своїй праці «Стратегія блакитного океану» (2007), автори вперше зробили акцент на те, що сучасне підприємство не повинно здійснювати постійну боротьбу із конкурентами, не має необхідності порівнювати власні показники діяльності із підприємством-еталоном. Суб'єкт господарювання має створювати свій унікальний товар чи послугу, заповнювати ті ніші, які є пустими, і бути унікальним, неповторним підприємством, що забезпечить йому безперечне виживання та позиціонування в умовах жорсткого конкурентного тиску. Дану стратегію розвитку підприємства Кім Чан визначає як «стратегію блакитного океану». Та-

кож у статті «Стратегія Блакитного Океану» автори сучасної концепції пояснюють, що «...світ бізнесу фактично складається з двох різних видів простору, які ми називаємо *багряним* і *блакитним океаном*. Багрянні океани представляють всі індустрії, які існують сьогодні – відомий ринковий простір [2, с. 145].

Сьогодні навряд чи хтось говорить про стратегію, не використовуючи мови конкуренції. Термін, який найкраще символізує це – «конкурентна перевага». В межах світогляду конкурентної переваги компанії часто закликають перевершити суперника і захопити більшу частку існуючого ринкового простору. Звісно, конкуренція має значення. Але, зосереджуючись на конкуренції, вчених, компаніях і консультантах, ви можете проігнорувати два важливих – і ми би сказали більш значущих для прибутку – аспекти стратегії. Перший – це знайти і розвинути ринки, на яких маленька чи відсутня конкуренція – блакитні океани. І другий – використовувати і захищати їх. Ці виклики дуже відрізняються від тих, яким стратеги приділяють більшість своєї уваги [2, с. 250].

Отже, стратегія розвитку бізнес-структури, заснована на конкурентних перевагах як основних показниках стратегії «блакитного океану» вимагає від менеджерів зміни логіки мислення. Менеджери мають створювати нові «обрії бажання» покупців, щоб відповідати постійно оновлюючим потребам суспільства. Людина сама по собі весь час знаходиться в активному пошуку різноманітних альтернативних шляхів існуючої потреби, пропоновані бізнес-структурами варіанти та пропозиції мають задовольняти потреби «саме таким неординарним чином» або ж викликати «новітні потреби» на свідомому рівні. Цього можна досягнути лише при «м'якому» ставленні серед менеджерів компанії. Необхідно, щоб на підприємстві з обраною «стратегією голубих океанів» панувала атмосфера невимушеності, креативу, бажання творити, уміння вислуховувати, творчо надихати та надавати свободу в діях.

В якості висновку зазначимо, що в результаті соціально-філософського аналізу сучасних наукових доробків, що спрямовані на дослідження швидкоплинності зовнішнього середовища та його євроінтеграційних зв'язків в онтологічному аспекті соціуму, все більше уваги зосереджують на «м'якості» в управлінській культурі сучасного підприємця, яка заснована на на дебюрократизації управління, що само по собі значить відмову від масових «тролінгів» працівників (як одного з проявів корпоративної культури), жорстко регламентованих нормативів, плаваючих «часових» меж тощо.

Список літератури:

1. Слепцов А.І. Управління за нечітких знань та ризиків / А.І. Слепцов, Т.А. Тищук. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 373 с.
2. Стратегія Блакитного Океану. Стаття Чана Кіма у співпраці з Рене Моборн. Інтелект-проект «Innovations.com.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innovations.com.ua/ua/articles/13474/temp>.
3. Юхименко В. Еволюція концепцій конкуренції: від класичного капіталізму до інноваційно-інформаційної економіки // Вісник КНТЕУ. – № 2. – 2010. – С. 17-25.
4. Kanter R.M. Evolve! Succeeding in. Digital Culture of Tomorrow / R.M. Kanter. – Boston: Harvard Business School Press, 2001. – 213 p.
5. Mauborgne R. Blue Ocean Strategy. How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant / Mauborgne Renee, W.Chan Kim. – Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2005. – 166 p.

Шахгусейнова Т. Т.

магістр кафедри соціології та соціальної роботи

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

м. Маріуполь, Донецька область, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З САМОТНІМИ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Самотні люди похилого віку є однією з найбільш численних груп клієнтів системи соціальної роботи в державі. З кожним роком їх кількість збільшується, а це потребує підвищення рівня матеріальних витрат на їх гідне соціальне забезпечення, – з одного боку, а з іншого, – реформування системи соціального захисту і послуг, що пов'язане з постійним зростанням кількості клієнтів. В умовах досить важкого соціально-економічного стану держави, розвиток соціальних послуг та соціальної допомоги дозволить з найменшими витратами удосконалювати процес надання допомоги і підтримки літнім людям соціальними службами.

На сьогоднішній день, існує багато соціально-психологічних досліджень з питань організації соціальної роботи з самотніми людьми похилого віку, так наприклад, В. М. Шахрай стверджує, що люди похилого віку є соціальною спільністю, яка має притаманні для неї особливості, переконання та досвід, і бере участь у житті суспільства. Розглядає теорії старості та принципи соціальної роботи з людьми похилого віку [1].

І. Д. Зверева досліджує рівні, на яких здійснюється соціальна робота з людьми похилого віку та принципи цієї діяльності. Науковець стверджує, що головним у роботі з даною віковою групою є залучення їх до «соціальної самодіяльності» і розроблення відповідних програм [1].

Як підкреслюють науковці, соціальний працівник має багато завдань та функцій при здійсненні своїх трудових обов'язків з похилими та самотніми людьми. Поліфункціональність обов'язків соціального працівника складається з багатьох цілей, наприклад, допомоги у вигляді організації дозвілля, організації праці, матеріальної допомоги у виді пільг та виплат тощо. Виходячи з зазначеного, можливо зазначити, що соціальний працівник є основним джерелом надії для людей похилого віку.

Робота з людьми похилого віку здійснюється на двох рівнях – це:

1) макрорівень (формування соціальної політики з урахуванням інтересів людей похилого віку, створення пенсійних та інших фондів підтримки, формування комплексної системи соціального страхування, медичного, психологічного та консультаційного обслуговування);

2) мікрорівень (вивчення умов життя людей похилого віку, рівня та якості надання їм соціальної допомоги) [2, с. 251].

Однією з важливих функцій соціального працівника є соціальний захист похилих та самотніх людей, який складається з сукупності цілеспрямованих заходів економічного, соціального та правового характеру, що направлені на допомогу осіб, які цього потребують. В багатьох соціально-психологічних дослідженнях визначено, що на сьогодні соціальних захист самотніх людей похилого віку здійснюється державою за трьома основними напрямками:

1) профілактика – комплекс цілеспрямованих заходів, направлених на зменшення та запобігання негативних факторів похилого віку, шляхом влаштування таких осіб до стаціонару в установи соціального обслуговування;

2) підтримка – систем заходів та дій, направлена на збереження максимального рівня самостійності одиноких та похилих людей, шляхом надання технічно-матеріальної та емоційно-психологічної допомоги;

3) представництво – систематичний захист прав та інтересів старих одиноких людей, які визнані судом недієздатними та не мають можливості самостійно існувати, потребуючи постійної допомоги.

Закон України «Про соціальні послуги» гарантує особам похилого віку право на отримання соціальних послуг у ст. 7, де зазначено, що «громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу» [3].

Зовсім по-іншому визначає напрями соціальної допомоги старим та самотнім людям чинне законодавство України, відповідно до якого виділяють:

1) соціальне обслуговування, яке вміщує в себе всі види різноманітних соціальних послуг як на дому, так і в спеціалізованих державних і муніципальних установах;

2) соціальне забезпечення, яке включає в себе надання матеріальної допомоги у виді пільг і переваг.

Таким чином, організація соціальної роботи з самотніми літніми людьми можлива шляхом:

1) Матеріальне забезпечення, яке включає в себе виплату пенсій та грошової допомоги.

2) Натуральної допомоги у вигляді продуктів харчування, пального, медичних засобів, засобів гігієни, організації гарячого харчування тощо.

3) Поліпшення соціальних умов, шляхом надання соціальних послуг на дому та в установах.

4) Психолого-соціальної підтримки у вигляді консультацій різного характеру, організації культурних заходів тощо.

Виходячи з вищезазначеного, соціальна допомога самотнім людям похилого віку надається через цілеспрямовану, комплексну систему державних гарантій та пільг, яка виражається у грошовій чи натуральній формі.

Соціальна допомога такій категорії людей може надаватись у різний спосіб, наприклад:

1) адресна соціальна допомога – надається самотнім людям похилого віку, які опинились в тяжкій життєвій ситуації та не можуть самотньо дбати про себе. Така допомога передбачає постійне відвідування робітників соціальної служби зазначеної категорії осіб та надання побутової або психологічної допомоги.

2) термінова допомога – вид допомоги самотнім та похилим особам, який має разовий характер надання соціальних послуг: безкоштовне харчування, забезпечення одягом та предметами побутової необхідності, забезпечення медичними препаратами, отримання тимчасового житла, надання психологічної допомоги, консультування з правових питань, надання разової матеріальної грошової допомоги тощо.

В окремих великих містах України у підпорядкуванні органів соціального захисту населення перебувають соціальні аптеки, соціальні лікарні. До них слід додати соціальні їдальні, спеціалізовані магазини, будинки побуту та інші життєво важливі заклади для престарілих людей, які почали створюватися в останні роки. Працюють перукарні, майстерні з ремонту побутової техніки, пункти прокату, які надають пенсіонерам послуги за прийнятними цінами [4, с. 135].

Бригадна соціальна допомога – вид комплексного соціального обслуговування та надання різного соціальних послуг побутового та медичного характеру. Така допомога складається з надання соціальних послуг у комплексі бригадою соціальних робітників або медичних співробітників, наприклад сестринський догляд за самотнім пенсіонером тощо.

Проте сьогодні сестринський догляд розповсюджений не у всіх містах. Саме тому, доцільним вважаємо створення у Територіальних центрах соціального обслуговування відділень сестринського догляду за самотніми людьми похилого віку.

Виходячи з зазначеного, можливо узагальнити, що особливостями соціальної роботи з самотніми особами похилого віку є надання не тільки медичної та матеріальної допомоги, а й психологічної, юридичної, побутової тощо. Таким чином, самотні особи похилого віку на сьогоднішній день, залишаються однією з незахищених категорій населення, які потребують соціальної допомоги. Саме соціальний робітник є надією та опорою для самотньої та самотньої людини.

Список літератури:

1. Шевчук Н.Ф. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку / Н.Ф. Шевчук // Освіта регіону Серія «Політологія. Психологія. Соціальні комунікації». – 2011. – № 2-3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua/>.
2. Лукашевич М.П. Соціальна робота (теорія і практика): підручник/ Т.В. Семигіна, М.П. Лукашевич. – К.: Каравела, 2011. – 368 с.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
4. Соціальна робота в Україні: Навч. посібник / І. Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін. За заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

Шевякова О. М.
студентка-магістр сестринської справи
Гапонова Е. О.
старший викладач кафедри суспільних наук
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

КОНФЛІКТИ У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

На сьогоднішній день конфлікт між працівниками медичних закладів відіграє значну роль для керівництва та лікарів. Відносини у медичному колективі та між лікарем і пацієнтом мають дуже важливе значення – від них залежить надання якісної та кваліфікованої медичної допомоги.

У науковій літературі, конфлікт визначається як відсутність розуміння між двома суб'єктами чи групою людей. У процесі зіткнення інтересів кожен з цих людей нав'язує свої думки, точку зору, або доводи, та ніяк не хоче враховувати думки інших суб'єктів, тим самим створюючи конфліктну ситуацію.

Основними причинами конфлікту є відмінності у планах роботи, протилежні уявлення на певну ситуацію, різні переслідування цілей, особисті якості та манера поведінки працівників, ложна інформація та віковий досвід.

Головною метою керівника у медичному закладі є налагодження ефективної спільної роботи медичного персоналу. Необхідно своєчасно визначати функції конфлікту, його наслідки та обрати оптимальну тактику вирішення проблеми. По відношенню до окремого суб'єкту виділяють: внутрішні конфлікти – особистісні конфлікти та зовнішні – міжособистісні, що виникають між індивідами.

Значну роль у конфліктах відіграють такі моменти, як психоемоційне трудове вигорання, в наслідок чого знижується інтерес до роботи, а також працездатність. Фінансування є другою причиною. В умовах високої працездатності та психоемоційного перенапруження заробітна плата медичних працівників є дуже низькою, а ціни на медичне лікування високими. Така ситуація може впливати на якість надання медичної допомоги, тому дуже часто виникають конфлікти між лікарем та пацієнтом, що знижує рівень задоволеності пацієнтів медичною допомогою. Також, керівництво медичних закладів вирішує, як правильно розподілити робочі матеріали та фінансові ресурси за для досягнення цілей організації. Виділення більшої частки ресурсів одним, означитиме недоотримання їх іншими членами колективу, що викличе їх невдоволення і призведе до різних видів конфлікту. Наприклад, лікар-рентгенолог отримує більшу за-

робітну плату, аніж лікар інфекціоніст, тому що він знаходиться у групі високого ризику іонного випромінення. Лікар інфекціоніст теж знаходиться у групі ризику, але розмір заробітної плати є меншим. Така ситуація може призвести до непорозуміння між колегами і керівництвом.

Соціально-економічні характеристики медичних працівників та їх партнерів по конфліктній взаємодії – пацієнтів, практично аналогічні. Відмінності виявлені у тому, що у конфлікт часто вступають лікарі, які мають високу професійну кваліфікацію. Незважаючи на усвідомлений вибір спеціальності і значний досвід роботи з людьми, низька заробітна плата, що відповідає лише рівню прожиткового мінімуму, є одним з основних чинників, що викликає соціодискомфорт медичного персоналу і впливає на характер інтрасуб'єктних взаємин у момент надання медичної допомоги.

Виділяють чотири структурні методи розв'язання конфліктів, а саме: пояснення вимог до роботи, використання координаційних та інтеграційних механізмів (через команди, ієрархію посадових осіб, підрозділи, функції, служби тощо), встановлення загально організаційних комплексних цілей з метою спрямування зусиль усіх працівників на досягнення загальної єдиної цілі, використання системи винагород (премій, матеріальних заохочень підвищення за службовою ієрархією тощо).

Ідеального способу на всі випадки життя немає, для кожної людини у певний період часу, при даних, конкретних обставин існує якийсь один найбільш оптимальний варіант вирішення конфліктної ситуації.

Таким чином, конфліктів у медичних закладах не уникнути, але треба чітко розуміти основу конфлікту. Керівництву та лікуючому медичному персоналу необхідно своєчасно вирішувати конфліктні питання. А для попередження виникнення конфліктних ситуацій у взаємовідносинах «лікар-пацієнт», лікарю необхідно відповідально, грамотно та своєчасно виконувати свою роботу.

НАПРЯМ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК

Булгакова В. А.

викладач суспільствознавчих дисциплін

Баюк Д.

учень 11 класу

Криворізька гімназія № 91

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ГАБСБУРЗЬКОЇ МОНАРХІЇ В 50-70 РР. ХІХ СТ.

Після революції 1848–1849 рр. в Австрійській імперії відбулися важливі зміни, які справили значний вплив на становище західних українців. І хоча матеріальний рівень більшості населення не поліпшився, життя швидко набувало нових рис, зумовлених формуванням фабрично-заводської промисловості. Західна Україна втягувалася в загальноєвропейський процес становлення індустріального суспільства.

Після поразки революції 1848 р. в Австрійській імперії прийшло десятиліття реакційного правління. Але «бахівська реакція», названа так за іменем її основного провідника, міністра закордонних справ Баха, була безперспективною: жодне з гострих соціально-економічних і політичних питань не було вирішене.

У 60-ті рр. ХІХ ст. в державі стали назрівати політичні реформи. У 1867 р. було прийнято Конституцію, що проголошувала рівноправність громадян у державних установах, судах і школах. У 1868 р. унітарна Австрійська імперія в результаті компромісу між австрійською і угорською знаттю перетворилася в дуальну (двоїсту) Австро-Угорську імперію, конституційну монархію.

Деякі зміни відбулися й у становищі західноукраїнських земель. Хоча Галичиною управляв австрійський намісник, якого призначали з числа польських магнатів, край одержав обмежену внутрішню автономію. Ще у 1861 р. у Львові розпочав свою роботу Галицький обласний сейм. Більшість у ньому отримали польські поміщики і підприємці, але обрати і бути обраними могли й українські селяни. Імперський уряд відмовився задовольнити давню українську вимогу розділити Галичину на дві адміністративні одиниці: населену українцями Східну і населену поля-

ками Західну Галичину. Як і до 1868 р., Східна Галичина, де переважало українське населення, була об'єднана із Західною Галичиною (на захід від р. Сян), населеною головним чином поляками, в єдине Королівство Галичини і Лодомерії [1, с. 167].

Внутрішнє самоврядування було надане також Буковині, проте доступ українців до Буковинського сейму був обмежений: у ньому домінували румуни і німці. Австрійські власті продовжували на західноукраїнських землях політику «поділяй і владарюй», протиставляючи українську більшість польській, румунській та німецькій меншості.

Утворення двоїстої Австро-Угорської імперії ще більше віддалило закарпатських українців від галичан і буковинців. Закарпаття стало частиною Угорщини і ніякого самоврядування не одержало. Край складався з чотирьох русинських (українських) жуп або комітатів (областей), які управлялися з Будапешта – столиці Угорщини.

Отже Після революції 1848 р. в Австрійській імперії настав період «бавівської реакції». У 60-ті рр. ХІХ ст. у державі стали назрівати політичні реформи. Конституція, прийнята 1867 р., проголошувала рівноправність громадян у державних установах, судах і школах. У 1868 р. унітарна Австрійська імперія перетворилась в дуальну (двоїсту) Австро-Угорську імперію.

Східною Галичиною продовжував управляти австрійський намісник (якого призначали з числа польських магнатів), край отримав обмежену внутрішню автономію. У 1861 р. у Львові розпочав роботу Галицький обласний сейм, перевагу в якому отримали польські поміщики і підприємці. Але обирати і бути обраними могли й українські селяни.

Східна Галичина продовжувала залишатися у складі Королівства Галичини і Лодомерії. А давня вимога східних галичан виділити Східну Галичину в окрему адміністративну одиницю не була задоволена.

Північна Буковина мала внутрішнє самоврядування – Сейм. У Буковинському сеймі домінували румуни й німці.

Закарпаття стало частиною Угорщини, не одержавши ніякого самоврядування. Край складався з чотирьох груп, або комітатів, які управлялися з Будапешта.

Аграрна реформа 1848 р. на західноукраїнських землях звільнила селян від залишків кріпацтва, але їхнє становище залишалось тяжким [1, с. 456].

За скасування панщини поміщики дістали грошові відшкодування: частину – від держави, частину – від селян. При цьому українські селяни за викуп феодалних повинностей сплатили суму утричі більшу, ніж чеські, і в п'ять разів більшу, ніж німецькі селяни. За поміщиками залишалися сервітути (ліси і пасовища). Якщо селяни хотіли й надалі ними користуватися, вони були зобов'язані платити за них поміщикам на основі «добровільних угод».

На користь поміщиків вирішувалося і земельне питання. Згідно з аграрною реформою 1848 р. за селянами повинні були зберігатися ті землі, якими вони користувалися до реформи. Але під час розподілу наділів поміщикам були відведені найкращі угіддя, ще й прирізано частину селянських земель. Після цього в руках поміщиків Східної Галичини опинилося 44% земельної площі, Буковини – 54%, Закарпаття – 70%.

Виплата за феодалні повинності, сервітути свідчили про те, що легальне кріпацтво було просто замінене економічним закріпаченням.

У другій половині ХІХ ст. на західноукраїнських землях різко зростає кількість населення (відбувається так званий демографічний вибух). Наприклад, у Галичині густина населення на 1 км² у сільській місцевості складала в 1857 р. – 32 чол., а в 1900 р. – 102 чол [2, с. 154].

В умовах збільшення кількості дітей у сім'ї і розподілу між ними землі йде процес зменшення розмірів селянських наділів (у 1859 р. у середньому наділ становив 12 акрів, а в 1902 р. – 6 акрів), а відповідно і їх прибутків. Частина з них, неспроможна вести господарство, продавала землю поміщикам і наймалася батраками до них за найнижчу платню в імперії.

Західна Україна і після скасування кріпацтва 1848 р. ще довго залишалася відсталим аграрним регіоном. У Східній Галичині, та Північній Буковині в сільському та лісовому господарстві було зайнято майже 75% населення, а у промисловості – менше 10% [1, с. 321].

Основною галуззю сільського господарства в Західній Україні було рільництво. Через зубожіння селян прогрес у способах обробітку землі був дуже незначним, відповідно були й низькі врожаї.

Отже, упродовж другої половини ХІХ ст. у сільському господарстві західноукраїнських земель поступово відбувалася аграрна еволюція, унаслідок якої воно переходило на ринковий шлях розвитку. Політика Габсбурзької монархії спричиняла те, що ця еволюція відбувалася дуже повільно, у поєднанні із зубожінням більшості сімей, частина з яких покидала рідний край, емігруючи до Америки.

Західна Україна і після революції 1848 р. залишалася аграрним краєм. На кінець ХІХ ст. в сільському і лісовому господарстві Східної Галичини і Буковини було зайнято 75% всього населення, а в Закарпатті навіть 85%. Проголошена 1848 р. селянська реформа була здійснена в 50-х рр. Уряд зробив усе, щоб втрати поміщиків були мінімальними і щоб вони отримали все необхідне для пристосування до нових умов господарювання. Для цього треба було пограбувати селян, що без вагань і було зроблено [1, с. 32].

Селяни Західної України змушені були заплатити великі суми за втрачені поміщиками селянські повинності й податки. Крім цього, їх примусили викупувати у поміщиків право на виробництво і продаж спиртних напоїв, яким ті одноосібно користувалися до 1848 р. Нарешті,

під час реформи у них відібрали сервітути. До реформи селяни ставилися до них як до спільної власності. Характерно, що селянин Східної Галичини вносив суму викупних платежів у три рази більшу, ніж чеський селянин, і у п'ять разів більшу, ніж німецький [2, с. 234].

Після реформи Західна Україна залишилася краєм поміщицьких латифундій. Великим землевласникам, що мали 5 і більше тис. гектарів, належало понад 40% усіх земель. У той же час основна маса селян страждала від малоземелля і готова була за безцінь працювати на поміщиків.

Незважаючи на значні залишки кріпацтва, сільське господарство Західної України в другій половині XIX ст. розвивалося по-ринковому: в поміщицьких і багатих селянських господарствах працювали вільнонаймані робітники, все ширше стала застосовуватися сільськогосподарська техніка, поглиблювалася спеціалізація районів. Галицьке Поділля, наприклад, стало районом торговельного зернового господарства. По всьому краю розширювалися посіви тютюну, хмелю, зростали площі під картоплею, льоном і коноплями.

Список літератури:

1. Цьольнер Еріх Історія Австрії / Еріх Цьольнер [пер. з нім. А. Онишко та ін.]. – Львів: Літопис, 2001. – 712 с.
2. Кріль М. Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями. 1772–1867 / М. Кріль. – Львів: Сполом, 1999. – 294 с.

Григорук Н. А.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри нової і новітньої історії

та методики викладання історії

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

СУТНІСТЬ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ПІЗНАННЯ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Уже декілька десятиліть погляд на історію людства як на історію цивілізацій набуває все більш широкого визнання. Найбільше сприяв цьому англійський історик, соціолог та філософ Арнольд Джозеф Тойнбі. Будучи визнаним знавцем історії стародавнього світу та автором бага-

тьох досліджень з історико-філософських, соціологічних і політичних проблем, свою головну роботу – «Вивчення історії» – він присвятив філософії історії. Вона складається з 12-ти великих томів, що містять понад 7000 сторінок. Шість перших томів побачили світ до Другої світової війни, наступні – після неї. Скорочений виклад (у двох томах) цієї грандіозної праці став бестселером і розповсюдився в сотнях тисяч примірників (що здивувало самих його видавців), а його автор здобув світової слави. Розглянемо основні положення його концепції, яка на даний час є найбільш популярною парадигмою цивілізаційного розвитку історичного процесу.

Тойнбі відкинув як бачення історії як лінійного руху «від Створення до Кінця Світу», так і тлумачення історії як поступового вдосконалення людського роду (теорія прогресу), а також піддав критиці спроби звести всю історію людства до історії європейських народів як єдиних носіїв прогресу й цивілізації. Загальної історії людства, стверджував Тойнбі, не існує. Історія людства – це історія низки цивілізацій. Тойнбі нарахував їх всього 21 (у Шпенглера – тільки 8). Носіями історичного життя є замкнені, незалежні одне від одного суспільства, які відрізняються неповторною своєрідністю культури, духовної культури, вищим втіленням яких є релігія. Кожне таке суспільство розглядається як самостійна цивілізація.

Отже, немає єдиної історії людства, а є плюралістична історія окремих цивілізацій. Вчений розглядав виникнення й розвиток цивілізацій як прояв надприродної космічної сили, що приводить у дію зашкарублу матерію. У кожній цивілізації ця сила виявляє себе через «творчу меншину», яка веде за собою решту. Тойнбі уподібнював цивілізації живим організмам, вважаючи, що кожна з них протягом свого існування проходить такі стадії внутрішнього розвитку. 1) зародження; 2) зростання; 3) надлом, або катастрофа; 4) розклад; 5) загибель. Здійснивши повний коловорот, цивілізація сходить з історичної сцени.

У другій половині ХХ ст., на його думку, збереглися та існують лише 5 цивілізацій: далекосхідна, індійська, ісламська, східнохристиянська та західнохристиянська. Чотири перші вже пройшли свій надлом і, отже, перебувають на низхідній лінії розвитку, і тільки остання зберегла «божественну іскру творчої думки». Слід зауважити, що у теорії Тойнбі є гарячі прихильники й непримиренні противники.

Згідно А. Тойнбі, динаміка цивілізації – від зародження до розкладу – визначається законом «Виклик – Відгук (відповідь)», тобто прогрес або регрес цивілізації пов'язаний з адекватністю Відповіді того чи іншого соціуму на Виклик певної історичної ситуації.

Відсутність викликів означає відсутність стимулів до росту й розвитку. Традиційна думка, згідно якої сприятливі кліматичні й географічні умови,

безумовно, сприяють суспільному розвитку, виявляється невірною. Навпаки, історичні приклади показують, що занадто гарні умови, як правило заохочують повернення до природи, припинення будь-якого росту.

Стимули росту він ділив на два основних види: «стимули природного середовища» і «стимули людського оточення». Серед стимулів природного середовища виділяв стимул «безплідної землі» та стимул «нової землі».

Народження цивілізації відбувається спонтанно за наявності двох необхідних умов: а) стимулюючої ролі оточуючого середовища – Виклик; б) наявності в соціумі творчої меншини, здатної дати необхідний Відгук на Виклик. Причиною зародження й розвитку цивілізації є пошук суспільством адекватної Відповіді на Виклик зовнішніх чинників, якими можуть бути, наприклад, природні умови чи тиск сусідніх народів. Суспільство таким чином пристосовується до нових умов існування, формуючи й змінюючи відповідно власну організацію та менталітет своїх членів. Суспільство повинно знати Відповідь на кинутий йому виклик, але знаходить її не суспільство в цілому, а лише його окремі, найбільш видатні представники, або «творча машина», яка володіє, за Тойнбі, «життєвою силою» та може повести за собою «інертну більшість», яка перебуває на вельми низькому рівні розвитку й здатна лише до мімізису, тобто до наслідування, механічного копіювання.

Вчений зазначав, що зародженню цивілізації сприяють, як не дивно, найбільш важкі, природні умови. Щоби цивілізації були життєздатними, Виклики повинні періодично повторюватися й у такий спосіб мобілізувати творчу меншину на пошуки адекватних Відгуків. Вони можуть бути зумовлені як властивостями довкілля, так і особливостями суспільно-історичного характеру. Тойнбі виділяв п'ять основних типів Викликів: «виклик суворих країн»; «виклик нових земель»; «виклик історичних ударів»; «виклик тиску»; «виклик ущемлення».

Проблема причин розкладу цивілізацій продовжує залишатися дискусійною. Перебуваючи під впливом Шпенглера Тойнбі вважав, що основну причину занепаду та загибелі цивілізацій слід шукати всередині самих цивілізацій.

Рушійною силою розвитку цивілізацій є «творча меншина», носій містичного «життєвого пориву», яка, вдало відповідаючи на різні історичні «Виклики», веде за собою «інертну більшість». Своєрідність цих «Викликів» і «Відповідей» визначає специфіку кожної цивілізації, ієрархію її соціальних цінностей і філософської концепції смислу життя. Поки більшість, тобто народ, маси, добровільно йдуть за творчою меншиною, в суспільстві панує гармонія. Коли ж у творчої меншини не стає творчої сили чи вона втрачає її, а, отже, виявляється нездатною розв'язати чергову соціально-історичну проблему, тобто дає невірну Відповідь на особливо важливий Виклик, відбувається надлом цивілізації: більшість поступово

відмовляється слухатися меншину, внаслідок чого відбувається розпад соціальної єдності в суспільстві і ніщо вже не може зупинити процес розпаду цивілізації. Питання лише в тривалості цього розпаду. Причинами надлому та розпаду цивілізацій можуть бути: 1) відсутність нових Викликів, коли вичерпана Відповідь на попередні Виклики вже знайдена, що «демобілізує» творчу меншину; 2) поява такого потужного Виклику, відповідь на який цивілізація віднайти вже не може.

Слід зазначити, що, вдаючись до сили, пануюча меншина створює універсальну державу. Створення держави – це засіб самозбереження пануючою меншиною свого привілейованого становища й водночас засіб збереження цивілізації за рахунок залучення та експлуатації ресурсів нових земель і народів, інкорпорованих до її складу. Але це тимчасовий захід, який лише віддаляє розпад цивілізації, в організмі якої стався надлом.

Таким чином, саме банкрутство творчої меншини, що виявляється в її нездатності впоратися з новими Викликами, призводить до надлому, а згодом і до остаточної загибелі цивілізації. Всі цивілізації, досягнувши розквіту, сходили з історичної сцени.

Взагалі ж, прогрес людства Тойнбі вбачав у духовному вдосконаленні людей, у релігійній еволюції від примітивних анімістичних вірувань через існуючі універсальні релігії до єдиної синкретичної релігії майбутнього.

Уже декілька десятиліть поспіль цивілізаційний підхід набуває все більшого поширення в суспільних науках і в навчальному процесі вузів. На думку багатьох науковців, він краще відповідає потребам більш глибокого осмислення історичного минулого людства та стану сучасного суспільства. І це зрозуміло, бо поняття «цивілізація» охоплює всю сукупність форм життєдіяльності суспільства – матеріально-економічну, політичну, соціальну, культурну, побутову, морально-етичну, релігійну тощо. При цивілізаційному підході особлива увага приділяється ціннісним орієнтирам і соціокультурним мотивам поведінки людей, які перетворюються в певні психологічні настанови та суспільні дії.

Список літератури:

1. Барг М. А. О категории «цивилизации» / М. Барг // Новая и новейшая история. – 1990. – № 5. – С. 14-25.
2. Барг М. А. Цивилизационный подход к истории. Дань конъюнктуре или требование к науке / М. Барг // Коммунист. – 1991. – № 3. – С. 27-35.
3. Гуревич А. Я. Теория формаций и реальность истории / А. Гуревич // Вопросы философии. – 1990. – № 11.
4. Емельянов Ю. В. Рождение и гибель цивилизации / Ю. Емельянов. – М.: Вече, 1999. – 544 с.

5. Космина В. Г. Вступ до історії сучасної цивілізації: Конспект лекційного курсу: / В. Космина. Навч. посібник. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – 76 с.
6. Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее: В 2 т. / Б. Кузык. – М.: Институт экономических стратегий, 2006. – Т. 1: Теория и история цивилизаций. – 768 с.
7. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства: Навч. посібник / Ю. Павленко / Відп. ред. С. Кримський. – К.: Либідь, 1996. – 360 с.
8. Современные теории цивилизаций: Реф. сб. / Отв. ред. М. М. Наринский. – М.: ИВИ РАН, 1995.
9. Тойнби А. Дж. Постигание истории / А. Тойнби / Пер. с англ. Е. Д. Жаркова; Сост. А. П. Огурцов; Вступ. ст. В. И. Уколовой. – М.: Прогресс-Культура, 1996. – 736 с.
10. Тойнби А. Дж. Цивилизации перед судом истории / А. Тойнби. – М.: Прогресс-Культура, 1995. – 478 с.
11. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер. – М.: Мысль, 1993. – 734 с.
12. Яковец Ю. В. История цивилизаций / Ю. Яковец. – М.: ВладДар, 1995. – 387 с.

Калінович О. І.
завідувач науково-дослідного сектора
«Музей народного одягу Середньої Наддніпряниці»

Приходько В. М.
молодший науковий співробітник відділу
науково-фондової роботи

Костенко Н. М.
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
«Музей історії архітектури Середньої Наддніпряниці
нового та новітнього часу»

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»
м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРОЮ ТА ОРНАМЕНТИКИ ПОЛТАВСЬКИХ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

Формування колекції народного одягу Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» почалося з кінця 60-х рр. ХХ ст. Переважно уся вона зібрана науковими співробітниками заповідника в численних експедиціях Київщиною, Полтавщиною, Черкащиною та Чернігівщиною. Значну частину колекції складають полтавські жіночі сорочки кін. ХІХ – поч. ХХ ст., які вражають красою, витонченістю та довершеністю виконання.

На Полтавщині були поширені додільні сорочки без коміра, замість нього виріз збирався дрібними складочками («пухликами») та обшивався тоненькою полотняною «стюжкою». Рукава були уставкового типу, широкі. Верхній край рукава пришивали до уставки, попередньо теж зібравши його «пухликами», а нижній край збирали та вшивали в «чохлу» (манжет) [1]. Такий спосіб пришивання рукава до уставки надавав сорочці оригінальності та неповторності.

Також зустрічалися сорочки «до підточки»: верхня частина зшита з більш якісного полотна, а низ – із грубішого, що обумовлювалося економічними причинами.

На буденних сорочках орнамент розміщували на уставці та на рукаві в один ряд, а на святкових – зашивали на більшу частину рукава. Велика увага приділялася також поєднанню варіантів оздоблення низу рукава з горловиною або подолом.

Домінуюче значення в оздобленні сорочки мало орнаментування рукава. Завдяки вмілому підбору та поєднанню технік, зокрема, вирізування, виколювання, мережки та ін., вишивки були легкими і прозорими. Характерною особливістю полтавської вишивки є співіснування геометричного, рослинного, рослинно-геометричного орнаментів, які зберегли архаїчні оберегові мотиви хрестів, антропоморфні мотиви зображення «дерева життя», сонця, птахів, зірок, ромбів.

На Полтавщині сорочки вишивалися здебільшого білими, рідше – червоними, чорними або сірими нитками. Улюбленими і поширеними візерунками були «ламана гілка», «ламане гілля», «гілка», «млинки», «ключі», «орли», «ламане дерево», «деревця», «дубці», «вазонки», «гарбузове, дубове листя», «виноград», «кленовий лист», «зозуліні очі», «гречечка», скісні, рясні, спарені, уквітчані хрести, квітчасті ромби, восьмикутна квітка чи зірка.

У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» зберігаються сорочки, оздоблені подібними візерунками, вишиті синіми, сірими, чорними та коричневими нитками.

Т-6462 КН-16084. Сорочка жіноча. Домоткане полотно, нитки, штап, лиштва, вирізування. 70x134 см. С. Соснівка Гадяцького р-ну Полтавської обл., 30-ті рр. ХХ ст.

Сорочка зшита у чотири пілки, вишита вирізуванням та лиштвою синіми нитками. Рукав до уставки пришитий штапом, комір і чохла «до пухликів», комір позубцьований. На уставці – чотири великих «розетки», на рукаві – чотири великих «розетки», між якими розміщена широка подвійна смуга трикутників із «різаним листям», яке утворює «кривульку». Плечова частина декорована «ромбами» та «косими хрестами». На комірі і чохлах – «клинці», на подолі – «кучеряві хрестики» та спювані «риб'ячі хвости», обведені «пилочкою» [2].

Т-4986 КН-9283. Сорочка жіноча. Домоткане полотно, фарбовані нитки, вирізування, лиштва, ретязь, хрестик. 70x108 см. С. Соколівщина Зіньківського р-ну Полтавської обл. 20-ті рр. ХХ ст.

Вишита вирізуванням, починковою лиштвою, ретязем, хрестиком сірими нитками. Рукав «до уставки», «до пухликів», пришитий штапом. Візерунок на уставці: «віконечка», «дубове листя», обведені «кривулькою» та дрібними квітками з одного боку. Рукав рясно зашитий геометрично-рослинним орнаментом: квадрати, «віконечка», «дубове листя», «зірочки», що чергуються. На чохлах – «калина», на подолі – «човникове» вирізування, обведене «віконечками», поділ позубцьований [5].

Т-7983 КН-24297. Сорочка жіноча. Домоткане полотно, сирові нитки, лиштва, вирізування, зерновий вивід, штап. 61x120 см. С. Лютенські Будища Зіньківського р-ну Полтавської обл. 40-ві рр. ХХ ст.

Візерунок: на уставці та рукаві – виводи «ламаного дерева» з «трилистником» та «клинцями», на подолі – стрічковий орнамент «хрести», що чергуються з «клинцями», обведений штапом, «трикутниками» та «вилочками». Поділ підрублений «прутиком» [7].

Т-5901 КН-13243. Сорочка жіноча. Домоткане полотно, нитки, штап, мережка. 71x123 см. С. Гиряві Ісківці Лохвицького р-ну Полтавської обл. 30-ті рр. ХХ ст.

Рукав «до уставки», «до пухликів», пришитий штапом. Вишита штапом та мережкою чорними та білими нитками. На уставці та на рукаві – смуги «обманного» візерунку з 8-пелюсткових квіток, що чергуються з виводами дрібних квітів. На подолі – мережані «листочки». Поділ підрублений подвійним «прутиком». На комірі та на чохлах – «кривулька» [6].

Т-3878 КН-5040. Сорочка жіноча. Домоткане полотно, нитки, лиштва. 103 см. С. Великі Сорочинці Миргородського р-ну Полтавської обл. 30-ті рр. ХХ ст.

Вишита чорними нитками лиштвою. Рукав до уставки пришитий штапом. Комір на чохлах – «до пухликів». На уставці та рукаві – візерунок «гільце», зверху на уставці – «вітрячки», на рукаві під уставкою у смузі – «ступінчасті ромби», всередині яких – «віконечка». Сорочка підрублена «прутиком», на подолі візерунок – «в'юнчик» [4].

Також у фондовому зібранні НІЕЗ «Переяслав» знаходяться сорочки, в орнаментиці яких присутнє поєднання червоного і чорного кольору, а також різнокольорова вишивка гладдю та хрестиком.

Т-3660 КН-4258. Сорочка жіноча. Полотно, заповоч, хрестик, гладь, мережка, вирізування. 74x115 см. С. Ярмаки Миргородського р-ну Полтавської обл. 20-30-ті рр. ХХ ст.

Рукав «до уставки», «до пухликів», вишитий чорними нитками. Візерунок: на уставці – «колосочки» та виводи квітів, що чергуються, обведені «гречечкою», на рукаві – «хміль». На подолі – мережана «рожа» та вирізування «по 9», що чергуються. Поділ підрублений на лицьовий бік, на шві вишивка гладдю [3].

Т-8383 КН-25346. Сорочка жіноча. Полотно лляне та конопляне, нитки, гладь, хрестик. 67x129 см. Хут. Педоричі Гадяцького р-ну Полтавської обл. Поч. ХХ ст.

Сорочка «до підточки», вишита червоними, чорними, коричневими і синіми нитками. На уставці – смуги візерунку «косий хрест» і «ромби», обведені лініями з листочками. На рукаві – виводи орнаменту «калинова гілка», на чохлах – «кривулька» з «листочками» та «ягідками», обведена з двої боків смугою «трикутників». На подолі – мережка «обман» з виводом квітів з листочками. Підрублена подвійним «прутиком» [8].

Т-8945 КН-27177. Сорочка жіноча. Коленкор, нитки, вишивка гачком, хрестик. 80x120 см. С. Лютенські Будища Зіньківського р-ну Полтавської обл. Поч. ХХ ст.

Вишита червоними і чорними нитками. Рукав «до уставки», «до пухликів». Візерунок: над уставкою – три квітки з листочками, на уставці і під нею – смуги квітів з листочками, на рукаві – букети квітів з листочками, чохла вузенькі, прикрашена виводом червоних квітів з листям. На подолі – смуга квітів з геометричним орнаментом, вишитих хрестиком і мережкою «обман». Підрублена прутиком [9].

Т-8782 КН-26736. Сорочка жіноча. Домоткане полотно, нитки, хрестик, штап. 75x136 см., с. Павлівка Зіньківського р-ну Полтавської обл.

Вишита червоними і чорними нитками. Рукав «до уставки», «до пухликів». На уставці – вивід «дубового листя», обрамлений виводом дрібненьких «листочків», на рукаві – такий самий візерунок, розміщений «дзвоником». На подолі – хвилястий вивід «листя» та дрібних квіток, на комірі – «косарики» [8].

Варто виокремити сорочки, вишиті білими нитками по білій тканині, які складають значну частину колекції народного одягу НІЕЗ «Переяслав». Ця техніка виникла на Полтавщині у селищі Решетилівка і стала «візитною карткою» цього краю. З часом ця неймовірна вишивка поширилася іншими регіонами України: Чернігівщиною, Слобожанщиною, Прикарпаттям тощо. Біла сорочка, оздоблена білими візерунками, завжди була святковим вбранням, і одягали її як жінки, так і чоловіки. Ще здавна такий вид вишивки асоціювався із неповторними морозними узорами. Дійсно, такі вишиті візерунки є надзвичайно витонченими. Зважаючи на техніку виконання, вишивка біллю є однією з найскладніших.

Сорочку з такою вишивкою створювали декількома техніками (лиштва, лічильна гладь, зерновий вивід, солов'їні вічка, мережка тощо), а саме виготовлення потребувало багато часу. Кропітка праця – це не лише процес вишивання, але й вирізування. Саме за допомогою останнього у тканині утворювались отвори різного розміру, що робило вишиванку ще цікавішою та унікальною.

Т-2966 КН-3701. Сорочка жіноча. Полотно, нитки, гладь, вирізування. 69x144,5 см. С. Пронозівка Полтавської обл., 1933 р.

Сорочка вишита біллю. Рукав суцільний, угорі на рукаві – хрести, між якими – «віконечка», по по рукаву – три ряди «споюваних ромбів», усередині яких – «кучеряві віконечка» та три ряди «руж» із «хрестами», на чохлах – «човники» (вирізування), на подолі – широка смуга «споюваних ключів» з «вилочками», виконаних вирізуванням [2].

Т-4982 КН-9274. Сорочка жіноча. Домоткане полотно, нитки, вирізування, гладь, хрестик. 73x113 см. С. Власівка Зіньківського р-ну Полтавської обл. 20-ті рр. ХХ ст.

Рукав зашитий суцільним візерунком з «кучерявих віконечок», «листочків» і «колосочків», що чергуються. На подолі – лиштва, мережка «обман». Рукав «до уставки», «до пухликів», пришитий штапом [5].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновки: у фондovому зібранні НІЕЗ «Переяслав» знаходяться унікальні зразки народного декоративно-ужиткового мистецтва, які необхідно зберігати, примножувати та досліджувати. У експозиційній діяльності музеїв такі колекції відіграють надзвичайно важливу роль, насамперед, у контексті популяризації музейних зібрань та зацікавлення відвідувачів історичною, культурною та духовною спадщиною українського народу.

Список літератури:

1. Андрійчук Ніна Миколаївна. Збірка жіночих полтавських вишитих сорочок кінця XIX – поч. XX ст. в колекції НМІУ [Електронний ресурс] // 20 Сумцовські читання: Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій. – Харків, 2014. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2014/article.html?n=929>.
2. Матеріали фондової інвентарної книги № 6 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 2664-3205.
3. Матеріали фондової інвентарної книги № 7 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 3206-3772.
4. Матеріали фондової інвентарної книги № 8 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 3773-4373.
5. Матеріали фондової інвентарної книги № 10 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 4878-5760.
6. Матеріали фондової інвентарної книги № 11 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 5761-6540.
7. Матеріали фондової інвентарної книги № 13 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 7295-8059.
8. Матеріали фондової інвентарної книги № 14 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 8060-8840.
9. Матеріали фондової інвентарної книги № 15 «Тканини». – Шифр «Т». – № № 8841-9661.

Лукашевич Т. П.
магістрант історико-юридичного факультету
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Чернігівська область, Україна

«МОЩЕЙНА ЕПОПЕЯ». КАМПАНІЯ ПРОТИ МОЩЕЙ У ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

На сьогоднішній день відбувається відродження церковно релігійного життя, що переживало занепад попередні десятиліття, який був зумовлений політикою радянської влади щодо питань з приводу релігії. Саме державно-церковні відносини відіграють важливу роль в суспільній свідомості. 20-ті рр. ХХ століття, ознаменувалися встановленням радянської влади на українських землях та стали особливим періодом, який характеризувався екстремалізмом відносин між державою та церквою. Це дало змогу сформувати комплекс документів та матеріалів, що зробило можливим дати різнопланову оцінку процесу розкриття мощей. Проте, не дивлячись на всі ці фактори, дана тема практично не досліджувалась істориками.

Ступінь розробки теми характеризується доступною та достатньо об'ємною джерельною базою в основу якої покладені матеріали державних архівів України: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, та Державний архів Чернігівської області (ДАЧО). Але історіографічний доробок є обмеженим та характеризується малою кількістю узагальнюючих досліджень, присвячених питанню розгортання кампанії проти мощей.

Сучасні українські дослідники наполегливо працюють над тим щоб позбутися ідеологічних нашарувань у дослідженні державної політики в галузі релігійно-церковного життя. Чималий внесок зробили такі історики України: Б. Андрусишин, Л. Бабенко, В. Ульяновський, А. Зінченко, О. Ігнатуша, С. Онищук, В. Пащенко, А. Киридон. Саме це зумовило об'єктивну потребу глибокого дослідження на основі комплексного аналізу, узагальнення і критичного переосмислення всіх доступних опублікованих та архівних матеріалів ґрунтового аналізу «мощейної епопеї» в 20-х роках ХХ століття з оглядом на загальний стан державно-церковних відносин.

Шанування мощей святих було однією з традиційних християнських релігійних практик, і тому саме на неї, першочергово, був спрямований потужний більшовицький удар.

Термін «мощі» потрібно розуміти ширше, ніж просто тілесні рештки. Це слово означає те, що залишилося після святих, у тому числі й одяг,

особисті речі – все, що так чи інакше стикалося зі святим під час його земного життя [7].

Одним із перших заходів, що реалізував завдання антирелігійної пропаганди, була кампанія 1918-1920 років по розкриттю святих мощей, яка спочатку розгорнулася в Росії. Алла Киридон зазначає, що дослідник А. Кашеваров з приводу цієї кампанії висловився так: «це була одна із найбільших антирелігійних кампаній за всю історію державно-церковних відносин радянського періоду» [5, с. 284]. Проведення акції покладалося на VIII відділ Наркомюсту, який спрямовував діяльність місцевих розширених комісій на відокремлення церкви від держави. До складу останніх входив співробітник Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК). Організатори антирелігійної кампанії виходили з того, що огляд наповнень рак доведе тлінність останків святих і тим самим «викриє перед масами віковий обман церковниками трудового народу» [5, с. 285].

Сучасні російські історики, як-от О. Г. Кирьянова, однозначно вважають, що ця широкомасштабна кампанія з вилучення та ліквідації святих мощей, викликана надзвичайно сумнівними цілями, була злочинним кроком. Вона прямо суперечила Декрету про відокремлення церкви від держави і була грубим порушенням прав православних віруючих [6, с. 58].

Поштовхом до початку кампанії з розкриття святих мощей було повідомлення, яке радянська комуністична преса передала у всі, навіть віддалені райони радянської Росії, про те, що 22 жовтня 1918 року при взятті на облік богослужбового майна Олександро-Свірського монастиря Олонецької губернії «в литій раці, вагою понад 20 пудів срібла, замість нетлінних мощей Олександра Свірського була виявлена воскова лялька» [2, арк. 88]. Організуюче значення для цього наступу мали рішення і постанови VIII з'їзду РКП(б) від 23 березня 1919 року щодо проведення заходів, які могли б уможливити «повне відмирання релігійних забобонів». Головним завданням висувалося не тільки «викрити контрреволюційну сутність православної церкви», але й викликати в народі недовіру до її сакрального життя, а священнослужителів зобразити як «брехунів і шарлатанів» [5, с. 286].

16 лютого 1919 року колегія Народного комісаріату юстиції прийняла першу постанову про організацію розкриття мощей, яка передбачала «порядок їх інспекції і конфіскації державними органами» [3, с. 111]. А в постанові Наркомату юстиції від 14 березня 1919 року заявлялося, що необхідно вітати «розкриття мощей на місцях з ініціативи самих робітників... так як у всіх випадках, як і слід було очікувати, при перевірці виявляється, що ніяких мощей не існує, і при цьому ясно для всіх розкривається багатовіковий обман служителів культу, а також спекуляція експлуататорського класу на релігійних почуттях темної і неосвіченої маси» відмічає О. Г. Кирьянова

[6, с. 60]. Слідом за постановою наркомату вийшов декрет радянської влади про допустимість і навіть бажаність кремації небіжчиків, підписаний Леніним. У 1920 році Л. Троцький опублікував серію статей, в якій пропонував лідерам революції подати приклад і заповісти спалити власні трупи. В республіці було оголошено конкурс на проект крематорію під лозунгом: «Крематорій – кафедра безбожності» [8]. Більшовицькі вожді керувалися, вочевидь, тим, що традиційний обряд поховання пов'язаний із культовими діями православної церкви.

Дослідження А. Кашеварова свідчать, що розпал проведення «мощійної епопеї» (так нерідко називалася кампанія у справах Наркомюсту) в Росії припадав на перші три місяці після появи названої постанови. Так, уже в лютому 1919 року здійснили 26 розкриттів мощей, у березні – 8, у квітні – 13. Разом на той час припадало майже три чверті від загального числа цих акцій. Усього ж за весь період кампанії (жовтень 1918 – 1 грудня 1920 року) за підрахунками названого автора, було здійснено 65 розкриттів святих мощей [8].

Під час проведення кампанії характерним було застосування насильства по відношенню до духовенства, зневага почуттями віруючих, допускалося порушення закону. Часто духовенство дозволяло собі відверті висловлювання відносно незадоволення політикою більшовиків за що і поплатилися життям (частину репресували).

У звіті VIII Всеросійському з'їзду рад представники VIII (ліквідаційного) відділу НКЮ визначали проведену кампанію як «психологічно діючу демонстрацію», підкреслюючи, що «розкриття мощей... повсюдно спричинило релігійний перелом навіть серед найбільш темної і розумово відсталого частини нашого селянства» [6, с. 56].

25 серпня 1920 року НКЮ РРФСР розіслав у республіканські партійні організації особливий циркуляр, яким рекомендувалося проведення аналогічних кампаній на місцях. Однак в Україні «мощійна епопея» стартувала тільки восени 1920 року. У публікації одного з ідеологів режиму М.Любченка «Знищити чорний фронт», що з'явилася у жовтні 1920 року, з обуренням стверджувалося: «У нас мощей ще не вскривали і не збиралися, і коли б запитати який-небудь Губвиконком, що їм зроблено у виконання обіжчика НКЮ РСФРР з 25 серпня 1920 року про обов'язкове вскриття мощей, відповіді ви не одержите. Очевидно, або нічого не знають про такий обіжчик, або виконання його вважають за завчасне» [5, с. 287].

Проте кампанія набирала обертів і в Україні. 18 лютого 1921 року згідно рішення губернського з'їзду рад у Спаському соборі Чернігова в присутності всіх делегатів з'їзду та священства на чолі з архиєпископом Пахомієм (Кедровим) було розкрито мощі святителя Феодосія Чернігівського [4, с. 55].

Подібні акції відбулися на Харківщині, де розкрили мощі Афанасія Афонського, святого Харлампія, Василя Кесарійського, які зберігалися в Святогірському монастирі. В 1922 році було розкрито гробниці з мощами в Києво-Печерській Лаврі та інших монастирях України [9, с. 51]. У Маріуполі в 1924 році так само вчинили з мощами святого митрополита Ігнатія.

Житомирщина в 1924 році ознаменувалася новою знахідкою: «В римском-католическом костёле Кафедральном соборе г. Житомира обнаружены гробницы с монахами» [1, арк 92]. Ці відомості не є повними, оскільки дані знаходяться в описах церковного майна, яке влада планувала вилучити, а інформація про розкриття мощей відсутня.

Апогеєм кампанії розкриття молей в Україні стали 1921–1922 рр., які ознаменувалися найбільшою кількістю акцій вилучення та розвінчання культу святості мощей. У 1923–1924 рр. подібні випадки сходять нанівець. Відомості про викриття мощей у другій половині 20-х років не зафіксовані, та й мощей на цей час уже майже не залишилося в руках Церкви. Тобто головна мета кампанії була досягнута: приниження церкви, піддрив авторитету священників, зародження сумніву серед віруючих, формування образу священнослужителів як ворога.

Таким чином, слід підкреслити, що «мощейна епопея» в Україні стартувала тільки восени 1920 року, тоді як у Росії вона розпочалася значно раніше, в лютому 1919 року. Окрім хронологічних відмінностей, які зумовлені національно-визвольною боротьбою в Україні, антимощейна кампанія мала відмінне, швидше байдуже сприйняття владою та населенням того що відбувалося. Так, вищі органи влади РРФСР сприйняли першу постанову Народного комісаріату юстиції про організацію розкриття мощей як необхідну, тоді як в Україні або нічого не знали про таку постанову, або виконання її вважали невчасною та непотрібною, але зрештою її виконали. Отже цю відмінну рису можна відносити тільки стосовно певного конкретного часу.

Загалом кампанія розкриття мощей 1918–1920-х років мала відверто пропагандистський характер. Проведення кампанії характеризувалося застосуванням насильства по відношенню до духовенства, зневагою почуттями віруючих. Допускалося пряме порушення радянського законодавства його ж творцями. Її можна розглядати як своєрідний пролог антирелігійної кампанії 1922 року, що мав на меті тероризування Церкви, злам у першу чергу її духовного опору розколу і знищення впливу на народ.

Список літератури:

1. ЦДАВО України, м. Київ. – Ф. 5, оп. 2, спр. 196, 213 арк.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1050, 435 арк.
3. Бабенко Л. Л. ВУЧК – ДПУ – НКВС у системі взаємовідносин держави і церкви в період становлення тоталітаризму в Україні // Україна і Росія: досвід історичних зв'язків та перспективи співробітництва: Збірник наукових праць / За ред. О.І. Кожухаря та В.О. Ветрьохіної. – Кривий Ріг, 2004. – С. 108-115.
4. Веденеев Д.В. Атеисты в мундирах. Советские спецслужбы и религиозная сфера Украины. – М.: Алгоритм, 2016. – 494 с.
5. Киридон А. М. Час випробувань. Держава, церква і суспільство в радянській Україні 1917–1930-х років. / А.М. Киридон. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 384 с.
6. Кирьянова О.Г. Участь мощей святых в России после 1917 года / О.Г. Кирьянова // Миссионерское обозрение. – 2005. – № 10. – С. 53-62.
7. Мощи святых [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://azbyka.ru/moshhi-svyatux> (17. 04. 2017).
8. Судьбы мощей русских святых в первые годы советской власти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://3rm.info/publications/28396-sudby-moschey-russkih-svyatyh-v-pervye-gody-sovetskoj-vlasti.html> (23.04.2017).
9. Чередниченко А. Церква та держава в УРСР, становлення моделі відносин початку 1920–1930 рр. / Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти церкви: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 11 червня 2015 р. / За ред. Митрополита Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенко) [та ін.].– Дніпропетровськ: «Пороги», 2015. – 44-56 с.

Орехівський В. Д.

кандидат технічних наук, здобувач

Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки

Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки

Національної академії аграрних наук України

м. Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ СОЛОМИ В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ УКРАЇНИ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

На початку ХХІ ст. за інтенсивного сільськогосподарського виробництва все більшої актуальності набуває вирішення проблеми надмірного застосування хімічних засобів, негативні наслідки якого призводять до порушення екологічної рівноваги природних агроландшафтів України та посилення ерозійних процесів у ґрунті, що на сьогодні досягли найвищого рівня у світі [1, с. 348]. Тому, з метою зменшення забруднення навколишнього середовища, набуває актуальності застосування органічного землеробства з використанням рослинних решток та побічної продукції, гною, бобових культур, сидератів, різноманітних органічних відходів несільськогосподарського походження, мінімального механічного обробітку ґрунту, агротехнічних і біологічних методів захисту рослин від бур'янів, хвороб та шкідників, що є основою ведення органічного землеробства [2, с. 34]. Крім того, основою відтворення родючості ґрунту в органічному землеробстві є дотримання закону повернення поживних речовин у ґрунт. Інакше кажучи, у ґрунт мають повертатися органічні речовини, тобто побічна продукція сільськогосподарських культур – солома зернових та зернобобових культур, стебла кукурудзи і соняшнику, гичка цукрових буряків та ін.

Органічним землеробством ХХІ ст. передбачено додаткове внесення органічної речовини і поживних елементів у вигляді гною, але цього недостатньо для розширеного відтворення родючості ґрунтів. Для відновлення вмісту органічної речовини в ґрунті необхідно залишати у полі побічну продукцію: солому, подрібнені стебла кукурудзи і соняшника, гичку цукрових буряків. Повноцінним, менш витратним та загальнодоступним заходом в органічному землеробстві є солома. Внесення 1 т подрібненої соломи на поверхню поля за вмістом органічних речовин та впливом на відтворення гумусу прирівнюється до 3,5-4,0 т гною [3, с. 7].

У середньому солома містить 0,5% азоту, 0,25% фосфору, 0,8% калію і 35,0-40,0% вуглецю. Заорювання соломи за середньої врожайності зернових культур повертає в ґрунт 12-15 кг/га азоту, 7-8 кг/га фосфору і

20-24 кг/га калію, крім того вона є важливим джерелом утворення вуглекислоти [3, с. 7]. При внесенні у ґрунт, солома не тільки поліпшує його фізико-хімічні властивості, а є також ефективним засобом боротьби з водною та вітровою ерозією, покращує структуру орного шару і зменшує випаровування вологи [4, с. 35]. Тому, загортання соломи має велике значення у регулюванні балансу органічних речовин, що надходять у ґрунт, зокрема на віддалених від ферм полях чи в господарствах, де відсутнє тваринництво.

Внесення соломи зменшує фізичне випаровування вологи з ґрунту. В умовах посухи непродуктивні втрати вологи зменшуються майже вдвічі, а при достатньому зволоженні – втричі. Внесення соломи поліпшує температурний режим, агрофізичний стан, агрохімічні та біологічні показники ґрунту. Крім того, внесення соломи істотно підвищує ефективність дії мінеральних добрив, особливо в посушливих умовах вирощування [5, с. 78]. Урожайність сільськогосподарських культур за таких екстремальних умов лише внаслідок внесення соломи підвищується на 20-25%. Проте слід враховувати, що для компенсації азоту, який витрачається на перепрівання 1 т соломи, необхідно внести 10 кг діючої речовини азотних добрив [5, с. 88].

Солома вирізняється низьким вмістом азоту, тому при її загортанні у ґрунт без додаткового внесення азотних добрив уповільнюється мінералізація і трансформація соломи у гумусні сполуки, посилюються іммобілізаційні процеси, внаслідок чого вміст мінерального азоту в ґрунті зменшується, а умови азотного живлення сільськогосподарських культур погіршуються [3, с. 8]. Подрібнену до довжини 5-7 см і розкидану у полі солому необхідно загорнути у ґрунт на глибину 8-10 см одразу після збирання сільськогосподарської культури. Перед цим вносять компенсаційну норму азотних добрив із розрахунку 10 кг азоту на 1 т соломи для мінімізації газоподібних втрат азоту із ґрунту і прискорення процесу мінералізації соломи [4, с. 36].

Загортання соломи помітно впливає на співвідношення мікробіологічних процесів мобілізації та іммобілізації азоту в бік переваги останнього, у результаті чого більша частина внесеного азоту закріплюється у ґрунті в органічній формі [3, с. 8]. Тривале використання соломи збільшує також вміст у ґрунті рухомих форм фосфору, оскільки в результаті її мінералізації утворюється вугільна кислота, яка й переводить важкодоступні форми фосфору в легкодоступні. За внесення соломи створюються найсприятливіші умови в ґрунті: збільшується інтенсивність розмноження целюлозоруйнівної мікрофлори, вільноживучих та симбіотичних азотфіксаторів, амоніфікаторів, а також підвищується загальна біологічна активність ґрунту. Застосування соломи у поєднанні з азотними добривами активізує амоніфікуючу і понижує нітрифікуючу здатність ризосфери.

Дослідженню застосування соломи на добриво приділено значну увагу вчених науково-дослідних установ України. У другій половині ХХ ст. започатковано системні дослідження з ефективної взаємодії основних елементів органічного землеробства для Степу України – різних систем сівозмін, удобрення (біологічна, органічна, органо-мінеральні з різними рівнями удобрення та із загортанням у ґрунт соломи і післяжнивних решток, мінеральна), полицевого та безполицевого основного обробітку ґрунту на формування продуктивності сільськогосподарських культур і відтворення родючості ґрунту [1, с. 279]. Встановлено ефективність внесення соломи, як біологічного заходу для отримання якісної екологічно чистої сільськогосподарської продукції [1, с. 175]. У Лісостепу України визначено ефективність способів біологізації сівозмін з використанням соломи зернових культур та післяжнивної гірчиці білої на зелене добриво [1, с. 312].

На початку ХХІ ст. дослідження ефективності внесення соломи поряд з іншими біологічними заходами в органічному землеробстві для різних ґрунтово-кліматичних умов розширено вченими науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України. Зокрема, визначено ефективність органо-мінеральної та біологічної системи удобрення у зоні Лісостепу України, що включає поєднання внесення соломи з гноєм і післяжнивними сидератами [1, с. 225]. Обґрунтовано значення біологічних засобів інтенсифікації за умов обмеженого використання гербіцидів та пестицидів, розроблено енергозберігаючі способи основного обробітку ґрунту із загортанням соломи для утворення шару мульчі [1, с. 233].

В органічному землеробстві для умов недостатнього зволоження Лісостепу України встановлено екологічно безпечні технології вирощування сільськогосподарських культур з використанням соломи та інших рослинних решток у якості добрива [1, с. 300]. В умовах Західного Лісостепу України обґрунтовано внесення поряд із традиційними системами удобрення альтернативних – заорювання соломи і сидератів [1, с. 294]. У зоні Полісся визначено ефективні спеціалізовані сівозміни з елементами біологізації: застосуванням сидерального пару та використанням побічної продукції (загортання соломи) зернових та зернобобових культур [1, с. 320].

Науковцями встановлено, що у сучасному веденні органічного землеробства не можливо поєднувати використання соломи, стерні, органічних решток з таким нелогічним, антиприродним, антиекологічним і архаїстичним заходом як їх спалювання. На жаль велику частку соломи в господарствах просто спалюють у полі, проте шкода, яку наносить таке спалювання ґрунтам та навколишньому середовищу очевидна: ґрунти збіднюються на органічні речовини, погіршується їх якість, посилюється-

ся загроза ерозійної та дефляційної небезпеки, вичерпується джерело для відновлення органічної речовини у ґрунті [3, с. 8]. Це є одним із найнебезпечніших агротехнічних заходів, а для природної фауни наслідки спалювання просто трагічні – знищуються всі живі організми, наноситься певна шкода навколишньому середовищу і, перш за все, родючості ґрунту: при спалюванні 4-5 т/га соломи та стерні втрачається 20-25 кг азоту і 1500-1700 кг вуглецю [1, с. 352].

Найефективнішим біологічним заходом в органічному землеробстві є поєднання двох способів альтернативного удобрення органікою: після подрібнення й загортання соломи в ґрунт висівають сидеральні культури, для чого найчастіше використовують капустяні види культур [1, с. 353]. У цьому випадку ґрунт наповнюється органікою з двох джерел: соломи та зеленої маси. Крім того, сидерати, їх коренева система та зелена маса сприяють мінералізації соломи й прискорюють процеси її розкладу [2, с. 36].

Отже, одним з основних рослинних добрив в органічному землеробстві є внесення подрібненої соломи, яка сприятливо діє на ґрунт та ріст і розвиток сільськогосподарських культур: зберігає вологу в ґрунті; зменшує кількість бур'янів; запобігає перегріву ґрунту влітку і промерзання взимку; допомагає запобігти потраплянню бризок, що містять збудників хвороб, з ґрунту на рослини при поливі і дощі; запобігає ерозії ґрунту та утворенню ґрунтової кірки, що поліпшує всмоктування води в ґрунт; зберігає рихлість ґрунту.

Список літератури:

1. Коваленко Н. П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с.
2. Коваленко Н. П. Удосконалення екологічно збалансованих сівозмін з використанням післяукісних та післяжнивних посівів. Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства: зб. тез ІІІ Міжвузівської наук. конференції з міжнародною участю Уманського національного університету садівництва. Умань. 2012. – С. 34-36.
3. Коваленко Н. П. Удобрення соломою – основний елемент екологізації сівозмін ХХІ століття. Молодь у вирішенні екологічних та соціально-економічних проблем сьогодення: матеріали Міжнар. конференції Інституту агроекології і природокористування НААН, Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський. 2012. – С. 6-8.
4. Бойко П. І. Біологічна та екологічна роль сівозмін у землеробстві. Київ: Знання, 1990. – 48 с.

5. Юркевич Є. О., Коваленко Н. П., Бакума А. В. Агробіологічні основи сівозмін Степу України: монографія. Одеса: Одеське видавництво «ВМВ», 2011. – 240 с.

Савчук А. А.

*аспірант кафедри всесвітньої історії
факультету історії, етнології і права*

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

КВІТНЕВА ПРОГРАМА 1858 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ 1861 РОКУ

Важливим, але малодослідженим етапом реформи 1861 року є її підготовчий період, зокрема – проміжок від заснування Секретного Комітету до створення Редакційних Комісій. Головними джерелами для дослідження цієї проблеми є Журнали Головного Комітету [1; 2; 3], а також – опубліковані нормативно-правові акти, такі як рескрипти генерал-губернаторам Ігнат'єву та Назімову, видані у грудні 1857-го й Квітнева програма 1858 року. Попри значну актуальність цих документів для розуміння процесу підготовки Селянської реформи, вони нечасто згадуються в радянській [6] чи західній [5] історіографії, до сучасного наукового обігу [7] їх вперше ввела дослідник Лариса Захарова у монографії «Самодержавие и отмена крепостного права в России (1856–1861)» [4], виданій у 1984 році.

Робота над Квітневою програмою проводилася в заснованому 4 березня 1858 року Земському відділі Міністерства внутрішніх справ. Серед повноважень Земського відділу були «попереднє обговорення і обробка всіх справ з питань земської-господарського устрою імперії» [3, с. 67], тобто, фактично, підготовка селянської реформи. Сюди надходили матеріали Губернських комітетів, донесення начальників губерній і предводителів дворянства про селянські заворушення. Незмінним членом Земського відділу став взятий до Міністерства в грудні 1857 року Яків Олександрович Соловйов, який зарекомендував себе людиною ліберальних поглядів.

Вже 17 березня 1858 року в Земському відділі було підготовлено «Проект плану робіт, передбачених дворянським Губернським комітетом по влаштуванню селянського побуту» [2, с. 162-167]. Проект налічував 6 глав, які містили програмні установки та головні ідеї загального

для всіх губерній положення. Перша, основна глава стосувалась земельного питання. На відміну від рескрипту, в якому поміщикам гарантувалось збереження права власності землю, у проекті селянські наділи планувалось залишити або в громадському користуванні, або в общинній власності. Також у програмному документі Міністерства вперше ставиться питання про розміри селянського землекористування, з'являється формулювання: «звичайний наділ» з роз'ясненням, що він включає орні, сінокісні та лісові землі. Ще раз, як у не затверженому проекті циркуляру, наголошується думка про поширення викупу на польові ділянки. У четвертому розділі говориться про поділ всіх поміщицьких маєтків на сільські товариства та створення волостей і волосних судів. І, зрештою, у шостому розділі поставлено питання про механізм реалізації реформи. Це або «взаємна згода між власниками і селянами» [3, с. 70], або рішення тимчасових комісій, що представляли би інтереси селян. Тобто, вносився абсолютно новий елемент – участь самого селянства в місцевих установах.

Даний проект став черговим етапом і черговою жертвою боротьби ліберальних та консервативних кіл у Головному Комітеті. Робота представників Міністерства внутрішніх справ була піддана критиці, задачу підготовки програми для Губернських комітетів було передано Ростовцеву. У новій редакції документ було затверджено Головним Комітетом і схвалено Олександром II. За підписами автора, а також Ланського і Муравйова, «Програма занять Губернських комітетів» була надрукована 21 квітня. Як і рескрипт, вона була обов'язковим документом для комітетів.

Те нове, що полягало в Квітневій програмі в порівнянні з рескриптами, – це значно розширена компетенція Губернських комітетів. Передбачалося три періоди їх діяльності. Перший, 6-місячний, – складання проектів на підставі урядових рішень; другий – реалізація затверджених проектів; третій – «накреслення проектів спільного сільського статуту» [8, с. 167-168], який би визначив новий устрій пореформеного села. Губернським дворянським комітетам передавалися, таким чином, не тільки підготовка, а й реалізація реформи. Якщо під час розробки та прийняття рескриптів уряд пробуджував ініціативу дворянства, залишаючи важелі у своїх руках, то Квітнева програма вже багато в чому передавала ініціативу в справі реформи дворянству. В умовах, коли більшість дворянства було вороже налаштоване щодо реформи та домагалось збереження повного, нероздільного права власності на всю землю, це могло призвести до далекосяжних наслідків – визначити сутність реформи та шляхи подальшої аграрної еволюції.

Квітнева програма вирішувала питання форми для проектів Губернських комітетів, надаючи зразок, що складалася з 10 глав, але сам зміст вирішення земельного питання викладений у ній був іще більш розпли-

вчато, ніж у рескрипті. Контекст програми не виключав безземельного звільнення селян після зобов'язаного періоду. Із введенням трьох періодів діяльності Губернських комітетів остаточне вирішення питання про майбутній статус відносин на селі передавалося самим поміщикам. Сам Ростовцев, як свідчить проект програми за його підписом, не мав на увазі безземельне звільнення селян. У проекті говорилося: «орні, сінокісні та інші поземельні угіддя розділяються раз і назавжди при введенні нового положення» [1, с. 67]. Але у затвердженому варіанті Програми це положення не збереглося.

Незабаром після квітневої програми були прийняті та розіслані начальникам губерній при двох циркулярах від 16 травня 1858 року [8, с. 172-182] «основні засади» про устрій сільських товариств і волостей, про повітове управління та поліції, про заснування мирових суддів (в подальшому перейменовано у мирових посередників). Стверджувалося повне панування поміщика над органами селянського управління, його вотчина влада. Інститут мирових суддів розглядався в цей час як частина механізму реалізації реформи. Його компетенція обмежувалася вирішенням спірних справ між поміщиками та селянами при реалізації затвердженого для кожної губернії окремого положення. Введення цих положень в дію, згідно Квітневої програми, покладалося на дворянські комітети.

Список літератури:

1. Журнали Секретного и Главного комитетов по крестьянскому делу: В 2-х т. / Архив Гос. Совета. – Пг.: Гос. тип., 1915. – Т. 1 – 522 с.
2. Журнали Секретного и Главного комитетов по крестьянскому делу: В 2-х т. / Архив Гос. Совета. – Пг.: Гос. тип., 1915. – Т. 2 – 450 с.
3. Журнали Секретного и Главного комитетов по крестьянскому делу: В 2-х т. / Архив Гос. Совета. – Пг.: Гос. тип., 1915. – Т. 3 Приложения к Журналу Главного комитета по крестьянскому делу по заседаниям. – 558 с.
4. Захарова Л.Г. Самодержавие и отмена крепостного права в России (1856–1861). – М.: Изд. МГУ, 1984 – 256 с.
5. Савчук А.А. Американська історіографія Селянської реформи 1861 р. в Росії // Вісник аграрної історії. Науковий журнал. – К., 2015. – № 11-12. – С. 217-223
6. Савчук А.А. Селянська реформа 1861 року в радянській історіографії 1950-1960-х років. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2017. – Вип. 120 (5). – С. 69-72
7. Савчук А.А. Селянська реформа 1861 року в сучасній історіографії // Науков записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 25 – Вінниця, 2017. – С. 341-347.

8. Сборник правительственных распоряжений по устройству быта крестьян. – С.-Петербург : В типографии Министерства Внутренних дел, 1861–1884. – Т. 1. – 138 с.

Чопей Д. О.
студент спеціальності «Історія»
Науковий керівник: **Маринченко Г. М.**
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

ВИНИКНЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕРАЛЬДИЧНОЇ МОВИ

Геральдична мова – описовий код, розроблений в західноєвропейській культурі для запису і опису зображення на гербі і прапорі. Геральдичний опис за відсутності фотографій і високої вартості кольорових зображень дозволяв письмово або усно описати який вигляд мало зображення на гербі або прапорі, так що в майбутньому була можливість реконструювати гербове зображення з достатньою точністю.

Геральдичні описи відомі як «блазонування» (від німецького «блейз» – «дути в ріг») і виникли в епоху середньовіччя, коли герольдам доводилося викрикувати титули, імена, описувати герби, розповідати про славних предків і походження учасників лицарського турніру.

Поняття геральдичної мови, які використовували англо- та франкомовні глашатаї для опису герба походять з часів Вільгельма Завойовника і хрестових походів, коли правила європейської геральдики тільки почали розроблюватися. У той час на північно-французькому діалекті говорила знать всієї Англії та Франції.

В інших країнах, наприклад, в Німеччині, чия мова не так сильно залежала від завойовників, геральдична мова ближче до сучасної розмовної [2].

Хоча геральдична мова розвинулася в західноєвропейській культурі надзвичайно короткий час, в руському блазоні гербів іноді потрібно декілька слів, щоб представити складний малюнок, так як культура опису гербів російською мовою починається тільки в 1672 році, від царського титулярника.

При блазонуванні першим іде назва кольору, потім опис фігури на гербі. Про щит кажуть яке в нього ділення – пересічений (смуги розташовані горизонтально), розсічений (смуги йдуть вертикально), скошений вліво або вправо (коли поле розділено по діагоналі) або більш складне. Після цього описуються зображення на гербі: їх розташування (в центрі, в нижньому лівому кутку, у верхньому правому куті, і т. д.), те, що вони являють собою (символічний знак, емблема, цифра), і їх опис відповідно до правил блазонування [1, с. 54].

Основними категоріями в блазонуванні є:

- Лінії ділення щита – це пряма, вигнута або ломана лінія поділу поля простого щита на по-різному забарвлені частини. Незалежно від своєї форми, лінія поділу може мати тільки вертикальний (розсічення), горизонтальний (перетин) і діагональний (перекіс) напрямки.

- Ділення щита – розподіл щита на дві та більше частини. При вертикальному поділі зліва (від глядача) знаходиться права сторона, а справа – ліва сторона. Це легко зрозуміти: сторони відраховуються від щитоносця.

- Тинктури – геральдичні кольори. Використовуються такі: емалі (фініфті): блакить (блакитний, синій), червлень (червоний), пурпур (бордовий, фіолетовий), зелень (зелений), чернь (чорний). Також використовуються коричневий, помаранчевий і деякі інші фініфті; метали: срібло (білий) і золото (жовтий); хутра: біляче і горностаєве.

- Почесні геральдичні фігури – ці фігури займали особливе місце в геральдиці, звідси і походить термін «почесний». Почесні фігури, займають третю частину щита. В блазоні герба, ця фігура описується першою, відразу після згадки щита.

- Прості геральдичні фігури – виникли з почесних за рахунок усічення, скорочення, потроєння, подвоєння, і т. д. Вони можуть бути розташовані в напрямках почесних фігур: в пояс, в стовп, в хрест, і т. д., і можуть бути розміщені на почесних фігурах.

- Негеральдичні фігури – всі фігури, які не відносять до геральдичних. Вони діляться на природні, фантастичні і штучні. Якщо фігура дивиться вправо (вліво від глядача), в описі це не зазначається. Для фігури, яка дивиться вліво (вправо від глядача), додається слово «звернений». Для фігури, яка дивиться на глядача, додається слово «впрям». Кожна поза має свою власну назву. Наприклад, лев може бути здибленим, стоячим, сидячим, йдучим і т. д [3, с. 26].

Таким чином, геральдична мова є систематизованою сукупністю термінів, які допомагають в описі гербів.

Список літератури:

1. Арсеньев Ю. В. Геральдика. Лекции, читанные в Московском Археологическом институте в 1907–1908 году. / Ю. В. Арсеньев – М.: ТЕРРА – Книжный клуб, 2001. – 384 с.
2. Винклер П. П. Герб, гербоведение [Электронный ресурс] // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона – Режим доступа: <http://www.vch1.net/brokgauz/> – Назва з екрану.
3. Слейтер С. Геральдика. Иллюстрированная энциклопедия / пер. с англ. И. Жилинской. – 2-е изд. – М.: ЭКСМО, 2005. – 264 с.

НАПРЯМ 4. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНИХ НАУК

Бурба О. С.

студентка кафедри політології

Національний університет «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна

ЧИННИКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО УСПІХУ КАНДИДАТІВ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2015 РОКУ В УКРАЇНІ ТА 2014 РОКУ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПАРТІЙНА ПІДТРИМКА ЧИ ВЛАСНІ РЕСУРСИ

Місцеві вибори, що відбулись 25 жовтня 2015 року в Україні були проведені за пропорційною виборчою системою з можливістю висування кандидатів у депутати до органів місцевого самоврядування тільки політичними партіями. У Польщі такий базовий механізм формування відносин між органами публічної влади і територіальними громадами відбувся у два тури: 16 та 30 листопада 2014 року застосовуючи мажоритарну систему відносної більшості. Тому основним завданням є з'ясувати чи вплинула така норма закону на електоральний успіх кандидатів?

Результати виборів до місцевих рад були досліджувані як у межах журналістських розслідувань, так і громадськими організаціями. Проте такі дослідження були зосереджені переважно на маніпуляціях та порушеннях у перед та після виборчий періоди. Також варто зазначити, що у переважній більшості увага акцентувалась лише на загальновідомих кандидатах у місцеві депутати, оминаючи інформацію про партійну приналежність, авторитет у суспільстві та ресурси, якими на той час володів висуванець.

Для громадян України місцеві вибори 2015 року були третіми за останні півтора року після Євромайдану. Важливим залишається той факт, що у політичній та електоральній культурі українців вибори до місцевих органів влади традиційно вважаються менш важливими у порівнянні з парламентською та президентською кампаніями. Серед населення поширена думка про те, що місцеве самоврядування в Україні володіє обмеженими повноваженнями та мало на що впливає у житті середньостатистичного громадянина. Часті зміни, що були внесені до виборчого законодавства щодо місцевих виборів здійснювались у 1994, 1998,

2004, 2010 та 2015 роках і були покликані для того, аби здолати недоліки виборчого процесу. На практиці це лише дезорієнтувало електорат та з кожною зміною викликало ряд запитань про організацію виборів. Після Революції Гідності та зміни влади в Україні пройшли президентські та парламентські вибори, тобто незмінними залишились тільки місцеві очільники, які були відображенням політичної палітри 2010 року. Цей факт виявився таким, який найбільше розкриває доцільність зміни композиції влади на місцях [1, с. 115-120], [2, с. 137-146].

У результаті двох етапів польської реформи самоврядування 1989–1990 та 1997–1999 років в Польщі було утворено три рівні незалежного самоврядування з чітким поділом повноважень та незалежними бюджетами. Відтак, питання авторитету місцевої влади дещо відрізняється від українського, адже громадяни знають, що коштами розпоряджається гміна. Окрім того, завдяки громадським слуханням місцеві жителі можуть впливати на процес розподілу грошей.

Історично Польща менше зазнала авторитарних та тоталітарних на шарувань у власній політичній культурі через швидкість запровадження реформ, а отже і менш тривалу належність до авторитарного режиму. У Польщі голосування відбувалось за відкритими списками кандидатів у багатомандатних округах. Важливим залишається той факт, що місцеві вибори 2015 року в Україні пройшли за відкритими списками, а прив'язка усіх, навіть безпартійних до списків політичних сил стимулювало маскування кандидатів та віртуалізації політичних партій на локальному рівні. Тому досліджуючи електоральну поведінку громадян України та Польщі ми маємо на меті з'ясувати які чинники сприяли електоральному успіху кандидатів до органів місцевого самоврядування: партійна підтримка чи власні ресурси кандидата.

Під час дослідження «Чинники електорального успіху кандидатів на місцевих виборах 2015 року в Україні та 2014 року в Республіці Польща: партійна підтримка чи власні ресурси?» було використано напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів. Серед вітчизняних дослідників: Ф. Кирилюк, Ю. Шведа, С. Сіра, М. Обушний, М. Хилько та інші. Базовий матеріал на тему передвиборчих стратегій, а також тактик надано в працях Ю. Шведа. Розвиток виборчого законодавства для місцевих виборів було розглянуто в роботі Л. Скочиляса. Аналіз складових факторів та механізмів, що забезпечують перемогу у виборчій кампанії описано у працях В. Полторака, Є. Малкіна, Є. Сучкова. Методологію та алгоритми обрахунків зв'язку між залежними та незалежними змінними у своїх роботах визначає Г. Голосов [3, с. 173].

Спробою подолати статичний характер статусної та партійно-ідеологічної теорій електоральної поведінки стала поява концепцій раціонально-інструментального характеру – теорій раціонального вибору

чи «економічного» голосування. Основоположником цього напрямку вважається американський політолог Ентоні Даунс. Головною тезою теорії раціонального вибору в інтерпретації Е. Даунса є положення, згідно з яким «кожен громадянин голосує за ту партію, яка, на його думку, буде найбільш корисною для нього в порівнянні з іншими». На думку Е. Даунса, виборці, які намагаються мінімізувати свої затрати часу та інтелекту для знайомства з суб'єктами політичного процесу, не читають і не розуміються на політичних програмах і рішеннях, вимушені в своїх оцінках орієнтуватись на «ідеологічні ярлики».

Моріс Фіоріна з Йельського університету переглянув уявлення Даунса про роль ідеології в формуванні електоральної поведінки. Вони зазначили, що виборцям не обов'язково знати та розбиратись у програмах політичних партій та кандидатів. Варто лише оцінити: якщо результати цієї політики призвели до покращення економічного становища сім'ї виборця – він голосує «за», якщо погіршилися – він голосує «проти» партій-інкубентів, що знаходяться при владі.

За допомогою методу бінарної логістичної регресії можна досліджувати залежність дихотомічних змінних від незалежних змінних, що мають будь-який вид шкали. Як правило, у випадку з дихотомічними змінними мова йде про деяку подію, яка може відбутися або не відбутися. Бінарна логістична регресія в такому випадку розраховує ймовірність настання події в залежності від значень незалежних змінних.

В якості залежної змінної ми маємо показник електорального успіху (electoral success), який вимірюємо як частку голосів отриманих кандидатом (якщо кандидат переміг ставимо 1, якщо програв – 0). Звертаючись до незалежних змінних, ми виокремлюємо дві змінні: партійна підтримка кандидата (party support) та особисті політичні ресурси кандидата (personal political resources). Під партійною підтримкою ми розуміємо членство кандидата у певній політичній партії (якщо кандидат був членом партії ставимо 1, якщо безпартійний – 0).

Особисті політичні ресурси кандидата досить проблематично виміряти, однак під такими ресурсами ми розуміємо приналежність кандидата до владних повноважень (incumbent). Якщо кандидат під час виборів обіймав посаду в органах влади ставимо 1, якщо не обіймав таких посад – 0. Більшість політичних ресурси, доступні для кандидатів під час виборів якщо кандидати обіймають або раніше обіймали посади в органах державної влади.

Будь-який статистичний аналіз потребує застосування додаткових т. зв. контрольних змінних. Щоб виміряти впливовість партії на локальному рівні та з'ясувати чисту підтримку кандидата ми вводимо додаткову змінну – партійний ефект (party-controlled resources). Вимірюємо як різницю між партійною підтримкою загалом в окрузі/до ради відповідного

рівня та голосів відданих за кандидата. Причина введення такої змінної полягає в тому, що кандидат, який йде на вибори під «ярликом» якоїсь партії, експлуатує одну з форм партійної приналежності, але членства в партії немає.

Імовірність настання події для деякого випадку розраховується за формулою 2.1.

$$p = \frac{1}{1+e^{-z}}, \quad (2.1)$$

де $z = a + b_1 * x_1 + b_2 * x_2 \dots + b_n * x_n$

a – деяка константа, b_n – коефіцієнти розраховані за допомогою бінарної логістичної регресії, x_n – значення незалежних змінних.

Якщо для p вийде значення менше 0,5, то можна припустити, що подія не настане, а якщо більше – передбачається настання події.

Отже, за допомогою статистичного пакету SPSS ми обрахували коефіцієнти логістичної регресії для кандидатів у депутати до міських рад Волинської області. Результати дослідження дають нам додаткову інформацію про наслідки такого стану справ для розвитку політичних партій в Україні. Перш за все це створює додаткові виклики для розвитку партій на локальному рівні та їх підтримки. Для прикладу, повністю та переважно довіряли політичним партіям у 2011 році – 18,5% респондентів, тоді як у 2015 році – 11,8% респондентів (найнижчий показник за весь період моніторингу довіри до політичних партій). Персоніфікованість політики в Україні перешкоджає розвитку політичних партій, яких розглядають тільки каналами потрапляння до влади.

Список літератури:

1. Бебик В. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг / В. Бебик. – Київ: МАУП, 2001. – 491 с.
2. Поліщук І. Виборчий процес як детермінанта сучасної політики / І. Поліщук // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – 137-146 с.
3. Скочияс Л. Формування місцевих органів влади в Україні: виборчі інструменти на тлі політичних викликів [Електронний ресурс] / Л. Скочияс. – Режим доступу до ресурсу: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/444/1/Skochylyas%20L.pdf>.

Гедзюк М. А.
*магістрант кафедри політології
та національної безпеки*

Національний університет «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У СФЕРІ ВИРОБЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА США

Аналітичні центри поряд із такими інститутами громадянського суспільства як громадські організації та рухи, групи лобювання бізнесу, профспілки – є впливовими політичними акторами сучасного демократичного політичного процесу. Розвиток та ефективне функціонування аналітичних центрів відкриває на сьогодні нові можливості та перспективи втілення основних шляхів державної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої).

Аналітичні центри (англ. мов. «think tanks» – мозкові центри, фабрики думки) – недержавні науково-дослідницькі організації, які, як правило, зосереджують свої зусилля в різних галузях наук – політики, економіки, соціології, права та здійснюють прикладні дослідження, аналіз і консультування з внутрішньополітичних, зовнішньополітичних та міжнародних проблем, з метою надання політикам і громадськості можливості приймати обґрунтовані рішення з питань публічної політики [3, с. 90]. Враховуючи їх вплив на суспільно-політичні, економічні та ін. процеси, «think tanks» часто зараховують до «п'ятої влади», після законодавчої, виконавчої, судової та ЗМІ.

Визначення специфіки діяльності аналітичних центрів, природи впливу на політику держави є пріоритетним завданням численних аналітиків, експертів, зацікавлених у вивченні взаємовпливів держави і аналітичних центрів в умовах глобалізації. Відтак вищесказаним обумовлюється актуальність дослідження. Зазначимо, що науковий інтерес до діяльності американських аналітичних центрів є цілком обґрунтованим, оскільки США були «початківцями» у створенні розгалуженої мережі аналітичних центрів залишаються лідерами щодо ефективності співпраці з ними. По мірі демократичних перетворень у колишніх країнах соціалістичного табору аналітичні центри виступають однією із поширених форм таких організацій, важливим фактором формування політики держав, до 1989 р. в Україні фактично не існувало «фабрик думок», оскільки монополія комуністичної партії на практично усі сфери політичної діяльності унеможлиблювала будь-які публічні дискусії. Перші ж аналітичні центри в Україні Польщі почали створюватися лише після здобут-

тя державної незалежності, аналітичні центри переважно вивчали західний досвід здійснення аналізу політики, працювали в 1-2 напрямках, визначаючи для себе порівняно вузькі пріоритети діяльності. Проте, все ж із часом, аналітичні центри дедалі частіше стають невід'ємним елементом політичного життя у розвинених країнах, вони розглядаються як повноправні учасники публічної політики. Відтак, ми ставимо перед собою питання, чи є діяльність АЦ в Україні і США ефективною та достатньою задля вироблення рішень у сфері зовнішньої політики країни?

Стосовно вітчизняного сегменту аналітичної практики, то до найбільш авторитетних неурядових аналітичних структур України здебільшого відносять: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (УЦЕПД), Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД), Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД); Центр європейських та міжнародних досліджень (ЦЄМД), Центр стратегічних досліджень (ЦСД) та багато інших [4, с. 51]. Їх діяльність умовно можна виокремити в п'ять головних напрямів: здійснення незалежних аналітичних досліджень; проведення соціологічних опитувань громадської думки населення України та експертних опитувань; організація публічних акцій (круглих столів, конференцій, семінарів, брифінгів, зустрічей); співпраця з представниками ЗМІ; співпраця з органами державної влади. Однак, концентруючись переважно на внутрішніх проблемах, українські АЦ досить повільно інтегруються у світовий контекст, приділяючи меншу увагу, ніж їх колеги в розвинутих країнах, світовим та регіональним проблемам, наприклад, проблемі безпеки в усіх її вимірах.

Як це діє у США? У США працює близько 1200 аналітичних центрів. Центри самого уряду США налічують близько 5000 працівників і мають фінансування близько 1,5 млрд. дол. щорічно. Більшість найвпливовіших Think Tanks працюють у Вашингтоні. засновниками й опікунами аналітичних центрів є відомі політики, скажімо, Інститут за підтримку демократії (National Endowment for Democracy), заснований у 1983 р. З. Бжежинським і М. Олбрайт. Тут процес виробництва стратегічних ідей тісно поєднаний із прикладною орієнтацією на отримання конкретних соціально-економічних та політичних результатів. Не є таємницею, що провідні аналітичні центри перебувають під прямим впливом, насамперед, державних інтересів. Також не є таємницею й тісний зв'язок значної частини дослідницько-аналітичної проблематики з інтересами великого американського бізнесу. Усе це засвідчує залучення до процесу вироблення зовнішньополітичних рішень різних найпотужніших і найдинамічніших соціальних груп американського суспільства [2, с. 81].

Одним з найвпливовіших аналітичних центрів США є The Heritage Foundation («Спадщина»). Це стратегічний дослідницький інститут, що займається широким спектром питань громадської політики [1, с. 221].

Організація володіє широкою інформаційною мережею, має 5 інтернет-серверів. Heritage Foundation розробив моделі пенсійної системи, модель американської економіки, модель родини. Ідея інституту – побудувати статистичну модель суспільства і забезпечити доступ до неї широкої громадськості. Фундація видає низку аналітичних досліджень, з найвідоміших – щорічний «Index of Economic Freedom», «Мандат на лідерство» (рекомендаційні матеріали для кандидатів у президенти США).

Важливу роль серед американських Мозкових центрів відіграє Інститут Брукінгса (The Brookings Institution) – національний інститут передових досліджень, заснований 1918 року. Його діяльність поєднує академічні та громадські стратегії. Дослідження проводяться в галузях економіки, політики, законодавчої сфери та «третього сектору». Центр видає журнал накладом 12000 примірників. Відстежує ситуацію і розвиток Think Tanks у світі. Президентом Центру є Строб Талботт, колишній заступник держсекретаря США. У вивченні міжнародної економічної політики значний вплив має Інститут міжнародної економіки (Institute for International Economics) – приватний некомерційний незалежний дослідний інститут, у якому аналітики займаються економічним аналізом, проблемою глобалізації, перспективним прогнозуванням, виробленням зовнішньополітичних доктрин тощо.

Проблема діяльності українських АЦ полягає в тому, що вони не відіграють тієї важливої ролі, як от реального гравця в політиці, задля реального впливу на зовнішньополітичні рішення держави. Завдяки потужному фінансуванню американські аналітичні центри відіграють у зовнішній політиці і політиці в галузі національної безпеки ключову роль, яка є природною реакцією на посилення за останні півстоліття участі Сполучених Штатів у міжнародних справах. Аналітичні корпорації виконують важливу функцію у процесі підготовки американських керівників, формуванні зовнішньої політики та політики безпеки, підкріплюючи, таким чином, діяльність державних структур. Крім того, вони відіграють важливу роль у внутрішньополітичній взаємодії щодо питань зовнішньої політики, залученні зацікавлених соціальною політикою лідерів найрізноманітніших професій, освідченні американської громадськості. Тому, аналітичні центри дійсно стали винятковим складником у формуванні зовнішньої політики США та визначенні її ролі в зовнішньому світі. Все вище написане, наводить на думку, що сьогодні аналітичні центри України, задля свого ефективного функціонування повинні перейняти досвід американських АЦ з точки зору саме зовнішньополітичних стратегій та виробленні ефективних рішень, бо це і є важливим елементом у побудові реального впливу на політику в Україні. З іншого боку, держава повинна бути зацікавлена в розбудові, підтримці і фінансуванні зокрема, адже створення потужного АЦ який би працював на

благо українського суспільства та на вироблення зовнішньої політики, значно би поліпшив статус країни в світі, особливо це актуально в умовах війни із Росією, яка досі триває.

Список літератури:

1. James G. Think tanks and civil societies / James G., Gann Mc., Kent R. – New Brunswick (U.S.A.) and London (UK), 2000. – 617 p.
2. Годлюк А.М. Аналітичні інститути (Мозкові центри) у зовнішній політиці США / Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2011. – Вип. 2. – С. 78-88.
3. Клименко О. «Фабрики думок»: вплив неурядових організацій на політику демократичних держав. – Політичний менеджмент. – 2007. – № 7. – С. 90.
4. Костюк С. Неурядові аналітичні центри в контексті реалізації євроінтеграційного курсу України. – Донецьк, 2001. – № 5. – С. 51.

Жук І. Є.

*студентка магістратури кафедри політології
та національної безпеки*

Національний університет «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна

ОСОБЛИВОСТІ «ГІБРИДНОЇ» ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України стала довгостроковим чинником впливу на українську політичну, економічну, військову та соціальну реальність. Внаслідок дій РФ впродовж 2014 р. було деформовано систему глобальної та регіональної безпеки, а також чинну систему міжнародного права. Майже всі міжнародні гарантії безпеки для України (зокрема в межах Будапештського меморандуму) виявилися недієздатними в умовах, коли агресором виступив один із гарантів – Російська Федерація.

Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом – «асиметрична». Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія РФ навесні 2014 р. території Автономної Республіки Крим, а потім – підтримка

місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів до східних областей України.

Що ж таке гібридна війна? Гібридна війна – це прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів [2]. Саме тому в умовах гібридної війни бойові дії є другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. Війна полягає у прагненні однієї держави агресивно діяти на свідомість жителів іншого. Іншими словами – це прагнення не знищити мільйони людей, а залякати й деморалізувати їх. Завдяки швидкості поширення інформації світом вона перетворилася не лише на товар, а й на зброю.

Головний фронт гібридної війни – інформаційний, для наступальних дій на якому Росія інтенсивно використовує приватно-державне партнерство різноманітних медіа. Фактично Кремль реалізує три взаємопов'язані завдання: створює сприятливий для своїх дій інформаційний фон усередині Росії, здійснює килимові бомбардування дезінформацією українських громадян та формуванням сприятливого для себе інформаційного середовища на Заході. Енергетичний фронт виглядає не менш важливим, оскільки Кремль протягом тривалого часу використовує енергоресурси як інструмент політичного впливу в Європі. У випадку з Україною важливо зауважити також використання проросійського лобі та представників радикальних політичних сил Старого Світу, переписування історії та інтенсивний вплив Російської православної церкви на події на пострадянському просторі.

Сьогоднішні реалії в Україні – бойові дії на Донбасі, їх колосальна інформаційна та військова підтримка з боку Кремля наочно демонструють зацікавленість Москви в розпалюванні конфлікту. На передній план у цій війні вийшли російські інформаційні та психологічні операції для завоювання інформаційної переваги на території України.

Українське суспільство зараз знаходиться лише на початку осмислення масштабів цієї агресії та пошуку механізмів протидії цьому виклику. Хоча незважаючи на те, що Стратегією національної безпеки України вже визначено такі загрози інформаційній безпеці як ведення інформаційної війни проти України; відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства, це лише перший етап процесу усвідомлення та розуміння.

Росія використовує такі ключові компоненти заходів у рамках «гібридної» війни проти України:

- традиційні військові засоби (використання регулярних військових підрозділів та озброєнь, а також сил спеціальних операцій);
- квазімілітарну діяльність (створення і підтримка незаконних збройних формувань, підтримка та радикалізація сепаратистських рухів);

- операції немілітарного впливу, в першу чергу спеціальні інформаційні заходи, економічний тиск, кібератаки, дипломатія тощо;
- провокування політичної нестабільності в Україні через фінансування РФ певних політичних сил, спроби інспірувати у країні політичну кризу та постійний хаос у системі державного управління;
- втручання у соціально-економічне життя України, спрямоване на поширення відчуття страху та паніки серед громадян [2, с. 23-24].

В Указі Президента України «Про доктрину інформаційної безпеки України» від 29 грудня 2016 року зазначається, що застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства. Саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України [3].

Наразі ще залишається шанс на повернення Росії в цивілізовані рамки співіснування. Проте вікно можливостей дуже швидко закривається, адже в будь-який момент якась чергова провокація російських збройних сил або диверсантів може призвести до переростання спорадичних воєнних дій у повномасштабну війну.

Список літератури:

1. Алімпієв А., Певцов Г. Особливості гібридної війни РФ проти України. Досвід, що отриманий Повітряними Силами Збройних сил України // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України № 2 (27), м. Харків – 2017, 37 с.
2. Магда Є. Гібридна війна: запитання та відповіді – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.telekritika.ua/kontekst/2015-07-27/109566>.
3. Указ Президента «Про доктрину інформаційної безпеки України» від 29 грудня 2016 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

Зерницький Р. В.
студент кафедри політології

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

Інтеграція складається з багатьох компонентів, найважливішими з яких є трансформація політичної культури, переорієнтація суспільної свідомості та зміна культурних цінностей громадян. Двигунами європейських культурних трансформацій в Україні з різною долею впливу виступають такі інституції: держава, громадські організації, мас-медіа, науковці та окремі громадяни-активісти. В цій роботі ми хочемо оцінити реальний вплив і потенцію до впливу на ці процеси саме громадських об'єднань.

Розглядати ми будемо чотири створених в Україні організацій загальнонаціонального рівня, котрі працюють у векторі євроінтеграції. Однак для аналізу нам потрібно встановити критерії, за якими можна буде виявити рівень їхнього впливу. Спираючись на думки дослідника громадського суспільства В. Сергєєва [1], запропонуємо такі критерії:

1) кількість організованих громадським об'єднанням тематичних масових заходів (форуми, лекції, семінари, презентації, публічні та панельні дискусії, медіа-клуби і т. д.) за минулий календарний рік (2016) та їхній масштаб;

2) зацікавленість громадян інформацією громадського об'єднання; кількість фоловерів у соціальних мережах (Facebook, Twitter, Instagram);

3) наявність у громадського об'єднання взаємозв'язків з державними структурами, міжнародними організаціями, благодійними фондами, іншими громадськими об'єднаннями тощо.

Громадська організація «Інтерньюз-Україна» була офіційно зареєстрована в 1996 р. Своєю місією представники цього об'єднання вважають «утвердження європейських цінностей в Україні через становлення успішних медіа» [2]. Офіційний звіт організації за 2016 рік показує, що під її егідою було організовано 166 заходів в 32 містах України, котрі сумарно відвідали 4047 учасників. Були проведені 17 прес-заходів за участі народних обранців та представників владного апарату. Окрім того, членами об'єднання було випущено 15 відеопродуктів, зроблено 6 публікацій та видано 152 гранти для редакцій українських медіа. «Інтерньюз-Україна» тісно співпрацює з такими структурами: Міжнародний фонд «Відродження», Національний фонд демократії (NED), Агентство США з міжнародного розви-

тку (USAID), Представництво Європейського Союзу в Україні, Британська Рада, Рада Європи та ще ряд інших. Станом на 1 жовтня 2017 року кількість фоловерів сторінки «Інтерньюз-Україна» в соціальній мережі Facebook досягла позначки в 8000, в Twitter – 770, в Instagram – 560.

Громадська організація «Інститут світової політики»/Центр «Нова Європа» була заснована в 2009 р. під назвою «Інститут світової політики», а 1 жовтня 2017 р. представники організації змінили її назву на Центр «Нова Європа». Місія цього об'єднання: «розробка аналітичних досліджень та здійснення проектної діяльності для просування європейських стандартів і практик в Україні, а також для зростання підтримки лідерами громадської думки, офіційними особами ЄС і НАТО європейської та євроатлантичної перспективи України» [3]. Сумарно за 2016 рік «Інститут світової політики» провів 80 публічних заходів, залучивши до них понад 4500 осіб. Представниками об'єднання було опубліковано 36 аналітичних матеріалів, а інформація про їхню діяльність згадується у мас-медіа понад 1500 разів. Центр «Нова Європа» має такі мережеві зв'язки: «Інститут Євро-Атлантичного співробітництва», Міжнародний фонд «Відродження», Міжнародний Вишеградський Фонд, Фонд розвитку аналітичних центрів (ТТФ), Європейська Комісія, Адміністрація Президента, Верховна Рада України та інші. Офіційні сторінки Центру «Нова Європа» станом на 1 жовтня 2017 р. нараховували 6631 фоловерів у соціальній мережі Facebook та 1159 у соціальній мережі Twitter.

Громадська організація «Ейдос: Центр політичних студій та аналітики» була заснована в 2007 році під назвою «Центр політичних студій та аналітики». В квітні 2016 р. в назві Центру з'явилося слово «Ейдос». Основна мета об'єднання – «розбудова в Україні громадянського суспільства, демократичних інститутів та дієвого місцевого самоврядування» [4]. За 2016 календарний рік організацією було проведено близько 50 публічних заходів, які відвідали понад 760 людей. За рік Центром було дано 42 прес-конференції для ЗМІ, на яких з'явилося близько 500 представників медіа. Партнерами та донорами «Ейдосу» є «Інститут масової інформації», Міжнародний фонд «Відродження», Національний фонд демократії (NED), Європейська Комісія, Рада Європи та багато інших. Станом на 1 жовтня 2017 р. за офіційною сторінкою громадської організації «Ейдос: Центр політичних студій та аналітики» в соціальній мережі Facebook спостерігають більше 8330 фоловерів, в соціальній мережі Twitter – понад 160, а в Instagram – понад 120.

Громадська організація «Інститут Євро-Атлантичного співробітництва» заснована в 2001 році. Своєю ціллю об'єднання ставить демократичний розвиток держави за допомогою ґрунтовних досліджень і просвітницьких заходів по всій території України та за кордоном [5]. За 2016 рік його представниками було організовано понад 20 публічних за-

ходів. Партнерами «Інституту Євро-Атлантичного співробітництва» є такі об'єднання й інституції: Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Центр «Нова Європа», Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (KAS), Міжнародний Вишеградський Фонд, Польська Фундація Роберта Шумана, Центр «НОМОС» та багато інших. Станом на 1 жовтня 2017 р. на офіційну сторінку організації «Інститут Євро-Атлантичного співробітництва» в соціальній мережі Facebook було підписано понад 1710 фоловерів.

Проаналізувавши діяльність та виявивши мережеві зв'язки чотирьох перерахованих вище громадських об'єднань, ми бачимо, що їхній потенціальний політичний вплив може бути доволі високим. Однак соціологічні дослідження показують нам зовсім іншу картину. Звертаючись до загальнонаціонального опитування, проведеного з 17 по 22 травня 2013 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова, можна дізнатися, що з вибірки в 2010 респондентів лише 8,1% можуть заявити, що вони залучені до активної громадської діяльності. Тільки 4,2% є членами конкретних громадських організацій. Назвати конкретні функціонуючі об'єднання змогли лише 29,9% респондентів [6]. З 8 по 15 липня 2013 р. Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» проводив опитування серед «експертів», котрими виступили представники 65 громадських організацій. Відповідаючи на питання про ефективність впливу на розв'язання нагальних проблем громадськими об'єднаннями в країні більшість респондентів (37) обрали варіант «переважно неефективний» [6].

Таким чином, аналізуючи чотири українських громадських об'єднань загальнонаціонального рівня («Інтерньюз-Україна», «Інститут Євро-Атлантичного співробітництва», «Ейдос: Центр політичних студій та аналітики» та Центр «Нова Європа»), котрі займаються розвитком політичної культури населення та євроінтеграційною політикою, ми виявили, що вони мають власне активне ком'юніті, ресурсну базу, пізнаваність серед мас-медіа, значну кількість публічних заходів та мережевих зав'язків як серед українських, так і серед закордонних інституцій. Все це створює позитивну платформу для їх діяльності. До найвпливовіших громадських об'єднань в сфері євроінтеграції можна віднести «Інститут Євро-Атлантичного співробітництва» як лідера у кількості міжнародних комунікацій (виявлено понад 30 партнерів та донорів), «Інтерньюз-Україна», котра за 2016 рік влаштувала рекордну кількість публічних заходів (166) та «Ейдос: Центр політичних студій та аналітики» з найбільшою кількістю фоловерів в соціальних мережах (8830 на Facebook). Однак реальне становище громадських організацій в Україні є доволі прикрим. Суспільно-активна частина української спільноти занадто малочисельна (станом на 2013 рік лише близько 8,1%), а про існування

конкретних громадських об'єднань і, відповідно, про їхню діяльність, знає досить незначна кількість людей (станом на 2013 – менше 30%). Без широкого охоплення аудиторії стає неможливою трансформація політичної культури суспільства. Представники ж самих громадських об'єднань відзначають, що їхні зусилля при вирішенні нагальних проблем є неефективними. Можна дійти висновку, що громадські об'єднання в Україні мають недостатній рівень реального політичного впливу для досягнення поставлених ними глобальних цілей: трансформації політичної культури у всьому суспільстві, зміни культурних цінностей населення та формування європейської самосвідомості громадян.

Список літератури:

1. Сергеев В.С. Політичні мережі як форма взаємодії держави та громадянського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політичних наук : спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / В.С. Сергеев. – Д., – 2011. – 34 с.
2. Офіційний веб-сайт громадської організації «Інтерньюз-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internews.ua/about/history>.
3. Офіційний веб-сайт громадської організації «Інститут світової політики» Центру «Нова Європа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iwr.org.ua/ukr/about/mission>.
4. Офіційний веб-сайт громадської організації «Ейдос: Центр політичних студій та аналітики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eidos.org.ua/>.
5. Офіційний веб-сайт громадської організації «Інститут Євро-Атлантичного співробітництва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ieac.org.ua/about/history>.
6. Результати соціологічного опитування «Громадський сектор і політика: взаємодія, нейтралітет чи боротьба? (травень-липень 2013 р.)» з офіційного веб-сайту Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/gromadskiy-sektor-i-politika-vzaemodiya-neytralitet-chi-borotba>.

Мельничук І. С.
студентка

Науковий керівник: **Гусар О. А.,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права

Навчально-науковий юридичний інститут
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВІДМОВИ ГРОМАДЯНАМ У ДОСТУПІ ДО ІНФОРМАЦІЇ

Ми живемо в демократичній країні, де кожен має рівні права та може вільно ними користуватись. Відповідно до законодавства України, правом на доступ до публічної інформації наділена кожна людина. Тобто, будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що Законом «Про інформацію» віднесена до інформації з обмеженим доступом. Серед основних принципів інформаційних правовідносин законодавець називає правомірність її одержання, використання, поширення, зберігання та захисту, захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя. На основі названих та інших принципів сформовані правові можливості громадян у доступі до певного виду інформації чи обмеження таких прав, що у певній мірі є й елементом забезпечення інформаційної безпеки України.

Частина 2 Статті 6 ЗУ «Про інформацію» визначає, що право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Громадяни мають право отримати інформацію подавши запит чи звернення до розпорядника інформації. Органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, засоби масової інформації, їх керівники та інші посадові особи в межах своїх повноважень зобов'язанні надати особі потрібну їй інформацію, якою вона має право володіти, або ж відмовити в цьому, якщо ця інформація є обмеженою в доступі.

Зокрема, не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами офіційні документи, які містять у собі:

- інформацію, визнану у встановленому порядку державною таємницею;

- конфіденційну інформацію;

- інформацію про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду у тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, розслідуванню чи дізнанню, порушити право людини на справедливий та об'єктивний судовий розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи;

- інформацію, що стосується особистого життя громадян;

- документи, що становлять внутрішню службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами та інше), якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю;

- інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернуто запит, може не надавати для ознайомлення документ, якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права вирішувати питання щодо її розсекречення;

- інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств [2, ст. 214].

До окремих випадків обмеження або відмови в отриманні інформації законодавець відніс некомпетентність суб'єкта, до якого надійшов запит, щодо володіння інформацією, що вказується у запиті. Розпорядник зобов'язаний відмовити в наданні конфіденційної, таємної чи службової інформації, тобто такої, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Відмова в наданні інформації на запит повинна бути письмово обґрунтована. Таким чином, законодавчо урегульована не тільки порядок доступу до інформації, але й визначено підстави обмеження доступу до інформації [3, ст. 50].

Отже, будь-яка особа володіє певною інформацією та може вільно нею розпоряджатися, тим не менш кожен має право на доступ до публічної інформації, але не будь-яка інформація перебуває у вільному обігу. Адже доволі часто можна використати отриманні дані проти інтересів інших людей, органів, організацій чи держави. Саме тому, для забезпечення інформаційної безпеки, законодавець чітко відмежовує, яка інформація є обмежена в доступі. Згідно такого принципу, розпорядник інформації має цілковите право відмовити особі в наданні їй інформації, якщо вона віднесена законом до інформації з обмеженим доступом.

Список літератури:

1. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
2. Сопілко І. М. Державна інформаційна політика України: стан та шляхи реалізації : Монографія. /І. Сопілко // Державна інформаційна політика України: стан та шляхи реалізації: Монографія. – К.: МП Леся, 2014. – 424 с.
3. Інформаційна безпека в контексті інформаційної культури / Дзьобань О. П., Мануйлов Є. М. // Інформація і право. – 2017. – № 1 (20). – С. 74-81.

Монастир'ова Є. В.
студентка

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ: ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА

Німеччина – одна з перших держав, що визнали незалежність України у 1992 р. Відносини між Україною та ФРН розвиваються в культурній, освітній, економічній, технічній, соціальній сферах. Особливої актуальності сьогодні, в умовах конфлікту на Сході України, набувають зв'язки у галузі гуманітарної допомоги: за даними Офісу ООН з координації гуманітарних питань, на кінець 2016 р. гуманітарної допомоги в Україні потребували 3,8 млн. осіб [6].

ФРН здійснює надання гуманітарної допомоги в Україні із залученням державних установ та приватного сектору доволі тривалий час. Юридичним підґрунтям для співпраці ФРН та України у сфері гуманітарної допомоги є нормативно-правова база України щодо надання та отримання гуманітарної допомоги: Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 р.; Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»; постанови Кабінету Міністрів України і накази Міністерства соціальної політики України, двосторонні договори України з іншими державами. Під гуманітарною допомогою, згідно із Законом України, розуміється «цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі (...), що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціаль-

ною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій (...), а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [1]. Слід зазначити, що регулювання гуманітарної допомоги в українському законодавстві розроблене досить односторонньо: нормативні акти здебільшого регулюють порядок отримання гуманітарної допомоги нашою державою. Юридичну та політичну основу надання гуманітарної допомоги іншим країнам з боку ФРН становлять: Стратегія Міністерства закордонних справ щодо гуманітарної допомоги за кордоном, Концепція федерального Міністерства закордонних справ зі сприяння проведенню гуманітарної допомоги федерального Уряду за кордоном, Європейський консенсус щодо гуманітарної допомоги та ін. Документам властиві активна спрямованість, деталізовані механізми та принципи надання гуманітарної допомоги. Представляють інтерес «12 головних правил надання гуманітарної допомоги за кордоном» 2000 р. Їх укладання – результат співпраці федеральних міністерств та Координаційного комітету з надання гуманітарної допомоги, до якого входять представники громадських гуманітарних організацій Німеччини. Один з зазначених принципів – взаємна підтримка у процесі надання гуманітарної допомоги, й саме він активно втілюється у діяльності ФРН в Україні.

Найтривалішою є взаємодія України і ФРН у сфері подолання наслідків Другої світової війни: репатріація та облаштування етнічних німців на території України; гуманітарні виплати жертвам примусової трудової експлуатації та в'язням нацистських концтаборів; поховання й перепоховання жертв війн; реституція історико-культурних цінностей [5, с. 5]. У цій сфері справді відбувається двохстороння співпраця держав із вирішення спільних проблем. Подією, що збентежила світову громадськість та поставила питання надання допомоги Україні перед, насамперед, близькими географічно державами (які зазнавали безпосередніх ризиків), стала катастрофа на ЧАЕС у 1986 р. Допомога Німеччини у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС проявляється в урядовій фінансовій підтримці проекту зведення нового саркофагу над зруйнованим енергоблоком та в діяльності неурядових громадських об'єднань [2]. З 1990-х років у ФРН було засновано низку організацій з допомоги постраждалим внаслідок аварії. Сьогодні з понад 67 німецьких громадських організацій, що надають підтримку українському населенню, майже чверть присвячені допомозі дітям-чорнобильцям. Діяльність цих, здебільшого регіональних, об'єднань охоплює надання медичного обладнання ліків, іншої матеріальної допомоги, проведення в Україні культурних заходів, організацію літнього відпочинку, тощо.

Значущу роль у наданні Україні гуманітарної допомоги відіграють релігійні організації німецького походження. Саме релігійні організації є провідними недержавними суб'єктами із надання гуманітарної допомоги у конфлікті на Сході України. Німецька участь є суттєвою в допомозі, пов'язаній із конфліктом та гуманітарною кризою на Сході України, потребами внутрішньо переміщених осіб, необхідністю структурного реформування багатьох галузей суспільної діяльності України. ФРН вважається найважливішим партнером держави у сфері гуманітарної допомоги. Можна виокремити дві основні галузі діяльності, пов'язані з наслідками та проявами конфлікту на Сході: кризове реагування та заходи, спрямовані на відновлення суспільства (постконфліктне будівництво).

Внесок ФРН у кризове реагування спостерігається на двох рівнях. По-перше, це фінансування урядом програм ООН, Міжнародного червоного хреста, ЄС, тобто через канали багатосторонньої міжнародної підтримки. Зокрема, у 2017 р. ФРН надала 6,5 млн. євро Міжнародному комітету Червоного Хреста в Україні у рамках проекту «МКЧХ – допомога, захист, профілактика і коопераційні зв'язки в Україні»; 1 млн. євро для підтримки проекту Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні «Захист і допомога внутрішньо переміщеним та іншим вразливим особам, які потерпають від кризи в Україні»; 1,5 млн. євро на проект із невідкладної допомоги Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ («Emergency Response in Eastern Conflict Areas of Ukraine») [3]. Сукупна допомога Німеччини Україні за 2017 р. становить, згідно з даними Посольства ФРН в Україні, понад 25 млн. євро. По-друге, значну роль відіграють ініціативи недержавних німецьких гуманітарних організацій на території України. Зокрема, Фонд «Діяконі Катастрофенхільфе» планував, згідно з розробленими ООН Планом гуманітарного реагування щодо України на 2017 р., витратити на проекти в Україні 1,64 млн. дол. [6]. Проекти організації включають психологічну й соціально-педагогічну, медичну допомогу, матеріальні вантажі. Міжнародна мережа «Тріумф серця – Допомога для Східної Європи» щомісяця відправляє до України 3-4 гуманітарні вантажі, співпрацює з українськими громадськими організаціями щодо допомоги переселенцям з територій, охоплених конфліктом [7]. Організація «Комітет допомоги – Допомога у надзвичайних ситуаціях» постачає гуманітарні вантажі у зоні проведення Антитерористичної операції. Союз Робітничих Самаритян Німеччини протягом 2015–2016 рр. здійснював, разом із Союзом Самаритян України, проект «Заходи по наданню гуманітарної допомоги внутрішнім переселенцям у м. Києві, Полтавській, Харківській, Сумській, Дніпропетровській областях», до якого, окрім надання продуктів та одягу та первинної медичної допомоги, входили тренінги з питань охорони здоров'я та догляду за хворими. Виконання проекту відбувалося за кошти федерального уряду, тобто чітко розмежувати німецьку гуманітарну допомогу за

джерелом походження не завжди можливо, а з огляду на принцип співробітництва держави й громадянського суспільства – не завжди й доцільно. Помітною за рівнем організації та розмахом є діяльність німецьких філій таких міжнародних організацій, як Червоний Хрест, Карітас, Адвентистське агентство допомоги й розвитку (а саме – АДРА-Німеччина), які тісно співпрацюють із власними українськими колегами та здійснюють самостійні проекти. Привертає увагу діяльність Німецького комітету Червоного Хреста. У 2015 р. НЧХ забезпечив товарами санітарного призначення лікарні Дніпра, які були й залишаються чи не основним пунктом прийому постраждалих унаслідок бойових дій. У 2017 р. федеральний уряд виділив 4,5 млн. євро на діяльність НЧХ із допомоги внутрішньо переміщеним особам в Харківській області [4]. Виокремлюється й активність локальних німецьких об'єднань, в утворення та діяльність яких значним є внесок української діаспори в Німеччині.

Сприяння постконфліктному відновленню та проведенню реформ в Україні полягає у довготривалих проектах уряду ФРН, таких як «План дій щодо України», (координується МЗС Німеччини). Міністерство економічної співпраці та розвитку скеровує діяльність Німецького товариства з міжнародного співробітництва щодо підтримки громад, які прийняли внутрішньо переміщених осіб, розвитку демократії та громадянського суспільства, сталого економічного розвитку та ін.

Таким чином, гуманітарна допомога Німеччини в Україні є помітним явищем сучасного українського суспільного життя та, з огляду на залучення широких верств населення в Україні (передусім реципієнтів допомоги) та різнорівневих сучасників суспільно-політичної системи Німеччини, важливою стороною зв'язків між державами. Створення тісніших мереж українсько-німецької взаємодії сприяє поглибленню відносин між Україною та ФРН не лише у суто гуманітарній сфері, адже механізми співпраці, зв'язки та взаємна довіра як між урядовими структурами, так і між громадянськими суспільствами обох держав можуть стати міцною основою для подальшого плідного різностороннього співробітництва.

Список літератури:

1. Закон України «Про гуманітарну допомогу» [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 51. – С. 451.
2. Німеччина виділить Україні 19 мільйонів євро для ліквідації наслідків Чорнобиля [Електронне джерело] // Deutsche Welle. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/німеччина-виділить-україні-19-мільйонів-євро-для-ліквідації-наслідків-чорнобиля/a-19206978>.
3. Німеччина допомагає Україні: додаткові 1,5 мільйона євро для заходів з надання невідкладної допомоги ЮНІСЕФ [Електронне джерело] //

Посольство Федеративної Республіки Німеччина. Київ. – Режим доступу: http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/08/03_Politik/pm_UNICEF.html.

4. Продовження гуманітарної роботи Німецького Червоного Хреста в Харківській області – Федеральний уряд Німеччини ухвалив подальшу фінансову підтримку в розмірі біля 4,5 млн. євро [Електронне джерело] // Посольство Федеративної Республіки Німеччина. Київ. – Режим доступу: http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/08/04_Wirtschaft/Humanitaere_Hilfe.html.
5. Черкас, Т. В. Наслідки Другої світової війни у гуманітарній співпраці України та Німеччини (1991–2014 рр.) [Текст] / Т. В. Черкас // Дис. ... к-та іст. наук: 07.00.01 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 224 с.
6. Humanitarian Country Team. Humanitarian response plan. January – December 2017. Ukraine [Electronic source] // UNOCHA. – Access mode: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/humanitarian_needs_overview_2017_eng.pdf.
7. Ost-Ukraine: Grösste Flüchtlingswelle seit dem 2. Weltkrieg [Elektronische Quelle] // 2017 – Osteuropahilfe. – Zugriffsmodus: <http://www.osteuropahilfe.ch/laender/ukraine/hilfe-fuer-kriegsfluechtlinge>.

Орлова К. М.
студентка кафедри
міжнародної інформації та країнознавства
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЄВРОПИ

Міжнародна міграція населення в умовах розширення світогосподарських зв'язків займає дедалі більше значне місце у розвитку суспільства. Дедалі більше держав втягується в міграційні процеси.

Весь шлях, пройдений людством з найдавніших часів і до наших днів, неодмінно супроводжувався територіальними переміщеннями, переселеннями людських мас у пошуках кращих умов для існування. І особливо важливе значення такі переселення набувають у сучасному світі – світі, де з величезною швидкістю проходить процес глобалізації, йде тенденція до руйнування міжетнічних, міжнаціональних, мовних бар'єрів.

Міграція – це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання [1].

До середини 80-х років держави Європейського Союзу досить спрощено регламентували питання імміграції. Однак до початку 90-х років у зв'язку з відомими соціально-економічними процесами в країнах колишнього соціалістичного табору становище принципово змінилося. Потoki іммігрантів у розвинені західноєвропейські країни прийняли масовий характер, це викликало серйозну стурбованість громадськості та політичного керівництва країн Співтовариства.

У цьому зв'язку, у країнах ЄС з усією гостротою встало питання щодо можливих наслідків цього процесу для їх ринку робочої сили. Усвідомлюючи можливість появи серйозних диспропорцій у використанні трудових ресурсів у випадку об'єднання національних економік, уряди країн ЄС обговорюють питання про припинення або значне обмеження використання праці іммігрантів. На введення найсуворіших обмежень наполягають у першу чергу влади Німеччини, Франції та Великобританії, де проживає до 90 відсотків переселенців. Особливу наполегливість виявляє Німеччина, перед якою стоїть завдання працевлаштування етнічних німців, що прибувають з Східної Європи і з колишнього СРСР, а також зниження безробіття на сході країни.

До того ж ситуація загострюється тим, що до кінця 80-х років загальна чисельність іммігрантів у країнах ЄС перевищила 12 млн. чоловік, а реальні темпи росту ВВП сповільнилася до 1-1,5% на рік [2].

Тому питання про перегляд основних принципів імміграційної політики західноєвропейських держав вимагає негайного розв'язання.

До причин, що обумовили необхідність істотних змін в імміграційній політиці країн ЄС варто прирахувати і те, що досить недвозначно було виражено ексканцлером ФРН Г. Кодем: «Проблема імміграції виросла до такого масштабу, що може зробити серйозний стримуючий вплив на весь процес західноєвропейської інтеграції» [3].

В цілому імміграційна політика країн ЄС, незважаючи на деякі розходження і національні особливості, характеризується в даний час наступними принципами: проведенням політики по обмеженню в'їзду в країну низько кваліфікованої робочої сили, боротьбою з нелегальною імміграцією, проведенням політики рееміграції.

Важливим кроком у регулюванні імміграційної політики є підписана наприкінці 1990 року в Дубліні дванадцятьма країнами ЄС Конвенція про право притулку та поводження з біженцями (Дублінська конвенція). Вона являє собою першу міжнародну угоду, яка дає біженцю певні га-

рантії того, що його заява повинна бути розглянута владою тієї держави, куди він її направляє. Для біженців, які проникли на територію ЄС нелегально, компетентною являється країна первинного в'їзду. Це правило не діє в тому випадку, якщо біженець перебував раніше в іншій державі ЄС і там подавав клопотання про надання притулку.

Крім Дублінської конвенції в регіоні діє також Конвенція про перетинання зовнішніх кордонів, яка передбачає координацію по питанню видачі віз і накладення санкцій на осіб, які нелегально перевозять людей, та не мають необхідних супровідних документів.

Однак проблема перебуває в тому, що наявна міжнародно-правова база не відповідає сформованим у цьому регіоні реаліям. Внаслідок цього багато держав – членів ЄС починають односторонні заходи відносно жорсткості національних законів про імміграцію та надання захисту, це привело до окремих, але дуже істотних невідповідностей із раніше прийнятими міжнародними актами. Через значні розбіжності в законодавствах з питань в'їзду і перебування іноземців після скасування прикордонного контролю всередині ЄС виникли додаткові складності по регулюванню в'їзду-виїзду. Без виробітки єдиного підходу при видачі віз будь-які суворі міри імміграційного контролю однієї з країн можуть бути обійдені шляхом в'їзду на територію ЄС через країну з більш сприятливим режимом в її межах. Зокрема, до таких країн можливо віднести, наприклад, Австрію, яка в силу історичних причин, тісних економічних, політичних, культурних і інших зв'язків має безвізовий в'їзд з деякими колишніми соціалістичними державами – Угорщиною, Чехією, Словаччиною. Таким чином, у іноземців є можливість безперешкодного проникнення на територію ЄС через Австрійську Республіку [4].

Система заходів для «ефективного прикордонного контролю і вибіркового обмеження імміграції», названа «політикою контрольованої імміграції», та була схвалена всіма країнами-членами Шенгенської групи у якості бази для спільних дій.

Під політикою «контрольованої імміграції» мається на увазі: гармонізація і розроблення єдиного поняття політичного притулку, а також норм і правил його надання; узгодження законодавств країн ЄС стосовно до іноземців взагалі, і до економічних, етнічних і інших міграцій зокрема; визначення квот на робочі місця для робочих мігрантів; уніфікація візової політики як у відношенні вільного пересування в межах ЄС країн-учасниць, так і в'їзду на територію держав Співтовариства та пересування в її межах громадян третіх країн.

Водночас нинішня концепція імміграційної політики ЄС все частіше зазнає критики. У Європарламенті серед представників лівих партій існує думка, що розроблені заходи, виключають можливість проникнення потенційного біженця в країну передбачуваного притулку. Вони вважа-

ють, що необхідним є перегляд деяких положень, а можливо їх повне скасування.

Зовнішня трудова міграція відноситься до одного з видів міжнародної міграції населення, яка характеризується переміщенням робочої сили, як правило, з менш розвинутих економічно в більш розвинуті країни на тимчасову роботу з наступним поверненням на батьківщину.

Міграція – це частина сучасної світової глобалізації. Існуюча у величезних масштабах міграція втягує у свій обіг величезні маси людей, перекроюючи етнографічну карту світу, посилюючи конкурентну боротьбу на світовому ринку праці. Міграція – процес, головним наслідком якого є ускладнення економічного і суспільного життя. І в той же час вона відкриває нові можливості.

Міграція населення (в першу чергу трудова) – позитивне явище, що дозволяє збалансувати приріст населення, перш за все числа працездатних осіб.

Міграції призводять до змін демографічної структури населення і в районах виселення, і в районах вселення мігрантів. Оскільки найбільш рухомою частиною населення Європейських країн є населення в працездатному віці, і перш за все молодь, то в районах виїзду скорочуються темпи приросту населення, і не тільки за рахунок відтоку, а й за рахунок скорочення природного приросту, «старіння» населення. У районах значного припливу мігрантів населення зростає більш високими темпами, формується специфічна вікова структура, в якій частка жителів працездатного віку, особливо молодіжних груп, значно вища середніх показників. Під впливом міграцій змінюються соціальна структура, етнічний склад, розміщення і розселення населення.

Список літератури:

1. Мазин А. Теоретические аспекты миграции населения // Народонаселение. – 2001. – № 1. – С. 132-146.
2. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів. Дніпропетровськ. ДДУВС, 2012. – 326 с.
3. Характеристика основних міграційних процесів Європи / URL: <http://lektsii.org/3-139231.html>.
4. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів. Дніпропетровськ. ДДУВС, 2012. – 326 с.

Пелюх К. І.

студентка факультету політичних наук

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ГЕОПОЛІТИКИ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Королівство Саудівська Аравія пройшло складний шлях формування і розвитку з бедуїнських племен Аравійської пустелі сучасної держави з ринковою економікою, потужними військовими силами і важелями впливу на міжнародній арені. На сьогоднішній день її справедливо називають суперкраїною регіону Близького Сходу.

Складний механізм зовнішньої політики КСА, як і будь якої іншої країни, складається з досить простих до розуміння причинно-наслідкових зав'язків, котрими керуються очільники держави при формуванні відносин з конкретними регіонами і акторами. Дослідженню таких казуальних векторів присвячено дані тези.

Безперечно, що США є одним з найважливіших партнерів КСА від 1946 р., коли було укладено перші двосторонні договори. Спільними зусиллями двох країн було створено компанію Saudi Aramco, яка наразі є лідером з видобутку і переробки нафти. США для Королівства є одним з найбільших ринків збуту нафти і нафтопродуктів, а також основним постачальником високотехнологічних розробок і сучасних видів озброєння. З активізацією видобутку сланцевої нафти [1] і прийняттям закону «Правосуддя проти спонсорів тероризму» [2] відносини загострились, проте перший візит новообраного президента Д. Трампа до КСА підкреслює виключну роль аравійської монархії для США. У травні 2017 року було підписано рекордний контракт на постачання військової техніки вартістю понад 109,7 млрд. доларів США, за яким Саудівська Аравія «для боротьби з тероризмом і протидії іранській загрозі» отримає 150 гвинтокрилів Black Hawk, танки, артилерійські установки, кораблі берегової оборони, протиракетні комплекси «Патріот» та THAAD – протиракетні комплекси пересувного наземного базування [3].

Відносно молодими є тісні відносини між Саудівською Аравією та Китайською Народною Республікою. 1999 року Цзян Цземінь відвідав з офіційним візитом Ер-Ріяд і було встановлено «стратегічні відносини» між КСА та КНР в галузі енергетики. Китайські нафтовидобувні компанії прагнуть або викупати контрольний пакет акцій у нових родовищах, або отримувати ексклюзивні права на розробку конкретних ділянок, повністю забезпечуючи цикл нафтовидобутку, від геологічних розвідок до

транспортування сирової нафти. У свою чергу Китай є основним постачальником енергозберігаючих технологій для КСА [4].

Найбільші протиріччя встановились з Ісламською Республікою Іран. З одного боку – спільна економічна орієнтація, впливова позиція в ОПЕК, глибокі культурні зв'язки, притаманні країнам ісламського світу сприяють взаємним інвестиціям і партнерству. З іншого боку – країни очолюють докорінно різні спрямування ісламу, конкурують за ринки збуту енергоносіїв, а також обидві претендують на роль регіонального лідера серед країн Близького Сходу. З 3 січня 2016 року дипломатичні відносини між КСА та ІРІ є розірваними [5].

Політичні (участь і фактичне головування у ОПЕК), економічні (енергетична сфера) та культурні (опікування ісламськими святинами, провідна роль суннізму-ваххабізму) аспекти сприяють активній ролі КСА на рівні регіону Близького Сходу. Сирія, Ємен, Ліван стали «гарячими точками» у векторі КСА-ІРІ [6,7]. Катар і Бахрейн традиційно підтримує Саудівську Аравію на арені переговорів ОПЕК та у ряді ісламських МО. Натомість КСА надає військову підтримку у боротьбі з повстанцями і демонстрантами.

Таким чином, можна сказати, що зовнішня політика Королівства Саудівська Аравія є багатовекторною, і ця багатовекторність використовується для досягнення економічного і політичного піднесення країни. Ефективним є поєднання великої кількості партнерів з умінням маневрувати між їхніми власними інтересами задля досягнення компромісу.

Список літератури:

1. Сланцевая революция выведет США на первое место по добычи нефти [Електронний ресурс] // Insurance and finance. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://insfinance.ru/34394-slancevaya-revoluciya-vyvedet-ssha-na-pervoe-mesto-po-dobychi-nefti.html>.
2. S. 2040 – Justice Against Sponsors of Terrorism Act. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/2040>.
3. США и Саудовская Аравия заключили оружейную сделку на \$110 млрд [Електронний ресурс] // BBC Русская служба. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbc.com/russian/news-39987095>.
4. Wagner D. «The Maturing Saudi-Chinese Alliance» / Daniel Wagner, Theodore Karasik [Electronic resource] // INEGMA. – 2010. – 6 April. – Mode of access: <http://www.inegma.com/?navigation=reports#>.
5. В чем кроется соперничество Ирана и Саудовской Аравии? [Електронний ресурс] // BBC Русская служба. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bbc.com/russian/international/2016/01/160105_iran_saudi_arabia_rivalry_explained.

6. Кто, с кем и за что воюет в Йемене? [Электронный ресурс] // ИНОСМИ.ру. – 2015. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20150403/227279805.html>.
7. Салех К. Иран и «карта зла»: когти Тегерана в четырёх арабских странах [Электронный ресурс] / Карим Салех // ИНОСМИ.РУ. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <http://inosmi.ru/politic/20171113/240739072.html>.

Попазогло В. С.

аспірант кафедри політичних наук і права

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

НЕФОРМАЛЬНІ РУЙНІВНІ ІНСТИТУТИ В СТРУКТУРІ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Для характеристики політичного процесу Білорусі, на нашу думку, необхідний аналіз не лише формальних інститутів, але й урахування увиразнених у цій державі різноманітних неформальних інститутів, найперше – підривного (деструктивного) різновиду. Вони часто є визначальними в політичному процесі, а їх вплив на формальні інститути може бути істотним. Спадок радянського періоду сформував стійку перевагу такого виду неформальних інститутів на рівні як політичного управління, так і масової поведінки. За такої ситуації формальні інститути можуть перетворитися лише своєрідний фасад неформальних. Видається, що формальні та неформальні деструктивні політичні інститути Білорусі не лише не перебувають у взаємній опозиції, але й доповнюють одні одних. Розглянемо цей взаємовплив.

Неформальні інститути стають певними неписаними правилами, які можуть насаджуватися поза офіційно санкціонованими каналами. Сюди відносяться «непотизм» (роздавання прибуткових посад і службове покровительство родичам і «своїм людям»); одна з форм патронажу, застосування якої може призвести до виникнення конфлікту інтересів); фаворитизм (вигоди та переваги від опіки певним високопосадовцем; практика надання несправедливих преференцій одній особі або групі осіб коштом інших); «сімейність» (надання пільг родичам, влаштування їх на роботу під своїм керівництвом); «кумівство» (службова підтримка друзів і родичів); «блат» (використання знайомства і зв'язків в особистих

корисних цілях), кронізм (надання переваги давнім друзям політиків під час заповнення вакантних посад, незалежно від рівня їхніх заслуг). Перелік неформальних інститутів політики можна розширювати клієнтизмом, корупцією, патрон-клієнтськими відносинами, мережами солідарності, торгівлею впливом, протекціонізмом у державному апараті тощо.

Неформальним деструктивним інститутам Білорусі присвячена низка досліджень західних авторів. Зокрема:

– В. Меркель та А. Круассан [3] аналізують неформальні інститути у дефектних демократіях, прикладом який є й Білорусь. Неформальні практики у цій державі підривають демократично легітимовані інститути; вони переміщують процес прийняття рішень із бюрократичних інстанцій до неформальних переговорів. Причини цих практик дослідники вбачають у спадку авторитаризму, економічній і політичній невизначеності;

– Г. Хелмке та С. Левітські звертають увагу, що на більшій частині посткомуністичного простору, зокрема, й у Білорусі, «механізми клієнтизму, корупції та патримоніалізму співіснують поруч із новими демократичними, ринковим і державними інститутами (нерідко підриваючи їх) [10, с. 189];

– Г. Хейл розглядає пострадянські політичні процеси як результат патронажної політики, яка структурується довкола матеріальних винагород і покарань для учасників ієрархічно організованих «пірамід влади» [12]. Механізм винагород і покарань визначається особистісними зв'язками усередині «пірамід». Політики, які знаходяться на верхів'ї цих «пірамід» (патрони), забезпечують лояльність підконтрольних їм клієнтів не тільки з огляду на наявність у них достатньої кількості ресурсів і здатність здійснювати вибіркове правосуддя клієнтів за нелояльність, але й завдяки можливості моніторити, контролювати поведінку учасників нижчих пірамідальних рівнів. Щодо Білорусі важливою є постановка питання Г. Хейлом про те, що ж має значення в усіх пострадянських країнах. Дослідник вважає, що це – патрональні відносини. «У суспільствах, де все побудовано на особистих стосунках, політичний капітал належить патронам, які мають можливість винагороджувати своїх клієнтів і використовувати їх, у свою чергу, для примусу всіх інших. Устрій таких патрональних угруповань і їх взаємодія між собою визначає політичне життя» [9].

Критична позиція щодо ролі неформальних політичних інститутів представлена й у роботах білоруських авторів. Так, П. Лемещенко та О. Сидорова підкреслюють, що неформальні інститути у Білорусі «перешкоджають ефективному впровадженню ринкових інститутів і проведенню ринкових реформ» [2, с. 4].

Причина такого впливу неформальних деструктивних інститутів на політику Білорусі вбачається у передумовах, створюваних існуючим по-

літичним режимом. Дослідники солідаризуються щодо авторитарної природи білоруського режиму. Так, В. Гельман вказує на існування неконкурентного режиму з домінуванням неформальних інститутів [1, с. 59]. Ю. Нісневич визначає політичний режим Білорусі як неоавторитарний персоналістський [5, с. 116]; Д. Фурман – як неконкурентний неопатримоніальний режим [11]. В. Ровдо констатує «персоналістську авторитарну диктатуру» [6, с. 152], що уможливилось в умовах «підданської політичної культури» [6, с. 149], а також слабкості пострадянської білоруської еліти. О. Фісун стверджує про формування у Білорусі варіанту султаністського режиму, позаяк глава держави встановив «персоналістський контроль політики та бізнесу через як напівтрадиційні, так і сучасні стимули й винагороди» [8, с. 8]; дослідником констатований занепад ролі парламенту та політичних партій [7, с. 25].

Фактично режим О. Лукашенка є демонстрацією наростальної концентрації влади в руках глави держави, що сприяє розвитку неформальних інститутів у політиці. Система, вибудована президентом Білорусі, отримала назву «державного клану». Основна роль, звичайно, відводиться самому О. Лукашенку. «Від чиновників потрібна готовність, не замислюючись, виконати будь-який наказ глави держави» [4, с. 176]. Зауважимо, що під контролем глави держави перебувають особисті доходи номенклатури, тому прошарок олігархату не сформований. Білоруський олігарх – це радше менеджер, зацікавлений певними бонусами та дивідендами, якому довірили управління, монетизацію державних активів. Особливість білоруських власників великих капіталів – їх цілковита узалежненість від офіційної влади, зокрема персонально від О. Лукашенка. В Білорусі дуже мало тих, хто розвинув бізнес незалежно від влади. Приватного капіталу у цій державі практично нема, а той нечисельний, який є, сформований, як правило, коштом преференцій від влади. Тих підприємців, які не грають за неформальними правилами притягують до кримінальної та ін. відповідальності за звинуваченнями у спричиненні збитків Білорусі. Видається, що піраміда влади О. Лукашенка, базована на особистих контактах і зв'язках, є достатньо стійкою лише доти, доки він сам знаходиться при владі.

Білорусь дещо вирізняється на пострадянському просторі за інтенсивністю корупційних практик. Деструктивний політичний інститут корупції тут у виразненні менше. У 2016 р. Білорусь зайняла 79-е місце у світі в Індексі сприйняття корупції, продемонструвавши певну прогресивну динаміку. Наприклад, якщо у 2013 р. країна набрала лише 29 пунктів зі 100-а, то у 2016 р. – уже 40. Такі пострадянські держави, як Азербайджан, Вірменія, Молдова, Росія, Україна, усі центральноазійські держави, займають значно нижчі сходинки світового рейтингу в оцінках Transparency International. Але ці дані не свідчать про невисокий рівень корумпо-

ваності суспільства, адже, якщо держава отримує менш як 50 балів, то це свідчить про високий рівень у ній корупційних практик. Найвиразніше корупція у Білорусі проявляється на бюрократичному рівні; порівняно з окремими пострадянськими державами нижчою є політична корупція. Наприклад, щодо білоруського парламенту (Національних зборів) не було зафіксовано кричущих фактів на взірець «продажу» місць у рейтинговій частині партійного списку на виборах, перехід із фракції в фракцію тощо.

Порівняння з іншими пострадянськими державами засвідчує низку тенденцій щодо впливу на політику Білорусі неформальних інститутів. Менший руйнівний вплив має інститут корупції, відсутні олігархічні клани, які можуть фактично формувати порядок денний політики. Можна припустити, що готується процедура успадкування президентського крісла всупереч виборній традиції інституту глави білоруської держави. У Білорусі відсутні мережі зв'язків родинно-кланового і феодално-клієнтського характеру (як у пострадянських державах Центральної Азії). Водночас закріплене панівне становище інституту президента, фактично встановлено режим особистої влади президента О. Лукашенка, виражена патронажна політика.

Список літератури:

1. Гельман В. Я. Постсоветские политические трансформации: наброски к теории / В. Я. Гельман // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 1. – С. 55-69.
2. Лемещенко П. С. Неформальные институты и рыночная реформа в Беларуси: эволюция, противоречия, стратегия / П. С. Лемещенко, А. М. Сидорова. – Минск: Мисанта, 2013. – 99 с.
3. Меркель В. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круасан // *Полис*. – 2002. – № 2. – С. 20-30.
4. Недокус І. Державна кадрова політика: білоруський варіант / І. Недокус // *Влада та управління*. – 2012. – № 2. – С. 173–184.
5. Нисневич Ю. А. Современный авторитаризм и коррупция / Ю. А. Нисневич // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2017. – № 1. – Том. 61. – С. 108-120.
6. Ровдо В. Специфика и эволюция политического режима Республики Беларусь / В. Ровдо // *Acta Slavica Iaponica*. – 2004. – № 21. – С. 144-180.
7. Фісун О. А. Демократія і неопатримоніалізм у сучасних теоріях політичного розвитку : автореф. дис. ... д-ра політ. н.: 23.00.01 / Олександр Анатолійович Фісун. – К.: Ін-т політ. і етнонац. досл. ім. І. Ф. Кураса, 2009. – 37 с.
8. Фісун О. А. Політичний режим України у порівняльній перспективі / О. А. Фісун // *Стратегічні пріоритети*. – 2008. – № 1 (6). – С. 5-12.

9. Хейл Г. Чому політика Росії та України відрізняється від політики США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2016/Hejl_Chomu_polityka_Rosii_ta_Ukrainy_vidrizn_vid_US.htm.
10. Хелмке Г. Неформальные институты и сравнительная политика: основные направления исследований / Г. Хелмке, С. Левитски // Прогнозис. – 2007. – № 2. – С. 188-211.
11. Furman D. «Centres» and «Peripheries». The Political Systems of the Three East Slavic Republics // Russian Politics and Law. – 1999. – № 37 (2).
12. Hale H. E. Patronal Politics. Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge University Press. – Cambridge, 2015. – 542 p.

Середюк А. П.

студентка спеціальності «Політологія»

Національний університет «Острозька академія»

м. Острог, Рівненська область, Україна

МІГРАЦІЙНА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КОНФІГУРАЦІЮ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В ЄС

Проблема біженців, тобто осіб, які з різних причин вимушено покидають країну свого походження або постійного місця проживання і тих, хто знаходиться в пошуку нового місця існування, перетворилась в одне з найбільш глобальних питань сучасного світу. Особливо гостро постала ця проблема перед державами Європейського Союзу, високий соціально-економічний рівень розвитку яких став привабливою силою для мільйонів біженців з країн «третього світу». Важкі умови для життя, різноманітні конфлікти як внутрішнього так і міжнародного характеру, громадянські війни та серйозні порушення прав людини в Африці, Азії, Латинській Америці та на Близькому Сході призвели до того, що мільйони людей почали масово покидати країни свого народження та проживання.

Серйозним випробуванням для держав Європейського союзу стали величезні потоки мігрантів що мали місце у 2015–2016 роках. За даними ООН, кордони ЄС перетнули близько 300 тис. біженців тільки з початку 2015 року [1]. Сучасна Європа має значний досвід в управлінні міграційними потоками, однак серйозні проблеми, які існували в міграційній сфері призвели до зростання популярності праворадикальних політичних сил, які скористались міграційною кризою задля власних інтересів. Політичні партії, які були при владі у цей час, не змогли запропонувати результативних

стратегій для вирішення цієї проблеми, що у свою чергу створило своєрідне «вікно» для можливостей крайніх правих політичних сил.

Розглядаючи поняття конфігурації політичної влади в ЄС, необхідно зазначити, що конфігурацію партійної системи держави визначають розташування політичних сил та їхня частка в політичній системі.

Відповідне розташування політичних сил у просторі, де кожна з них займає свою відповідну позицію на ліво-правій шкалі політичних цінностей, формує політичний спектр суспільства. Поділ політичних рухів та партій на ліві та праві – це традиція, яка бере свій початок від Французької національної асамблеї. Європейські парламенти перейняли цю традицію і дотримуються її дотепер.

Очевидним є факт міграційної кризи як загрози для Європейського союзу, що підтверджується даними щодо реальних показників цього явища. Разом з тим зросла підтримка крайніх правих політичних партій, які отримують дедалі більше голосів на виборах різних рівнів, адже хоча громадяни ЄС і висловлюють свою солідарність біженцям, соціологічні дослідження показують, що вплив вимушених мігрантів створює передумови для зростання невдоволень у суспільстві та соціальної напруги. Постає головне проблемне питання – чи існує взаємозв'язок між феноменом міграційної кризи та конфігурацією політичних сил в ЄС?

Європейські праві радикали ідентифікують себе насамперед як борці за свободу народів від «європейської імперії» у форматі Європейського союзу. Вони пропагандують, що кордони ЄС не повинні бути прохідним двором, політика «відкритих дверей та вікон» повністю себе зжила, а її продовження призведе лише до й так прискореного зростання ультраправих настроїв [2].

Оскільки у Німеччину, Францію, Італію та Угорщину потрапила найбільша кількість біженців, які вважали ці країни найкращим місцем для життєдіяльності, а також в цих країнах відбулась активізація політичних партій праворадикального характеру, тому дані держави-члени ЄС відіграють основну роль у дослідженні.

Звичайно, не можна стверджувати, що міграційна криза стала тією основоположною причиною збільшення популярності правих сил, проте вдале використання її наслідків зумовило збільшення прихильників цих рухів.

Оскільки Німеччина стала менш відкритою країною для біженців, ніж в 2015 році, питання міграційної кризи не зайняло головну роль у кампанії перед виборами до Бунденстагу. Проте, через те, що вершина зростання популярності праворадикальних партій в цій державі припав у розпал міграційної катастрофи, це дало свій результат: вибори 2017 року все ще показують його відгук. Як наслідок – хоча блок Ангели Меркель і набрав найбільшу кількість голосів, правопопулістська партія «Альтернатива для Німеччини» зайняла третє місце і вперше ввійшла до парламенту [3].

Євроскептицизм – одна з основних рис усіх європейських праворадикалів. Не є винятком і французька партія «Національний фронт» Марін Ле Пен, яка у 2017 році зайняла друге місце у президентських виборах. Більша частина її електорату – це ультраправі радикали, що виступають проти мігрантів у країні та «очищення» Франції [4].

Коли у 2015 році «балканським маршрутом» до Європи почали потрапляти тисячі біженців, Угорщина стала однією з тих держав, які вкрай негативно віднеслись до мігрантів. Глава уряду Віктор Орбан наказав звести на кордоні огорожі, пояснюючи це тим, що потік мусульманських біженців загрожує християнським кореням та спадщині Європи. Також за останні роки зросла підтримка ще однієї правої партії – «Йоббік», яка підтримує ідею захисту національних інтересів, посиленого контролю над міграцією, та радикальні покарання за найменші правопорушення зі сторони біженців.

Продовжує страждати від міграційної кризи Італія, адже ця країна і далі приймає біженців, які нелегально потрапляють в державу через Середземне море. Уряд Італії вкрай занепокоєний цією ситуацією і просить підтримки в Європейському союзу, адже країна прийняла в 2017 році на 19% більше біженців, ніж в попередньому [5]. Вдало скористалася міграційною кризою праворадикальна партія «Ліга півночі», яка критикує уряд Італії та вимагає змін, які утвердять національні інтереси першочерговими, по відношенню до Європи та заборонять біженцям нелегально перебувати на території країни.

Отже, міграційна криза, яка хоча поступово вщухає, продовжує залишатись нагальною проблемою для ЄС. Її наслідки сміливо можна назвати однією з першочергових причин зростання впливу праворадикальних політичних партій в Європі. І хоча зростання впливу правих сил навряд може призвести в результаті до розпаду ЄС, проте прихід праворадикалів до влади може спричинити занепад європейських демократичних цінностей та краху політики мультикультуралізму.

Список літератури:

1. Набі Е. «Міграційна катастрофа» у Європі як ключове випробування для європейської єдності [Електронний ресурс] / Е. Набі. – Режим доступу: http://ipress.ua/articles/migratsiyna_katastrofa_u_yevropi_yak_klyuchove_vuprobuvannya_dlya_ievropeyskoi_iednosti_136868.html.
2. Яковина І. Хук праворуч. Міграційна криза викликала зліт популярності європейських націоналістів [Електронний ресурс] / І. Яковина // НВ, 2015. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/publications/huk-pravoruch-migratsijna-kriza-viklikala-zlit-populjarnosti-jevropejskih-natsionalistiv-75686.html>.

3. Mudde C. What the stunning success of AfD means for Germany and Europe [Electronic resource] / C. Mudde. – Accessed: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/sep/24/germany-elections-afd-europe-immigration-merkel-radical-right>.
4. Яриш О. Єврорадикали та біженці: два світи – Франція [Електронний ресурс] / О. Яриш. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/evroradykaly-ta-bizhentsi-dva-svity-frantsiia>.
5. Гуреева Ю. Назад к суверенитету: депутаты Италии призывают парламент отказаться от подчинения ЕС [Электронный ресурс] / Ю. Гуреева. – Режим доступа: <https://russian.rt.com/world/article/378342-italia-evrosoiuz-nezavisimost-zakonoproekt>.

Стадніченко О. І.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри реклами
та зв'язків з громадськістю

Інститут журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стрімкі зміни у сучасному світі, пов'язані в з наростаючими процесами інформатизації та глобалізації, загострили проблеми збереження національної ідентичності в контексті інформаційної безпеки держави. Демократизація, інформатизація, культурна стандартизація, універсалізація суспільних цінностей неминуче наштовхуються на національну ідентичність, як на перешкоду своєму природному розвитку. Адже саме ідентичність зберігає найбільш усталені, накопичені протягом тисячоліть уявлення етнонаціональних спільнот про себе самих. Культури національних і соціальних спільнот, які склалися історично, є основним джерелом, з якого окрема особа бере життєві орієнтири, що формують її самосвідомість, вибудовують ієрархію норм і цінностей, духовний сенс буття [1]. Національна ідентичність, як і будь-яка інша, видозмінюється, постійно доповнюється під впливом дуже багатьох умов і факторів, єдине – вона має бути збережена.

В умовах інформаційної відкритості усього світу, повсюдної доступності ЗМІ, з'являється широка можливість вибору, що кидає виклик як

окремим індивідам, так і цілим національностям. У числі останніх виявляється і національна держава, культурне ядро якої активно і достатньо швидко розмивається. Його підміняють глобалістичні символи, інтернаціональні цінності (нерідко сумнівного рівня), які народжуються загальним простором сучасних інформаційних та комунікаційних процесів.

У такому глобальному інформаційному просторі і легкості транскордонних впливів збереження і захист національної інформаційної безпеки суттєво ускладнюються. Культурна, технологічна, інформаційна західна експансія все більше посилюється, що сприяє руйнуванню традиційних для незахідних держав соціокультурних форм та інститутів. Вплив чиниться як через зміст інформації, так і через її форму: мову, форму подання, стиль викладу, апеляцію до значимих фактів і подій тощо.

Якщо говорити про Україну, то тут експансіоністська інформаційна хвиля співпала зі зламом суспільного ладу, соціокультурних форм і цінностей, характерних для соціалістичних стандартів. Характерною особливістю вітчизняного трансформаційного періоду є також поєднання процесів розбудови стратегії інформаційної безпеки із процесами державотворення та націєтворення, а також розвитку громадянського суспільства, захисту суверенітету і територіальної цілісності, економічної безпеки тощо.

Наголосимо, що проблема полягає не в тому, що інші країни здійснюють на Україну інформаційний вплив (оскільки у глобалізованому інформаційному суспільстві це невідворотно), а в тому, що сьогоденне суспільство припинило продукувати та пропагувати власні позитивні «суспільні мрії», що відповідали б рівню його розвитку й пропонували громадянам реальні перспективи в майбутньому. Відсутність вітчизняних, культивованих суспільством, конструктивних прагнень й позитивних очікувань від майбутнього має також важливий негативний економічний наслідок – підриває основу довгострокових заощаджень та масових внутрішніх інвестицій. Найбільше потерпає молоде покоління, яке опинилося під впливом західної культури, що формує його життєві інтереси та мрії, при цьому не даючи ніяких рецептів та шансів щодо їх реалізації. Наслідок – відбувається деморалізація суспільства. Українське молоде покоління, внаслідок прірви між новими прагненнями та реаліями рідної країни, втрачає позитивні життєві орієнтири та ідеали, а відтак і сенс свого розвитку [3].

Аналіз національної інформаційної безпеки України свідчить, що нині процес посилення більшості загроз пріоритетним національним інтересам не тільки триває, а й в окремих випадках активно наростають негативні явища. Ситуація погіршується ще й тим, що ступінь впливу, масштаб і тривалість існуючих загроз в Україні безперервно змінюються, їх комплексна дія суттєво впливає на рівень реалізації національних

інтересів, стан національної безпеки країни в цілому. В умовах війни інформаційної і реальної назріла потреба кардинальних змін у державній політиці національної безпеки, яка дозволила б вийти з економічної кризи, розробити ефективні механізми соціального захисту населення, стабілізувати державні та політичні процеси, зайняти гідне місце в світовому полі.

Питання національної інформаційної безпеки держави – це сьогодні питання пріоритетне. Тут, на нашу думку, ключовими є наступні завдання. По-перше, формування загальноукраїнського простору національної ідентичності на основі правової і політичної рівності, спільності ідеології, розвинених громадянських інститутів. По-друге, актуалізація гідного, спільного для всіх громадян історичного минулого, підтримка традицій, які формують патріотичну позицію населення, вплив через мистецтво, освіту, ЗМІ, інститути громадянського суспільства. По-третє, створення вітчизняного державного іміджу та планомірна підтримка і цілеспрямоване формування національної позиції в середовищі наднаціональних і міждержавних проблем, а також вплив на вітчизняну еліту, яка нерідко культивує космополітичні цінності на шкоду національним інтересам держави.

Національна ідентичність є рушійною основою для успішної консолідації, ефективного функціонування та розвитку будь-якої «уявної спільноти» сучасного світу, до яких, зокрема, можна віднести будь-яке із сучасних суспільств та базовані на них нації-держави. Виходячи з цього, видається зрозумілим, що якісно та всебічно сформована національна ідентичність є своєрідним «скелетом» для національної держави, як і міцним фундаментом для здійснення державної політики та забезпечення національної безпеки [4].

Самостійне життя українського народу має бути забезпечене адекватним культурним потенціалом, створенням нового інформаційного соціо-культурного середовища, адже національно-культурологічні засади інформаційної безпеки держави є не менш важливими, ніж її економічна та військова складові. Зважаючи на ці сценарії політичного розвитку, головним завданням національної безпеки України постає уникнення інформаційного гетто, і це завдання покладене на одну з сфер національної безпеки – безпеку інформаційну.

Список літератури:

1. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. – К. – 2011. – С. 36.
2. Иванова С.В. Национальная идентичность как фактор безопасности государства // <http://www.pan-i.ru/nauchnie-stati/natsionalnaya-identichnost-kak-faktor-bezopasnosti-gosudarstva.html>.

3. Рудницька Т. Глобалізація соціокультурного потенціалу України: проблеми й перспективи / Т. Рудницька // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 75. – С. 379-382. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_158.
4. Наконечний М. В. Національна ідентичність як чинник безпеки української держави у глобалізованому світі http://papers.univ.kiev.ua/11/Main/articles/nakonechniy-m-v-natsionalna-identichnist-yak-chinnik-bezpeki-ukrayinskoyi-d_21790.pdf.

Христоророва Ю. С.
*студентка кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики*

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР СТРИМУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

У статті висвітлюється діяльність найбільшої терористичної організації – «Ісламська держава» та аналізується діяльність світової спільноти з цією проблемою. Заходи із протидії «ІД» вживаються як на глобальному рівні (ООН), так і регіональному рівні (ЄС, НАТО, Ліга арабських держав).

Проблема міжнародної безпеки постала головним завданням ХХІ ст. На сьогоднішній день тероризм сягнув небажаних масштабів та вербує все більше людей по всьому світу. «Ісламська держава», яка раніше називалась «ІДІЛ» (Ісламська держава Іраку та Леванту) та була лише філіалом «Аль-Каїди», сьогодні називає себе невизнаною мусульманською державою, яка планує захопити весь світ та робить це за допомогою терористичних актів та пропаганди. «ІД» вербує через Інтернет нових бойовиків та розповсюджує інформацію про всесвітній Халіфат.

Діяльність «Ісламської держави» залякує мирне населення та провокує уряд держав до жорстких санкцій та військової інтервенції. В боротьбі з таким глобальним злом недостатньо однієї держави або коаліції, це питання колективної безпеки. Міжнародні організації є важливою ланкою в боротьбі з тероризмом та підтриманням миру та безпеки у світі [1].

ООН проводить політику, яка спрямована на гасіння вогнища тероризму, тобто його першопричини. Рада Безпеки ООН засуджує діяльність «Ісламської держави» та вважає її терористичною організацією,

яка порушує права людини та міжнародне право. За Резолюцією Ради Безпеки ООН, міжнародний тероризм може бути переможений за допомогою тривалих і всебічних зусиль, включаючи активну участь і взаємодію всіх держав. У боротьбі з цією силою ООН накладає санкції на країни-спонсори «ІД». Це зможе зупинити фінансові надходження, зокрема, доходи від контрабанди нафти і продажу історичних цінностей. Згідно тексту резолюції, санкції діють, щодо осіб, груп осіб або організацій, які співпрацюють з «Ісламською державою». Вони передбачають, зокрема, замороження активів, заборону на в'їзд на територію країн-членів ООН і збройне ембарго [2, ст. 21].

ЄС бореться вже з наслідками діяльності «ІД», а саме з нелегальним потоком мігрантів та захисту мирного населення. Загалом ЄС надає гуманітарну допомогу біженцям, житло та роботу. Європейський Союз довгий час закликав до мирного врегулювання конфлікту, але після свавілля біженців запровадив більш жорстку політику стосовно мігрантів та «ІД» загалом.

Наступна організація, яка також чинить опір «Ісламській державі» – Ліга арабських держав. ЛАД виступає за збереження арабської культурної спадщини і розвиток культурного обміну, тому діяльність «ІД» підриває імідж арабської культури та самого населення. На саміті Ліги було прийнято рішення про створення союзних збройних сил організації, які можуть бути використані проти терористів «Ісламської держави». ЛАД пропонує вести боротьбу проти «ІД» не лише військовими методами або заходами безпеки, але також і за допомогою інших інструментів, наприклад, культурної та ідеологічної контрпропаганди [3].

У серпні 2014 року завдяки зусиллям США офіційно було створено міжнародну коаліцію проти діяльності «Ісламської держави». Вона налічує близько 60 країн, а в 2017 році до антитерористичного кампанії приєднується НАТО. У Альянсі наголосили, що мова йде про поліпшення обміну розвідданими, забезпечення більшої кількості військових літаків і навчання за програмою AWACS – системі дальнього радіолокаційного управління та виявлення, а також постачанні дозаправок бойової авіації в повітрі. Рішення Альянсу про об'єднання з антитерористичною коаліцією не означає прямої військової участі блоку в боях з терористами. Також, в НАТО прийняли рішення про створення в брюссельській штаб-квартирі нового розвідувально-контртерористичного центру. Крім того, буде розглянуто питання про призначення координатора з антитерористичних зусиль НАТО.

Міжнародна коаліція діє згідно чотирьом основним напрямки діяльності проти терористичного угруповання: систематичне нанесення авіаударів по позиціях бойовиків; нарощування підтримки силам, які ведуть боротьбу з терористами в регіоні; використання всіх антитерористичних

заходів аби запобігти можливим терактам; надання гуманітарної допомоги цивільним особам, які страждають від дій терористів. Серед країн, які брали участь в авіаудари:

– в Іраку: Австралія, Канада, Данія, Франція, Йорданія, Нідерланди і Великобританія;

– в Сирії: Австралія, Бахрейн, Канада, Франція, Йорданія, Саудівська Аравія, Туреччина і ОАЕ [4].

Проаналізувавши вище згадані факти можна стверджувати, що світова спільнота своєчасно реагує на терористичну загрозу та вживає активні заходи щодо країн, які підтримують тероризм. «Ісламська держава» становить загрозу для всього світу, вона вийшла за кордони свого регіону та продовжує залякувати людей в Європі та США. Результатом її діяльності є терористичні акти, в яких загинули тисячі людей та нелегальний потік мігрантів, які з усіх сил хочуть захистити своє життя. Міжнародна коаліція є єдиним вирішення цієї проблеми, адже це проблеми не однієї країни і не одного регіону.

Список літератури:

1. Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL) // Encyclopaedia Britannica, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://global.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant>.
2. Резолюція 2170 Ради Безпеки ООН, 2014 – стаття 21.
3. Романюк Н.І. Боротьба світового співтовариства проти «Ісламської Держави» / Романюк Н.І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://internationalconference2014.wordpress.com>.
4. Міжнародна коаліція на чолі з США проти Ісламської держави. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/spravka/20151002/1295279757.html>.

Явір В. А.
кандидат політичних наук, науковий співробітник

Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

ЕТНОПОЛІТИЧНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

У цьому дослідженні за допомогою системного та порівняльного аналізу спробуємо вивчити характеристики дезінтеграції та інтеграції як етнополітичних процесів та визначити їх місце серед інших етнополітичних явищ та процесів. Як етнополітична дезінтеграція, так і інтеграція належать до етнополітичних процесів, оскільки відповідають всім характеристикам та закономірностям їх розвитку. Окремі дослідники визначають їх, зокрема як етнічні або етнонаціональні процеси.

Вивчення словниково-довідкової літератури дало можливість зауважити такі особливості у визначенні терміну «етнічний процес». Історичний словник термінів та понять з Історії України визначає етнічні процеси як: 1) етнологічну субдисципліну; 2) істотну зміну в ході історичного розвитку окремих етнічних елементів, частин етносів та етносів в цілому, а також появу нових етнічних спільнот. При цьому зауважується їх об'єктивний характер – етнічні процеси відбуваються стихійно і багато в чому незалежно від свідомості й волі людей [1]. Оскільки процеси етнополітичної дезінтеграції та інтеграції визначаються як етнічні (етнополітичні) процеси, ця характеристика притаманна їм також. Безумовно, етнополітична дезінтеграція або інтеграція може бути результатом цілеспрямованої дії або політичної волі, однак без дії об'єктивних факторів, які сприяють цим процесам, вони суттєво ускладнюються або навіть унеможливаються.

Прикладом може бути етнополітична дезінтеграція Радянського Союзу, а також подальша етнополітична інтеграція Молдови та Румунії, яка базується на етнічній спорідненості румун і молдаван, тому продовжується незважаючи на опір і спроби лівих проросійських політичних сил загальмувати процес об'єднання. Нещодавно Конституційний суд Республіки Молдова схвалив законодавчу ініціативу депутатів про зміну в Конституції назви офіційної мови з «молдавської» на «румунську». Раніше в 2013 році Конституційний суд сусідньої держави прийняв рішення про те, що державною мовою Молдови є румунська мова. Підставою для його прийняття став висновок про те, що текст Декларації про незалежність Молдови, в якому державною мовою визначена румунська мова [2], превалює над Конституцією, де фігурує молдавська. Це свід-

чить про зближення, поступову етнополітичну інтеграцію двох етносів, які уніоністськими політичними силами розглядаються як єдиний, розколотий історичними подіями, румунський етнос.

Що ж стосується безпосередньо етнічних процесів, то вперше цей термін було вжито в 20-х роках ХХ ст. дослідником М. Марром. Хоча вивчення окремих етнічних процесів розпочалося ще в ХІХ ст. При цьому головний акцент зміщувався в бік етнооб'єднавчих процесів асиміляції, які привертали увагу за рахунок поглинання невеликих етнічних груп розвиненими етносами під час контактів або потрапляння в їх середовище. Однак аналіз окремих етнічних процесів був фрагментарним, а об'єктивні чинники, які є вирішальними, зокрема у виникненні, розвитку та перебігу етнополітичних дезінтеграційно-інтеграційних процесів, недооцінювалися.

Енциклопедичний довідник, в свою чергу, визначає етнічні процеси як: 1) зміни різних компонентів етносу, передусім мови, окремих елементів духовної та матеріальної культури, самосвідомості, які відбуваються у ході історичного розвитку; 2) будь-які процеси, що мають стосунок до етнічності, або ж етнічно марковані [3, с. 264]. Наголошується, що процес (з лат. *processus*) перекладається як «рух вперед», що означає еволюцію. Природа, сама суть етносів передбачає їх постійний розвиток, еволюцію та трансформацію. Найшвидше змінюються соціально-економічні і політичні параметри етносів (рівень розвитку держав, їх інтеграційних об'єднань), що згодом проявляється в етнокультурних, етносоціальних, етнодемографічних, лінгвістичних процесах.

Вищезгадане визначення етнічного процесу набагато ширше, ніж попереднє, оскільки зараховує до етнічних процесів не лише ті, що стосуються етносу, а й будь-які процеси, в яких фігурує етнічність. Воно ближче, на нашу думку, до поняття етнополітичного процесу, оскільки, по-перше, включає більше процесів, а по-друге, залишає ширше поле для взаємодії етнічності та політики. Саме така взаємодія є основою етнополітичного процесу. Хоча розширене визначення не означає принципової відмінності для вивчення процесів етнополітичної інтеграції та дезінтеграції, оскільки не змінює суть самого феномена. Адже будь-які процеси, пов'язані з етнічністю або ж етнічно марковані, так чи інакше спричиняють зміни різних компонентів або всього етносу в цілому.

Тому перша частина визначення етнічного процесу міцніше вкорінилася в українській етнополітології. Зокрема О. Антонюк також визначає етнічні процеси як сутнісні зміни в різноманітних компонентах етнічних спільнот, зокрема в окремих елементах духовної і матеріальної культури, мові, соціальній структурі, самосвідомості тощо, які відбуваються в процесі історичного розвитку людства. Ці зміни зумовлюють принципові зрушення у бутті етносу як суб'єкта суспільно-політичних відносин і спричинюються багатьма факторами – історичними, соціально-економічними, політичними, соціально-структурними, духовно-культурними [4].

Етнічні процеси мають кілька поширених систем класифікації. За глибиною та вектором змін вони поділяються на етноеволюційні та етнотрансформаційні. Ці два підходи утвердилися у західній етнополітології в 60-70-х роках ХХ ст. Перший аналізував етнічні процеси як кардинальні зміни, що завершуються зміною етнічної самоідентифікації; другий – лише як постійні еволюційні зміни. Етноеволюційний процес розглядається як синтез багаторівневої взаємодії різних чинників (історико-політичних, соціально-економічних, природно-географічних, екологічних та ін.), які зумовлюють зміну деяких параметрів усього етносу (або окремих його частин). Ці зміни не зачіпають самого етнічного існування етносу, не спричиняють руйнування в цілому етнічної системи. Тоді як етнотрансформаційні процеси навпаки, призводять до зміни етнічної належності тих чи інших груп людей, до зникнення одних і виникнення інших етносів. Вони відбуваються здебільшого внаслідок взаємодії етнічних спільнот або їх частин, що знаходить відображення у зміні основної ознаки всього етносу або його частини – етнічної самовідомості. Етнотрансформаційні процеси відбуваються значно повільніше, ніж етноеволюційні, але їх наслідки більш разючі.

Ця сукупність характеристик дає нам підстави визначити процеси етнополітичної інтеграції та дезінтеграції скоріше як етнотрансформаційні, оскільки вони зачіпають етноси, а не лише їх компоненти, призводять до зміни етнічної належності цілих етноспільнот та супроводжуються переглядом кордонів держав, в яких проживають ці етноси. Так, наприклад, анексія Автономної Республіки Крим як дезінтеграційний процес призвела до зміни фактичної громадянської, а отже і національної, належності етноспільнот, що населяють півострів. Водночас це не заважає етнополітичній дезінтеграції, як і етнополітичній інтеграції містити ознаки етноеволюційного процесу – спричиняти зміни в деяких компонентах або параметрах етносу (мова, культура, свідомість, етнокультурне середовище). Більше того, етнополітична дезінтеграція або інтеграція може бути в довгостроковій перспективі етнотрансформаційним процесом, а в короткостроковій – етноеволюційним. Перебіг етнополітичної дезінтеграції або ж інтеграції на початковій стадії характеризується більше еволюційними змінами, ніж трансформаційними.

В етнополітиці доцентрові та відцентрові тенденції змінюють одна одну. Це знайшло відображення у класифікації етнополітичних процесів на етнооб'єднувальні та етнороз'єднувальні. Критерій об'єднання / розмежування як основа типології етнополітичних процесів має колосальне значення для нашого дослідження. Його застосування для загальної класифікації етнополітичних процесів, дуже розповсюдженої у вітчизняній та зарубіжній етнополітології, означає, що будь-який етнополітичний процес можна визначити як об'єднувальний (інтеграційний) або ж роз'єднувальний (дезінтеграційний). Що не виключає появи змішаних типів – інтеграційно-дезінтеграційних процесів залежно від контексту,

змісту та спрямованості. Так само як в обох типологічних групах і етно-об'єднувальній, і етнороз'єднувальній розвиток може бути як етноеволюційним, так і етнотрансформаційним, а також змішаним – еволюційно-трансформаційним.

Сучасний глобалізований світ характеризується величезною строкатістю, заплутаністю, багаторівневістю і суперечливістю етнічних процесів, які складно виокремити з контексту та класифікувати. Спричинено це тим, що земну кулю населяє величезна кількість етносів, які перебувають на різному етапі етногенезу. Це й малочислені племена, племінні етноси, етноси, а також етноси, які в процесі етногенезу сформували власні держави (нації). На етногенез нашаровуються особливості соціально-економічного, політичного розвитку, взаємодія з іншими етносами в межах держав, геополітичне розташування і навіть екологічний фактор. Специфіку, своєрідність етнополітичних процесів обумовлює ціла сукупність факторів, які будуть проаналізовані в наступних дослідженнях.

Таким чином етнополітична дезінтеграція, як і етнополітична інтеграція належать до етнічних (етнополітичних процесів), оскільки фактори їх виникнення, особливості перебігу та зміст відповідають найпоширенішим визначенням та характеристикам етнічного (етнополітичного) процесу. Серед них: основні причини та об'єктивний характер дезінтеграційно-інтеграційних процесів, їх етнотрансформаційний та етноеволюційний вплив на етнос. Водночас, в ході аналізу та позиціонування етнополітичної дезінтеграції та інтеграції було виявлено, що вони є складовими критерію «об'єднання/розмежування» класифікації етнічних процесів загалом, адже кожен етнічний процес може мати як доцентрове, так і відцентрове спрямування.

Список літератури:

1. Етнічні процеси /Історичний словник термінів та понять з Історії України. URL: <http://histua.com/slovník/e/etnichni-procesi>.
2. Декларація о незалежності Республіки Молдова / Президентура Республіки Молдова. URL: <http://www.presedinte.md/rus/declaration>.
3. Євтух В. Етнічність: енциклопедичний довідник. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ: Фенікс, 2012. 396 с.
4. Антонюк О. Етнічні процеси / Політологічний словник. URL: <http://subject.com.ua/political/dict/504.html>.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Громадська організація
«Львівська фундація суспільних наук»

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ
учасників міжнародної
науково-практичної конференції

«ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ НАУК
В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ»

24–25 листопада 2017 р.

Видавник – ГО «Львівська фундація суспільних наук»
Адреса кореспонденції: 79000, м. Львів, а/с 6153
Електронна пошта: office@s-sciencefoundation.lviv.ua
Сайт: www.s-sciencefoundation.lviv.ua Т: +38 066 789 82 07
Підписано до друку 27.11.2017 р. Здано до друку 28.11.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 6,51.
Тираж 50 прим. Зам. № 2811-17.